

ВЯЧЕСЛАВ ПРИГОЦЬКИЙ

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ

Курс лекцій

ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ВІДКРИТОГО МІЖНАРОДНОГО УНІВЕРСИТЕТУ РОЗВИТКУ
ЛЮДИНИ "УКРАЇНА"

Вячеслав Пригоцький

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ

ТЕКСТ ЛЕКЦІЙ

Київ

2017

УДК 347.965(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)76я73
П75

Пригоцький В. А. Адвокатура України : курс лекцій /
П75 В. Пригоцький. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. –
302 с.

ISBN 978-966-924-664-6

Надруковано за ухвалою науково-методичної ради Вінницького
соціально-економічного інституту ВНЗ «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна
(*протокол № 4 від 20.04.2017 р.*)

У посібнику викладено основні інформаційні матеріали курсу «Адвокатура України» для студентів спеціальності «Правознавство». Курс лекцій охоплює питання становлення та розвитку, а також основні проблеми функціонування інституту адвокатури в Україні з часу виникнення до сьогодні. Детально розглянуто нормативно-правові, організаційні та власне адміністративні аспекти діяльності адвоката, значна увага зосереджена на проблемі адвокатської етики та практичних особливостях роботи захисника.

DOI: <https://doi.org/10.58521/978-966-924-664-6-2017-302>

УДК 347.965(477)(075.8)
ББК 67.9(4УКР)76я73

ISBN 978-966-924-664-6

● Пригоцький В., 2017
● ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017

ЗМІСТ

Список скорочень.....	4
Вступ.....	6
Тема 1. Правові засади адвокатури в Україні.....	9
Тема 2. Адвокатське самоврядування.....	31
Тема 3. Форми адвокатської діяльності та правовий статус адвоката.....	54
Тема 4. Адвокатська етика та мораль.....	82
Тема 5. Види адвокатської діяльності.....	100
Тема 6. Договір з адвокатом про правову допомогу.....	118
Тема 7. Юридична відповідальність адвоката.....	133
Тема 8. Адвокат у кримінальному процесі.....	161
Тема 9. Адвокат у цивільному та інших процесах.....	193
Тема 10. Гарантії адвокатської діяльності.....	230
Тема 11. Адвокат та реформування кримінальної юстиції.....	245
Тема 12. Історія української адвокатури.....	265
Список використаної літератури.....	295

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК	Автономна Республіка Крим
БКУ	Бюджетний кодекс України
ВКДКА	Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури
ВРУ	Верховна Рада України
ВСУ	Верховний Суд України
ГПКУ	Господарський процесуальний кодекс України
ДБУ	Державний бюджет України
ДВС	Державна виконавча служба
ДКУ	Державне казначейство України
ДПСУ	Державна податкова служба України
ЗАКОН	Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»
ЄРАУ	Єдиний реєстр адвокатів України
ЗУ	Закон України
КАСУ	Кодекс адміністративного судочинства України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПКУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
ККУ	Кримінальний кодекс України
КСУ	Конституційний Суд України
КУ	Конституція України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС	Міністерство внутрішніх справ
Мін'юст	Міністерство юстиції України
Мінфін,	Міністерство фінансів України
МФУ	
НПА	Нормативно-правовий акт
ПКУ	Податковий кодекс України
СПД	Суб'єкт підприємницької діяльності

РАУ	Рада адвокатів України
УПУ	Указ Президента України
ФО	Фізична особа
ФОП	Фізична особа-підприємець
ЦПКУ	Цивільний процесуальний кодекс України
ЦКУ	Цивільний кодекс України
ЮО	Юридична особа

ВСТУП

Україна твердо пішла шляхом побудови громадянського суспільства, дотримуючись загально-прийнятих у світовому співтоваристві норм і стандартів щодо прав і свобод громадян, відроджуючи історичні й національні традиції.

У Декларації про державний суверенітет України підведені прагнення прав і свобод людини, необхідність побудови правової держави.

Правова захищеність особи — одна з фундаментальних ознак правової держави, яка передбачає наявність системи ефективних юридичних засобів реалізації і захисту прав особи. У цій системі особливе місце належить адвокатурі, покликаній здійснювати захист прав, свобод і законних інтересів громадян.

Адвокатура — це правова інституція, яка виконує важливу суспільну функцію, що полягає в захисті прав, свобод та законних інтересів громадян. У сучасних умовах розвитку суспільства проблема прав людини набула глобального значення. Дотримання прав і свобод людини стало символом справедливості у внутрішніх і зовнішніх справах виключної більшості держав.

Сильна, незалежна адвокатура здатна впливати на всі сторони життєдіяльності держави, активно допомагати здійсненню реформ, формуванню правової держави.

Значення адвокатури як професійного правозахисного інституту визначено у нових положеннях про роль адвокатів, ухвалених VIII Конгресом ООН із запобігання злочинності і поведження з правопорушниками у 1990 р. У цьому документі, зокрема, підкреслюється, що кожна людина вправі звернутися за допомогою до адвоката для підтвердження своїх прав захисту на всіх стадіях кримінальної процедури, а уряд зобов'язаний гарантувати

ефективну процедуру і дієвий механізм для реального доступу до адвокатів усіх осіб, що проживають на території держави, а також можливість користуватися юридичною допомогою, яка здійснюється незалежними юристами без втручання в їхню діяльність.

В Україні право на захист є конституційним принципом. Уперше у Конституції 1996 року закріплено право громадян на правову допомогу. Роль адвокатури в забезпеченні цього права та її основні завдання викладені в розд. II Конституції України, присвяченому правам, свободам і обов'язкам людини й громадянина.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний відповідно до Конституції мають право на захист (ст. 63). Ці норми чинного законодавства свідчать про те, що Україна твердо стала на шлях побудови правової держави.

Конкретно конституційний статус адвокатури визначено у статтях 59, 131-1 та 131-2 Конституції України. При цьому засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

З огляду на вказане підготовка юристів вимагає ґрунтовного знання засад адвокатської діяльності, адвокатського мистецтва, заснованих на практиці при захисті законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до вказаного мета дисципліни «Адвокатура України» — закріплення, розширення та поглиблення знань студентів щодо змісту норм законодавства, яке регулює організацію та діяльність адвокатури, активізація їхньої аналітичної діяльності, вироблення навиків самостійного аналізу та тлумачення законодавства.

Основні завдання — засвоєння теоретичних основ сутності та змісту адвокатської діяльності, а також категоріального апарату, який використовується при

викладанні дисципліни (адвокатура України, адвокат, адвокатська діяльність, захист, представництво, договір про надання правової допомоги тощо.); розширення кола знань про завдання сучасної адвокатури, види та форми адвокатської діяльності, що передбачені законодавством і застосовуються на практиці; ознайомлення з правовим та організаційним забезпеченням адвокатів, адвокатських бюро та адвокатських об'єднань; з'ясування студентами основних соціальних прав адвоката та його помічника, процедури дисциплінарного провадження щодо адвокатів та підстав припинення адвокатської діяльності; визначення структури й повноважень органів адвокатського самоврядування; з'ясування загальних засад відносин адвокатури з органами юстиції та державного управління.

ТЕМА 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

ПЛАН

1. Предмет, система, і джерела курсу «Адвокатура України».
2. Адвокатура в Україні. Правові засади.
3. Принципи адвокатської діяльності в Україні.
4. Засади уникнення конфлікту інтересів.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Предмет, система, і джерела курсу «Адвокатура України»

Адвокатура — це важливий інститут (інструмент) демократії, який повністю відповідає вимогам спеціального правового інституту громадянського суспільства. Без існування такого інституту неможливо створення правової держави, забезпечення гарантій захисту прав людини.

Предмет курсу «Адвокатура України» становить закономірності організації адвокатури, її правового статусу у системі органів Української держави. Він окреслюється колом питань та проблем, які досліджує та розв'язує адвокатура.

З урахуванням цього курс «Адвокатура України» є комплексною теоретико-практичною та прикладною дисципліною, яка вивчає у рамках єдиної системи юридичної підготовки самостійну галузь суспільних знань, що стосується діяльності органів адвокатури та діяльності адвокатів.

Предметом вивчення дисципліни в широкому розумінні є процес виникнення та сучасний устрій адвокатури — незалежної самостійної громадської організації професійних юристів, яка у встановленому

законом порядку виконує важливу суспільну функцію — захист прав та законних інтересів громадян і організацій, а також надає їм необхідну правову допомогу; напрями та завдання діяльності адвокатури, її взаємодія з іншими правоохоронними, громадськими, державними утвореннями.

Система курсу охоплює питання, присвячені правовим основам функціонування органів адвокатури, правовому статусу адвоката та його помічника, організаційним формам та видам діяльності адвокатів, формам участі адвокатів у кримінальному та цивільному судочинстві, розгляді господарських спорів.

Із загального обсягу численних організацій, які є в Україні, провідне місце посідає адвокатура, покликана згідно з Конституцією та Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надавати юридичну допомогу громадянам, підприємствам, установам, організаціям, сприяти виконанню завдань правосуддя.

Захист прав та інтересів громадян і організацій здійснюється у вигляді надання консультацій з правових питань, як усних, так і письмових, складання різного роду документів та ділових паперів правового характеру, виступів адвокатів у суді як захисників у кримінальному провадженні, представників у цивільній справі, провадженні про адміністративне правопорушення або справі з господарського спору. Адвокати надають громадянам і організаціям й іншу юридичну допомогу.

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та прийняті відповідно до нього інші нормативні акти дають можливість сформуванню висококваліфікований і впливовий адвокатський корпус, завершити становлення української адвокатури, яка має виконувати своє конституційне призначення: забезпечити право на захист від

обвинувачення та надання правової допомоги під час вирішення справ у судах та інших державних органах.

Для більш упорядкованого та послідовного вивчення курсу «Адвокатура України», з метою отримання глибших знань, цей курс, як і інші навчальні юридичні дисципліни, систематизовано. Згідно з цією систематизацією він складається з двох частин: загальної та особливої.

У загальній частині вивчаються питання та проблеми, характерні для будь-якої діяльності будь-якого адвоката або адвокатського об'єднання: історія розвитку адвокатури, загальні основи функціонування та напрями діяльності, вимоги, які ставляться до адвокатів, правовий статус адвоката, статус помічника адвоката, дисциплінарна відповідальність і порядок притягнення до неї.

В особливій частині курсу розглядаються питання здійснення адвокатом окремих видів діяльності:

- надання консультацій;
- складання документів правового характеру;
- участь адвоката-захисника у досудовому розслідуванні, у судовому розгляді;
- участь адвоката в розгляді цивільних справ у судах;
- участь адвоката у вирішенні господарських спорів;
- участь адвоката в адміністративному судочинстві.

Особливістю цієї навчальної дисципліни є наявність практичних завдань, які допоможуть слухачам та курсантам отримати більш точні уявлення про специфіку діяльності адвокатів.

Викладання навчальної дисципліни «Адвокатура України» є нагальною потребою сьогодення, тому що питання захисту прав і свобод громадян вийшло на перший план, інтерес до діяльності адвокатури зростає, і все більше студентів юридичних ВНЗ і факультетів мають

бажання після закінчення ВНЗ займатися адвокатською діяльністю.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція, цей Закон, інші законодавчі акти України.

Зокрема це:

- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- Закон «Про судоустрій і статус суддів»;
- Закон «Про безоплатну правову допомогу»;
- Положення про Раду адвокатів України;
- Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури;
- Положення про ордер адвоката та порядок ведення реєстру ордерів;
- Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- Європейська угода про осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини та ін.
- Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі;
- Європейська угода про осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини та ін.

1. Адвокатура в Україні. Правові засади

Конфігурація адвокатури в Україні як правового інституту була оформлена реформами 1864 р. в Росії: з'явилися присяжні повірені, до цього існував їхній аналог — судові представники, які виокремились із захисників Київської Русі — близьких до обвинувачених людей.

У результаті трансформацій адвокатура оформилась

у правовий інститут, який виконує важливу суспільну функцію, що полягає в захисті прав, свобод та законних інтересів осіб. У сучасних умовах розвитку суспільства проблема прав людини набуває глобального значення. Дотримання прав і свобод осіб — основа існування принципу справедливості, який лежить у основі будь-яких соціальних явищ.

Документами, що визначають правовий статус української адвокатури та принципи і засади її діяльності, є Конституція держави, спеціальний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі — Закон про адвокатуру), Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПКУ), інше процесуальне та матеріальне законодавство, підзаконні нормативи (ст. 3).

В Україні право на захист є конституційним принципом, а концептуальну основу інституту адвокатури дає Конституція у ст. 131-2, яка в контексті права на правову допомогу вказує, що:

«Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура».

Це конституційне визначення є верхнім рівнем правової юрисдикції цієї системи захисту прав особи. На його виконання держава забезпечує необхідні умови діяльності адвокатури.

Основним питанням будь-якого соціального явища є проблема його правового статусу. У нашому випадку правовий статус адвокатури визначає профільний Закон. Зокрема, у ст. 2 визначено, що адвокатура — це

«недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом».

Таке визначення правового статусу адвокатури дає

підстави стверджувати, що з часів судової реформи (1864 р., Російська імперія) вона набуває своєї соціально-захисної природи, внутрішнього та зовнішнього змісту, які лежали в основі її створення.

ЗАВДАННЯ адвокатури, згідно з її конституційним статусом:

- захист прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб;

- представництво інтересів громадян і юридичних осіб як у відносинах з державою, так і між собою;

- представництво в судах та інших державних і правоохоронних органах інтересів фізичних та юридичних осіб;

- надання фізичним і юридичним особам, державним і громадським установам (об'єднанням) юридичної допомоги;

- підвищення рівня інформованості населення у правовій галузі.

Забезпечуючи захист прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, адвокатура своєю діяльністю сприяє утворенню правової держави, оскільки згідно з Конституцією права та свободи людини і гарантування їх визначають зміст та спрямованість діяльності держави.

Водночас Закон користується конституційною термінологією (щодо забезпечення захисту), що є позитивним для усунення можливих колізій. Тобто адвокатура вже не сприяє захисту прав осіб, як було у старому Законі 1992 р., а забезпечує їхній захист, що є значною позитивною зміною — новацією, яка формально конкретизує задання.

Отже, Закон позиціонує адвокатуру як організацію, яка в законодавчому порядку уповноважена забезпечити надання всіх видів правової допомоги. Це слід розглядати як значне підвищення і зміцнення статусу адвокатури. З

іншого боку, підвищується відповідальність адвокатури за цю функцію забезпечення.

Адвокатура самостійно вирішує питання своєї організації у порядку, встановленому Законом. На цю норму звертають увагу деякі спеціалісти, які стверджують, що у цьому випадку наявна суперечність, навіть антагонізм між твердженнями про самостійне вирішення питань організації і діяльності та «в порядку, встановленому цим Законом». І робиться висновок «Про яку самостійність і незалежність недержавної і самоврядної організації йдеться в Законі, коли все до найдрібніших деталей урегульовано Законом»¹. Проте, суперечності тут немає, оскільки посилення на порядок відповідно до закону має форму юридичної конструкції, яка забезпечує правовий порядок у державі.

Трансформація статусу адвоката відбулась під впливом зміни кримінально-процесуального законодавства — Кодексу, що набрав чинності з 19.11.12.

Хоча адвокатура і є недержавним самоврядним інститутом, але вона безпосередньо впливає на процедуру судочинства, є її частиною; адвокатура забезпечує нормальну діяльність судової влади, а тому і держави. Тут суперечності також немає, оскільки адвокатура органічно вписана в систему державної влади, хоча і без статусу державного органу.

Виходячи із юридичних конструкцій Конституції (ст. 131-2), Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі за контекстом — ЗАКОН) та КПКУ (ст. 45), можна зробити висновок про статус адвокатури як єдиного органу, що забезпечує правову допомогу в захисті від обвинувачення.

Вирішені сьогодні й питання про участь у судовому

---

¹ Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник / Д. П. Фіолевський. — К. : Правова Єдність, 2014. — 3-тє і доп. вид. — с. 33.

захисті фахівців з права, яке поставив 16.11.00 Конституційний суд у справі про допуск до судового захисту фахівців з права. Віднині надання правової допомоги і забезпечення судового захисту від обвинувачення — це прерогатива лише адвокатів.

Остаточню розв'язує питання прав адвоката та фахівця у галузі права конституційна реформа щодо правосуддя, яка прийнята у нашій державі після «революції гідності». Після неї почався процес «перезавантаження» країни: у життя впроваджуються нові правила, що є очевидною необхідністю. Це вимагає змін у Конституцію, у т. ч. і у галузі захисту прав особи. Саме тому в Україні розпочато процес конституційної реформи. І Законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.16 внесено зміни до Конституції у частині адвокатури. Зокрема, її доповнено нормою (ст. 131-2) щодо надання професійної правничої допомоги в Україні тільки адвокатами:

«Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення».

Указана норма діє щодо представництва:

– у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 01.01.17;

– у судах апеляційної інстанції — з 01.01.18;

– судах першої інстанції — з 01.01.19.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 01.01.20.

Використовуючи поняття «адвокатура» Закон має на увазі систему її установ та сукупність адвокатів як зовнішню її форму.

Тобто ЗАКОН та конституційна реформа однозначно встановлює, що адвокатська діяльність набуває легальності

після отримання фізичною особою свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю. Проте заслуговує на існування й погляд, що реформа є звуженням права особи на правовий захист. Розв'язати це питання може дворівнева «спеціалізація», тобто отримання адвокатами відповідних свідоцтв з різним обсягом прав та обов'язків. Зокрема, нижчий рівень адвокатів — це сучасні фахівці з права, з визначеними правами, вищий — сучасні адвокати. Відповідно до цього і вимоги до кваліфікації — різні.

Закон передбачає, що для забезпечення прав та обов'язків адвоката в державі діє адвокатське самоврядування (ч. 3 ст. 2), яке визначається як

«гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» (п.3 ч. 1 ст. 1).

2. Принципи адвокатської діяльності в Україні

Зазначені принципи визначені у ч. 1 ст. 4, саме дотримання їх визначає правозахисну діяльність як адвокатську. У іншому випадку діяльність не буде вважатися такою, що охоплюється Законом.

Так, адвокатська діяльність здійснюється за принципами:

- верховенства права;
- законності;
- незалежності;
- конфіденційності;
- уникнення конфлікту інтересів.

Хоча ст. 4 Закону називається «Принципи та засади адвокатської діяльності» і містить 4 частини, до власне засад можна віднести тільки умову (ч. 3) про необхідність

«здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро

чи адвокатського об'єднання».

Іншими умовами адвокатської діяльності є такі:

«2. Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави...»

4. Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України» (ч. 2, 4).

Указані в п. 2 умови діяльності до засад віднести не можна, оскільки вони не є ознаками правового статусу, а тільки вказують на територіальні межі діяльності українських адвокатів та адвокатів інших країн.

Принцип верховенства права

Верховенство права — це конституційна засада держави та декларація; це абсолютний і безумовний пріоритет права перед будь-ким. Головний критерій верховенства права й законності — його відповідність Конституції.

У діяльності адвокатури цей принцип впроваджується як акт свідомого визнання і сприйняття конституційного пріоритету. Безпосередньо в діяльності кожного адвоката цей принцип виявляється в питаннях оцінки правозастосувальних дій фізичних та юридичних осіб і правоохоронних органів, як ознака професіоналізму та правової культури. Саме таких характеристик потребують справи у високих судових інстанціях та Конституційному Суді України. Останнє зовсім не означає відсутність таких ситуацій в повсякденній практиці.

Принцип законності

Якщо верховенство права — поняття науково-

теоретичне, то принцип законності — це галузь правозастосовної практики компетентних органів і організації. Цей принцип у діяльності адвокатури є фактором повсякденної оцінки застосування адвокатом Закону у кожній конкретній справі.

Законність — це зміст повсякденної діяльності адвоката та інструмент його практики. Законність потребує від адвоката бездоганного знання закону у визначеній галузі. При цьому головне для адвоката — швидко та якісно орієнтуватись у пошуках потрібного закону, який діють на певний момент часу. Наголошуємо: це інструмент.

Ми відзначили зовнішню форму законності у діяльності адвоката – галузі права, у яких він застосовує свої знання. Але важливим є і питання законності діяльності самих адвокатів. Питання є надто важливим, оскільки адвокат як фізична особа є відображенням моралі сучасного йому суспільства – з усіма наслідками, зокрема і його моральною деградацією. А це має наслідком вважати гроші за вищу цінність. А права та проблеми особи — вторинними.

Проте історія адвокатури довела, що задоволення від своєї професії адвокат може отримати лише за умови виявлення високої професійності і самоповаги, збереження людської і професійної гідності, хоч би як важко це іноді не давалося.

Професіоналізм і порядність — це головні властивості адвоката, який хоче набути ділової популярності й забезпечити широкий попит для своїх послуг. Знайомства зі слідчим чи суддею рано чи пізно завершуються закономірним фіналом.

Принцип незалежності. Закон, як зазначено вище, визначає, що адвокатська діяльність — це незалежна професійна діяльність. А відтак, незалежність адвоката є

суто професійною категорією, тобто — гарантією держави щодо забезпечення своєї діяльності.

Адвокат є повністю незалежним у виборі:

– клієнта та умов угоди на надання правової допомоги;

– засобів захисту та власної позиції, яку він узгоджує з клієнтом.

Клієнт — це єдина процесуальна фігура, з якою адвокат узгоджує кожен свою правову позицію у справі під час захисту її інтересів.

Незалежність адвоката під час здійснення відповідних процесуальних прав та обов'язків знаходиться у межах закону. Це тягне за собою значну відповідальність перед клієнтом, а відтак профнезалежність обмежена інтересами клієнта і законом.

Незалежність адвоката у ролі захисника обмежується рядом законодавчих положень. Зокрема, ст. 46. КПК «Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні» формулює вимоги, через які не може переступити захисник за принципом незалежності адвокатської діяльності:

1) захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу;

2) неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою;

3) якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує

проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому статтею 53 КПКУ;

4) одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше 5 захисників одного обвинуваченого;

5) захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПКУ, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

6) захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту — такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування;

7) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника.

Ст. 47 КПКУ «Обов'язки захисника» передбачає обов'язки захисника та умови його відмови від виконання своїх обов'язків. Так, захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені законом та перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого; відмовитися від виконання своїх обов'язків захисник може лише у деяких випадках, зокрема:

– якщо є обставини, які згідно з КПКУ виключають його участь у кримінальному провадженні;

– незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

– умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;

– якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Стає очевидним значне регулювання діяльності адвоката, а тому незалежність адвоката — це підвищена персональна відповідальність за кожен свій крок на шляху до створення і зміцнення іміджу надійного професіонала і високопорядної людини.

Тобто, незалежність адвокатської діяльності забезпечується тим, що основи її побудови і функціонування визначаються законами, у зв'язку з чим жодні органи не можуть шляхом прийняття будь-яких нормативних або індивідуально-розпорядчих актів, у супереч закону, втручатися в діяльність адвокатури. Частковий контроль з боку держави закріплений в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», проте він істотно мінімізований і загалом відповідає концепції цього законодавчого акту, побудованої на віднесенні адвокатури до інституту громадського суспільства.

Принцип конфіденційності. Конфіденційність — особлива категорія, засадничий принцип адвокатури (як професії). Особа, звернувшись до адвоката може розкрити важливі для неї проблеми. І для надання адекватності консультації чи вирішення її проблеми адвокатури можуть

стати відомі секрети особи, які вона може приховувати від усіх. І без гарантії конфіденційності розкриття перед адвокатом деталей справи — неможливе. Тому без конфіденційності професія адвоката втрачає сенс і, взагалі, право на існування.

Принцип конфіденційності багато у чому подібний положенню КПКУ про адвокатську таємницю. Хоча поняття «конфіденційність» і «адвокатська таємниця» — різняться за своєю природою і змістом.

Конфіденційність означає визначену законом чи іншим правовим актом інформацію, яка характеризується у першу чергу обмеженістю доступу до неї певного кола осіб. Наприклад, інформація визначена ЮО у якості конфіденційної. Поняття конфіденційності є неконкретизованим і виникає на підставі договору з клієнтом.

Адвокатська ж таємниця — це конкретизація інформації за визначеного виду діяльності, яка може бути таємною від інших осіб. Вона виникає із закону і ним охороняється.

Наприклад, п. 3 ст. 47 КПКУ встановлює, що:

«Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю».

У цій нормі Закону вживається термін «адвокатська таємниця», а не конфіденційна інформація. Пояснюється — тим, що конфіденційність це принцип (хоча у законодавстві є і дефініція «конфіденційна інформація»), а адвокат отримує конкретні відомості від клієнта, які і становлять таємницю. Зокрема, стаття 46 КПКУ встановлює, що:

«Документи, пов'язані з виконанням захисником його

обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом».

Разом із тим адвокату потрібно обмежувати отримання від клієнта інформацію, яка не має відношення до справи, оскільки все-рівно може і майже завжди буде становити його таємницю. Під час спілкування адвокат «фільтрує» корисність для справи отримуваної інформації. Інакше ця інформація може обмежити адвоката у виконанні своїх обов'язків і у інших справах. Найкраще це реалізується не розповіддю клієнта про усе, що він вважає головним, а конкретними питаннями адвоката. Проте. Власний досвід автора дає змогу стверджувати, що уважно вислухати клієнта потрібно завжди. При цьому адвокат повинен обмежити отримання від клієнтів інформації, яка може становити для нього загрозу у майбутньому, наприклад, стати фігурантом юридичного переслідування. Проілюструвати це можна, наприклад, ухиленням адвоката від послуг підзахисному — підозрюваному у злочині, який через адвоката хоче вплинути на свідків, чи знищити якісь докази.

Тобто, відповідальне ставлення до чужої конфідентційної інформації — можливість уникнення непорозумінь у справі.

Уникнення конфлікту інтересів. Конфлікт інтересів (п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону) — це

«суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності».

Щоб його уникати буде важливим наголосити на

дефініції «конфлікт», звичайно у контексті конкретної особи

3. Засади уникнення конфлікту інтересів

У традиційній юстиції існує правило про ескалацію конфлікту, тобто підтримання адвокатом непримиреної позиції свого клієнта, доведення її до абсолюту. Це правило вступає у суперечність із принципом уникнення конфлікту інтересів.

Як показує практика і теорія конфлікт (суперечність) — це протилежність інтересів осіб, суб'єктів правовідносин. Така суперечність вирішується за допомогою багатьох інструментів, за допомогою визначення правого та винуватого, чи просто особи, яка має право. Таке визнання/ невизнання часто стає наслідком того, що часто між справжнім інтересом клієнта і займаною ним в процесі юридичною позицією вбачаються протиріччя. Адвокат повинен допомогти клієнту зрозуміти свої справжні інтереси, звільнитися від ілюзій, вибудувати ієрархію інтересів, оцінити співвідношення цілей і засобів їх досягнення, визначити можливість і межі компромісу (якими інтересами можна пожертвувати при досягненні основної мети, а якими не можна жертвувати ні в якому разі), сформулювати переконання, що юридична й економічна непримиренність — це тупиковий шлях у розвитку бізнесу, а тупик провокує перехід до більш жорстких заходів протистояння. При цьому необхідно враховувати, що інтереси людини чи організації як спонукальні сили конфлікту, — це не константа, а дуже мінлива категорія, у зв'язку з чим іноді замість витратного відстоювання певного інтересу

Одним із таких інструментів, які роблять можливим вирішення конфліктів та спорів, суперечок є принцип уникнення конфлікту інтересів адвоката та його клієнта.

Цей принцип — є новелою нового Закону 2012 року про адвокатську діяльність, на відміну від конфіденційності та таємниці як принципів адвокатської діяльності. В Україні вони ведуть свою історію з часів правової реформи в Російській Імперії 1864 р.; також вони уже були наявні у першому, у незалежній Україні, Законі про адвокатуру.

Принцип уникнення інтересів — це новела, яка вперше формалізована у Законі і визначається як суперечність особистих інтересів адвоката з його професійними правами і обов'язками. Проте, сам факт надання певній особі правової допомоги не зумовлює конфлікт інтересів з цією особою. Такий конфлікт виникає коли адвокат отримав відомості про таку особу раніше, у процесі виконання своїх професійних обов'язків. Отже відмова адвоката від надання правової допомоги може мати місце тільки в указаному випадку.

Деталізовано «конфлікт інтересів» у частинах 2-4 ст. 9 Правил адвокатської етики, серед яких: — представлення або захист адвокатом одночасно 2-х або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів; — представлення, захист клієнта або надання йому правової допомоги, без письмової згоди клієнтів, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого він отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта; — представлення, захист клієнта чи надання йому правової допомоги, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката. При цьому, відповідно до ч. 4 ст. 40 «Особливості застосування правил щодо конфлікту інтересів у відносинах з клієнтом — юридичною особою» Правил «Адвокат не може приймати доручення від клієнта,

якщо суть доручення зводиться до необхідності вчинення дій в інтересах такого клієнта спрямованих на захист його прав, які перебувають в конфлікті інтересів з юридичною особою, в якій адвокат раніше працював, або надавав правову допомогу в результаті чого володіє інформацією, яка може бути використана проти такої юридичної особи

Етично-моральна сторона новели, тобто етичні мотиви, які виключали можливість виконання адвокатом ролі захисника через можливість конфлікту інтересів саме у цій справі і саме щодо конкретної особи існувала і до початку дії Закону. ЦПКУ і КПКУ виключали таку можливість і були законною підставою для відводу адвоката тільки у випадку, коли останній уже раніше був причетний до вирішення даної справи в будь-якій іншій ролі. Так, КПКУ 1960 року, у ст. 61 серед причин, які унеможливають участь у справі захисника (адвоката) називає:

- участь у даній справі як дізнавача, слідчого, прокурора, судді тощо;
- участь у якості свідка;
- родинні відносини з особою, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, будь-кого із складу суду, потерпілого, цивільного позивача;
- суперечливість інтересів замовника послуг адвоката і підзахисного;
- суперечливість інтересів різних підзахисних адвоката;
- захист інтересів різних процесуальних осіб справи: два свідки, свідка і підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, цивільних позивача чи відповідача.

У діючому КПКУ ст. 46 «Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні» встановлює, що

«Захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу». Ст. 78 серед причин, які унеможливають участь у справі захисника (адвоката) називає наступні умови:

1) якщо захисник у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги;

2) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідництва про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання) в порядку, передбаченому законом;

3) якщо захисник є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду.

Подібні підстави, що унеможливають участь представника містить і ЦПКУ. Зокрема, ч. 2 ст. 40 ЦПКУ установлює, що одна і та сама особа не може бути одночасно представником іншої сторони, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги до предмета спору або беруть участь у справі на другій стороні.

Аналогічно підходить до питання регулювання представництва і ГПКУ, і КАСУ (статті 57, 59).

З метою запобігання конфлікту інтересів процесуальне законодавство надає захисникові, представнику право на відмову від виконання своїх обов'язків після його залучення до справи. Наприклад, ст. 78 КПКУ указує, що підставами для відводу захисника, представник є «обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні». На ці причини ми звертали увагу вище.

Серед інших причин ст. 47 указує на випадки:

1) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

2) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;

3) якщо захисник свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні.

Таким чином можна із впевненістю сказати, що у законодавстві держави приділена значна увага захисту прав особи. Підставами цього твердження є і новий Закон про адвокатуру, і нові процесуальні закони, і конституційна реформа щодо правосуддя.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Зміст, природа конституційного принципу про право на захист.

2. Поняття адвокатури. Її визначення.

3. Завдання та функції адвокатури.

4. Організація адвокатури.

5. Взаємодія адвокатури та держави.

6. Сутність конституційної реформи (щодо правосуддя) у частині адвокатури.

7. Принципи адвокатської діяльності.

8. Незалежність адвоката.

9. Верховенство права та законність у роботі адвоката.

10. Характеристика конфіденційності та адвокатської таємниці.

11. Уникнення адвокатом конфлікту інтересів — новела закону.

Тема 2. АДВОКАТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

ПЛАН

1. Організаційні форми адвокатського самоврядування.
  2. Рада адвокатів України та ради адвокатів регіонів.
  3. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.
- ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Організаційні форми адвокатського самоврядування

У ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначається, що адвокатське самоврядування — це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури у порядку, встановленому вказаним законом;

Адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката. Брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їхнього складу можуть лише адвокати України.

Відповідно до ст. 44 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» завданнями адвокатського самоврядування є:

- 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
- 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів;

- 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;
- 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність;
- 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;
- 7) участь у формуванні Вищої ради юстиції у порядку, визначеному законом.

Організаційними формами адвокатського самоврядування є:

- конференція адвокатів регіону (АРК, області, міста Києва, міста Севастополя);
- рада адвокатів регіону (АРК, області, міста Києва, міста Севастополя);
- Рада адвокатів України,
- з'їзд адвокатів України.

Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону (АРК, області, міста Києва, міста Севастополя), рад адвокатів регіону (АРК, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (АРК, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів (АРК, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Вищим органом адвокатського самоврядування в АРК, областях, містах Києві та Севастополі є конференція адвокатів регіону, адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в АРК, області, містах Києві та Севастополі та

відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Квота представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону затверджуються Радою адвокатів України.

Конференція адвокатів регіону скликається радою адвокатів регіону не рідше одного разу на рік. Конференцію може бути скликано також за пропозицією не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів регіону, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні, або Ради адвокатів України.

У разі якщо рада адвокатів регіону не скликає конференцію протягом тридцяти днів з дня надходження пропозиції про її скликання, адвокати, які підписали таку пропозицію, або Рада адвокатів України приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання конференції адвокатів регіону. Організаційне бюро має права ради адвокатів регіону щодо скликання і забезпечення проведення конференції та визначає особу, яка головує на засіданні конференції.

Про день, час і місце початку роботи конференції адвокатів регіону та питання, що вносяться на її обговорення, адвокати повідомляються не пізніше як за п'ятнадцять днів до дня початку роботи конференції.

Конференція адвокатів регіону вважається повноважною, якщо в її роботі бере участь більше половини делегатів конференції.

До повноважень конференції адвокатів регіону належать:

- 1) обрання голови та членів ради адвокатів регіону, дострокове відкликання їх з посад;
- 2) обрання делегатів на з'їзд адвокатів України;
- 3) обрання представника адвокатів регіону до складу Ради адвокатів України та Вищої каліфіка-

ційно-дисциплінарної комісії адвокатури, дострокове відкликання їх з посад;

4) визначення кількості членів кваліфікаційної і дисциплінарної палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, обрання голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, дострокове відкликання їх з посад;

5) обрання голови та членів ревізійної комісії адвокатів регіону, дострокове відкликання їх з посад;

6) затвердження штатного розпису і кошторису ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

7) розгляд та затвердження звіту ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновків ревізійної комісії адвокатів регіону, представників адвокатів регіону у складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури і Ради адвокатів України;

8) прийняття інших рішень відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Конференція адвокатів регіону приймає рішення шляхом голосування більшістю голосів делегатів конференції, які беруть участь у її роботі.

Вищим органом адвокатського самоврядування України є з'їзд адвокатів України.

До складу з'їзду адвокатів України входять делегати, які обираються конференціями адвокатів регіонів шляхом голосування відносною більшістю голосів делегатів, які беруть участь у конференції. Квота представництва, порядок висування та обрання делегатів з'їзду адвокатів України, порядок проведення з'їзду адвокатів України встановлюються Радою адвокатів України.

З'їзд адвокатів України скликається Радою адвокатів України не рідше одного разу на три роки. З'їзд адвокатів

України скликається у шістдесятиденний строк за ініціативою Ради адвокатів України або на вимогу не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів, включених до Єдиного реєстру адвокатів України, або не менш як однієї третини рад адвокатів регіонів.

У разі якщо Рада адвокатів України не скликає з'їзд адвокатів України протягом шістдесяти днів з дня надходження пропозиції про скликання з'їзду, адвокати або представники рад адвокатів регіонів, які підписали таку пропозицію, приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання з'їзду адвокатів України. Організаційне бюро має право скликати та забезпечувати проведення з'їзду адвокатів України, визначати особу, яка головує на засіданні з'їзду.

Про день, час і місце початку роботи з'їзду адвокатів України та питання, що вносяться на його обговорення, адвокати повідомляються не пізніш як за двадцять днів до дня початку роботи з'їзду.

З'їзд адвокатів України є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини обраних делегатів, які представляють більшість конференцій адвокатів регіонів.

З'їзд адвокатів України:

1) обирає голову і заступників голови Ради адвокатів України, голову і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голову і членів Вищої ревізійної комісії адвокатури та достроково відкликає їх з посад;

2) затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни;

3) затверджує правила адвокатської етики;

4) затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури;

5) розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури;

6) призначає трьох членів Вищої ради юстиції;

7) затверджує кошторис Ради адвокатів України, кошторис Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджує звіт про їх виконання;

8) здійснює інші повноваження відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

З'їзд адвокатів України може прийняти рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, визначити напрями їх використання та відповідальність за несплату внесків. Рішення з'їзду адвокатів України приймаються шляхом голосування більшістю голосів делегатів, що беруть участь у з'їзді.

Рішення з'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України є обов'язковими до виконання всіма адвокатами. Рішення конференцій та рад адвокатів регіонів є обов'язковими до виконання адвокатами, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні та відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України. Рішення органів адвокатського самоврядування набувають чинності з дня їх прийняття, якщо інший строк не передбачений рішеннями.

Утримання органів адвокатського самоврядування може здійснюватися за рахунок:

1) плати за складання кваліфікаційного іспиту;

2) щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування;

3) відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

- 4) добровільних внесків адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань;
- 5) добровільних внесків фізичних і юридичних осіб;
- 6) інших не заборонених законом джерел.

Розмір плати за складання кваліфікаційного іспиту визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат, установлених законом на день подання особою заяви про допуск до складання кваліфікаційного іспиту.

Розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, Вищої ревізійної комісії адвокатури та ведення Єдиного реєстру адвокатів України. Розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування є однаковим для всіх адвокатів. Адвокати, право на заняття адвокатською діяльністю яких зупинено, звільняються від сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на період зупинення такого права.

Розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури визначається з урахуванням потреби покриття витрат для забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Фінансування органів адвокатського самоврядування, розпорядження їх коштами та майном здійснюється відповідно до кошторисів, що затверджуються конференціями адвокатів регіонів та з'їздом адвокатів України.

Фінансова звітність органів адвокатського самоврядування щорічно оприлюднюється у порядку, затвердженому Радою адвокатів України.

Відповідно до ст. 45 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування утворюється Національна асоціація адвокатів України, яка є недержавною некомерційною професійною організацією та об'єднує всіх адвокатів України.

Національна асоціація адвокатів України:

1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади;

2) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності;

3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України;

4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України;

5) виконує інші функції відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Національна асоціація адвокатів України є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Національна асоціація адвокатів України утворюється з'їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація Національної асоціації адвокатів України може бути здійснена лише на підставі закону.

Статут Національної асоціації адвокатів України затверджується з'їздом адвокатів України та є її установчим документом.

З моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України.

2. Рада адвокатів України та ради адвокатів регіонів

У період між з'їздами адвокатів України функції адвокатського самоврядування виконує Рада адвокатів України. Повноваження і порядок роботи Ради адвокатів України визначаються Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та положенням про Раду адвокатів України, що затверджується з'їздом адвокатів України. Рада адвокатів України підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України.

До складу Ради адвокатів України входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, та голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Ради адвокатів України обирається Радою адвокатів України зі складу членів Ради адвокатів України. Рада адвокатів України може достроково відкликати з посади секретаря Ради.

Рада адвокатів України є повноважною за умови обрання не менше двох третин від її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Ради адвокатів України становить

5 років. Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Ради адвокатів України більше ніж два строки підряд.

Голова, заступник голови, секретар, член Ради адвокатів України можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав їх на посаду. Голова, заступник голови, секретар, член Ради адвокатів України не можуть одночасно входити до складу ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

Рада адвокатів України:

1) складає порядок денний, забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України;

2) визначає квоту представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України;

3) забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України;

4) здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього;

5) затверджує регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та

своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги;

6) встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання (якщо з'їздом адвокатів України прийнято рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та визначено напрями їх використання);

7) визначає розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

8) сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність;

9) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів;

10) приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України;

11) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів;

12) визначає друкований орган Національної асоціації адвокатів України;

13) забезпечує ведення офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України;

14) виконує інші функції відповідно до цього Закону та рішень з'їзду адвокатів України.

Засідання Ради адвокатів України скликаються головою Ради адвокатів України, а в разі його відсутності — одним із заступників голови не рідше одного разу на два місяці. Засідання Ради адвокатів України може бути

також скликане за пропозицією не менш як 1/5 від загального складу членів Ради.

У разі якщо голова Ради адвокатів України або його заступник не скликає засідання Ради протягом тридцяти днів з дня надходження пропозиції про скликання засідання, члени Ради адвокатів України, які підписали таку пропозицію, приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання Ради адвокатів України. Організаційне бюро має право скликати та забезпечувати проведення засідань Ради, визначати особу, яка головує на засіданні Ради. Засідання Ради адвокатів України є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини членів Ради. Рішення Ради адвокатів України приймаються більшістю голосів від загальної кількості її членів. У разі рівного розподілу голосів членів Ради голос головуючого на засіданні є вирішальним.

Голова Ради адвокатів України за посадою є головою Національної асоціації адвокатів України. Він представляє Раду адвокатів України та Національну асоціацію адвокатів України в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, перед громадянами.

Голова Ради адвокатів України забезпечує скликання та проведення засідань Ради адвокатів України, розподіляє обов'язки між своїми заступниками, організовує і забезпечує ведення діловодства Ради адвокатів України, розпоряджається коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до затвердженого кошторису, організовує і забезпечує роботу секретаріату Національної асоціації адвокатів України, вчиняє інші дії, передбачені цим Законом, положенням про Раду адвокатів України, статутом Національної асоціації адвокатів України, рішеннями Ради адвокатів України і з'їзду адвокатів України.

Голова Ради адвокатів України може отримувати винагороду у розмірі, встановленому з'їздом адвокатів України.

У період між конференціями адвокатів регіону функції адвокатського самоврядування у регіоні виконує рада адвокатів регіону, яка підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени ради адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в АРК, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою або членом ради адвокатів регіону більше ніж два строки підряд. Кількість членів ради адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону.

На першому засіданні члени ради адвокатів регіону за пропозицією голови ради обирають зі свого складу заступника голови та секретаря ради. Голова, заступник голови, секретар, член ради адвокатів регіону не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги. Голова, заступник голови, секретар, член ради адвокатів регіону можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який їх обрав на посаду.

Повноваження ради адвокатів регіону:

- 1) представляє адвокатів регіону;

2) складає порядок денний, скликає та забезпечує проведення конференції адвокатів регіону;

3) забезпечує виконання рішень конференції адвокатів регіону, здійснює контроль за їх виконанням;

4) здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню їх кваліфікації;

5) приймає присягу адвоката України;

6) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правової допомоги;

7) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів;

8) розпоряджається коштами та майном відповідно до затвердженого кошторису;

9) забезпечує в установленому порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України;

10) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги;

11) виконує інші функції відповідно до цього Закону, рішень конференції адвокатів регіону, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Засідання ради адвокатів регіону є повноважним, якщо в його роботі бере участь більше половини її членів. Рада адвокатів регіону приймає рішення шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості її членів.

Голова, заступник голови, секретар ради адвокатів регіону можуть отримувати винагороду за свою роботу, розмір та порядок виплати якої встановлюються конференцією адвокатів регіону.

Рада адвокатів регіону є юридичною особою. Повноваження і порядок роботи ради адвокатів регіону

визначаються цим Законом та положенням про раду адвокатів регіону. Установчим документом ради адвокатів регіону є положення про раду адвокатів регіону, яке затверджується Радою адвокатів України.

Голова ради адвокатів регіону представляє раду в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, перед громадянами. Він забезпечує скликання та проведення засідань ради адвокатів регіону, організовує і забезпечує ведення діловодства ради адвокатів регіону, вчиняє інші дії, передбачені положенням про раду адвокатів регіону, рішеннями конференції адвокатів регіону, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України. Голова ради адвокатів регіону може одержувати винагороду за роботу в розмірі, встановленому конференцією адвокатів регіону.

3. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури

Відповідно до ст. 50 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів утворюється Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, яка підконтрольна та підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в АРК, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять

років. Одна й та сама особа не може бути головою або членом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд. Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури організовує і забезпечує ведення діловодства кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Голова, член кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути достроково відкликаний з посади за рішенням конференції адвокатів регіону, яка обрала його на посаду.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури діє у складі кваліфікаційної та дисциплінарної палат. Кваліфікаційна палата утворюється у складі не більше 9-ти членів, дисциплінарна — не більше одинадцяти членів палати.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше 2/3 від кількісного складу кожної з її палат, затвердженого конференцією адвокатів регіону.

Кожна палата на своєму першому засіданні шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів палати обирає з числа членів палати голову та секретаря палати. Голова палати за посадою є заступником голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Голова палати, секретар палати за рішенням відповідної палати може бути достроково відкликаний з посади.

Голова, заступник голови, секретар палати, член кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

До повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури належать:

- 1) організація та проведення кваліфікаційних іспитів;
- 2) прийняття рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту;
- 3) прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 4) здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів;
- 5) вирішення інших питань, віднесених до повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури цим Законом, рішеннями конференції адвокатів регіону, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

У передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» випадках повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури здійснює її кваліфікаційна або дисциплінарна палата.

Засідання кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини членів її палат. Засідання палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини її членів.

Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів її палат. Рішення палати приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості її членів, крім випадків, передбачених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

Голова, заступник голови, секретар палати та члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури можуть отримувати винагороду за свою роботу, розмір та порядок виплати якої встановлюються конференцією адвокатів регіону.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є юридичною особою і діє відповідно до цього Закону, інших законів України та положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. Установчим документом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури є положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, яке затверджується Радою адвокатів України.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України.

До складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обирається членами комісії шляхом голосування зі складу членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури становить 5 років. Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд. Голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав їх на посаду. Голова, заступник голови, секретар, член Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури:

- 1) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 2) узагальнює дисциплінарну практику кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 3) виконує інші функції відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури має право:

- 1) залишити скаргу без задоволення, а рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без змін;

2) змінити рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

3) скасувати рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та ухвалити нове рішення;

4) направити справу для нового розгляду до відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та зобов'язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури вчинити певні дії.

Засідання Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини від загальної кількості членів комісії. Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймаються шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів комісії.

Рішення Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржено до суду протягом тридцяти днів з дня його прийняття.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури представляє Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях, перед громадянами.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури забезпечує скликання та проведення засідань Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, розподіляє обов'язки між своїми заступниками, організовує і забезпечує ведення діловодства у Вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури, розпоряджається коштами і майном Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури відповідно до затвердженого кошторису, вчиняє інші дії, передбачені цим Законом, положенням про Вищу кваліфікацій-

но-дисциплінарну комісію адвокатури, рішеннями Ради адвокатів України і з'їзду адвокатів України.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може отримувати винагороду у розмірі, встановленому з'їздом адвокатів України або Радою адвокатів України.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є юридичною особою і діє відповідно до цього Закону, інших законів України та положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури. Установчим документом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури є положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, яке затверджується з'їздом адвокатів України.

Для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури утворюється і діє ревізійна комісія адвокатів регіону. Ревізійна комісія адвокатів регіону підконтрольна і підвітна конференції адвокатів регіону. Голова та члени ревізійної комісії адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше 5 років та адреса робочого місця яких знаходиться в АРК, областях, містах Києві та Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Кількість членів ревізійної комісії адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону. Голова, член ревізійної комісії адвокатів регіону можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням конференції адвокатів регіону, яка обрала їх на посаду. Голова, член ревізійної комісії адвокатів регіону не можуть одночасно входити до складу Вищої ревізійної комісії адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої

кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

За результатами перевірок ревізійна комісія адвокатів регіону складає висновки, які подає на розгляд та затвердження конференції адвокатів регіону. Ревізійна комісія адвокатів регіону може подавати результати перевірок Раді адвокатів України та з'їзду адвокатів України.

В свою чергу для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів утворюється і діє Вища ревізійна комісія адвокатури, яка підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України.

Голова та члени Вищої ревізійної комісії адвокатури обираються з'їздом адвокатів України строком на 5 років з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше 5 років. Кількість членів Вищої ревізійної комісії адвокатури визначається з'їздом адвокатів України. Голова, член Вищої ревізійної комісії адвокатури можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням з'їзду адвокатів України. Голова, член Вищої ревізійної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу ревізійної комісії адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги. Голова та

члени Вищої ревізійної комісії адвокатури можуть отримувати винагороду за роботу в її складі у розмірі, встановленому з'їздом адвокатів України. За результатами перевірок Вища ревізійна комісія адвокатури складає висновки, які подає на розгляд та затвердження з'їзду адвокатів України. Вища ревізійна комісія адвокатури може подавати результати перевірок Раді адвокатів України, Вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Зміст самоврядування адвокатів.
2. Принципи та завдання самоврядування адвокатів держави та регіонів.
3. Організаційні форми адвокатського самоврядування.
4. Здійснення адвокатського самоврядування.
5. Забезпечення адвокатського самоврядування.
6. Національна асоціація адвокатів України.
7. Рада адвокатів України. Функції, завдання та повноваження.
8. Призначення та повноваження кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.
9. Склад та організаційна форма кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.
10. Контроль за фінансово-господарською діяльністю.

Тема 3.
ФОРМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА

ПЛАН

- 1.1. Організаційні форми адвокатської діяльності.
  - 1.2. Набуття права займатися адвокатською діяльністю (статті 6-12).
  - 1.3. Правовий статус помічника адвоката (ст. 16).
  - 2.1. Професійні права адвоката.
  - 2.2. Професійні обов'язки адвоката.
  - 2.3. Принцип адвокатської таємниці.
- ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ**

1.1. Організаційні форми адвокатської діяльності

Особа, що одержала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, може практикувати індивідуально, відкрити власне бюро або об'єднатися з іншими адвокатами в колегії, фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють відповідно до Закону про адвокатуру і своїх статутів.

Діяльність адвоката підпадає під визначення незалежної професійної діяльності, під час якої він може стикнутись із ситуацією, яка може зачіпати його правовий статус. Зокрема, це питання системи (режиму) оподаткування його доходів. Так, свого часу і ВККА зазначав, що «... у випадку переходу на спрощену систему оподаткування адвокатом чи адвокатським об'єднанням їх правовий статус не зазнає жодних змін, на них у повному обсязі поширюються права, обов'язки та гарантії їх адвокатської діяльності...» (*роз'яснення № IV/9-2-5 від 18.02.05*). Але наприкінці 2012 року ситуація змінилася.

24.12.12 року ДПСУ пунктом 1 свого наказу № 1185 затвердила Узагальнюючу податкову консультацію щодо

деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів) (далі — узагальнююча консультація). В ній було зазначено: «... фізична особа, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, *не може бути підприємцем у межах такої адвокатської діяльності...*»

Вищий адміністративний суд рішенням від 21.01.16 у справі № 808/7758/13-а указав, що оподаткування доходів адвоката від отримання якої регулюється статтею 178 ПКУ лише у випадку, якщо така особа не зареєстрована як фізична особа — підприємець відповідно до вимог законодавства. Таким чином, адвокат, який перебуває на *обліку в органі державної податкової служби як фізична особа — підприємець* не потребує додаткової реєстрації як самозайнята особа, а його доходи, отримані від адвокатської діяльності в період перебування на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності, в силу вимог статті 6 Указу № 727/98 та пункту 297.1 статті 297 ПКУ, звільняються від оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

З огляду на наведене стає очевидним про різні підходи до окремого елемента правового статусу адвоката, що може мати для нього негативні наслідки.

До питання оподаткування адвокатів як само зайнятих осіб ПДФО чи єдиним податком повернемося пізніше.

Адвокатське бюро (ст. 14) є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив. Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється у порядку, встановленому *Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»*, з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.

Адвокатське бюро має самостійний баланс, може

відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням. Діяльність адвокатських об'єднань ґрунтується на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності. Вони реєструються в Мінюсті України, після чого повідомляють місцевим органам влади про свою реєстрацію, а адвокати — про одержання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокатське об'єднання (ст. 15) є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання 2-х або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту. Вони, як і адвокати, які практикують приватно, мають рахунки в банках на території України, а у встановленому законом порядку і в іноземних банках. Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Закон «Про адвокатуру» визначає відносини адвокатури з державними структурами, гарантуючи при цьому її самостійність і незалежність. Зокрема, Міністерство юстиції України забезпечує фінансування оплати праці адвокатів за рахунок держави в разі участі адвоката у кримінальній справі за призначенням і при звільненні громадян від оплати юридичної допомоги, узагальнює статистичну звітність, сприяє здійсненню заходів підвищення професійного рівня адвокатів. Місцеві органи державного управління в межах своєї компетенції сприяють адвокатам і адвокатським об'єднанням у вирішення соціальних питань, забезпечують їх приміщеннями для роботи тощо.

Організаційне оформлення української адвокатури, її незалежне від державних структур існування, як

зазначалося, відбулось 22.09.90 на установчому з'їзді адвокатів, де було створено Спілку адвокатів України — добровільну, громадську, незалежну, самоврядну організацію. Мета Спілки за її статутом полягає в об'єднанні зусиль адвокатів у розбудові демократичної, правової держави, поліпшенні юридичної допомоги, підвищенні ролі адвокатури в суспільстві, сприянні розвитку індивідуальної адвокатської практики, а також набутті адвокатурою повної самостійності та самоврядування, турботі про історичні традиції української адвокатури, розвитку і поглиблення міжнародних зв'язків тощо.

Закон «Про адвокатуру», 1992 року вперше надав адвокатам і адвокатським об'єднанням право створювати регіональні, загальнодержавні та міжнародні спілки, які представляють інтереси адвокатів у державних органах і громадських об'єднаннях, захищають їх соціальні та професійні права, здійснюють методичну і видавничу діяльність, сприяють підвищенню професійного рівня адвоката, а також створюють спеціальні фонди.

1.2. Право займатися адвокатською діяльністю у Законі (статті 6-12)

Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше 2-х років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за

який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, — протягом 2 років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, — протягом 3 років з дня такого звільнення.

У ст. 7 Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено вимоги щодо несумісності для адвоката. Зокрема несумісною з діяльністю адвоката є:

1) робота на посадах осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції»:

- вищі посадові особи держави;
- народні депутати України, депутати ВР АПК, депутати місцевих рад;
- державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування;
- військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених;
- судді Конституційного Суду України, інші професійні судді;
- особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ;
- посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, доходів і зборів;
- члени Центральної виборчої комісії;
- посадові та службові особи інших державних

органів, органів влади АРК.

- 2) військова або альтернативна (невійськова) служба;
- 3) нотаріальна діяльність;
- 4) судово-експертна діяльність.

Вимоги щодо несумісності з діяльністю адвоката, передбачені пунктом 1 цієї частини, не поширюються на депутатів ВР АРК, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі).

У ст. 8 Закону зазначено правила допуску до складення кваліфікаційного іспиту для набуття статусу адвоката.

Особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає вимогам зазначеним вище вимогам має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються РАУ.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури перевіряє відповідність особи вимогам, установленим Законом (указані вище). З метою перевірки повноти та достовірності відомостей, повідомлених особою, яка виявила бажання стати адвокатом, і за наявності письмової згоди такої особи кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційна палата або визначений нею член палати можуть звертатися із запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, що зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію.

У разі ненадання особою, яка виявила бажання стати адвокатом, письмової згоди на перевірку повноти та достовірності повідомлених нею відомостей така особа до кваліфікаційного іспиту не допускається.

Строк розгляду заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту не повинен перевищувати тридцяти днів з дня її надходження.

За результатами розгляду заяви та доданих до неї документів кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури приймає рішення про:

- 1) допуск особи до кваліфікаційного іспиту;
- 2) відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту.

Рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (далі — ВКДКА) або до суду протягом тридцяти днів з дня його отримання.

Порядок складання кваліфікаційного іспиту зазначено у ст. 9 Закону.

Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка виявила бажання стати адвокатом. Він полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону. Організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Порядок складення кваліфікаційних іспитів, методика оцінювання та програма кваліфікаційних іспитів затверджуються РАУ, яка може встановити плату за складення кваліфікаційного іспиту та порядок її внесення.

Кваліфікаційні іспити проводяться не рідше одного

разу на 3 місяці.

Особі, яка склала кваліфікаційний іспит, протягом 10 днів з дня складення кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури безоплатно видає свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту.

Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом 3-х років з дня складення іспиту. Зразок свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту затверджується РАУ.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складення такого іспиту повторно не раніше ніж через 6 місяців. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит повторно, може бути допущена до наступного кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через один рік.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом 30-ти днів з дня отримання рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури оскаржити його до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури провести повторний кваліфікаційний іспит у найближчий час проведення таких іспитів.

Після складання іспиту претендент проходить стажування, правила якого зазначені у ст. 10 Закону.

Стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом 6 місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

Стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення

кваліфікаційного іспиту.

Стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста.

Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше 5 років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше 3 стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.

Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування затверджуються РАУ.

За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону.

Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з дня отримання звіту.

За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про:

- 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) продовження стажування на строк від 1 до 3 місяців.

Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про прийняте рішення письмово протягом 3 днів з дня його прийняття.

Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом 30 днів з дня його отримання до РАУ або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Розмір внеску на проходження стажування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на

забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, РАУ та витрат керівника стажування, пов'язаних з таким стажуванням, і не може перевищувати 3-х мінімальних заробітних плат станом на день подання особою заяви про призначення стажування.

При цьому внесок розподіляється таким чином:

– 70 % внеску сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування та використовується виключно для забезпечення проходження стажування та компенсації витрат такого керівника;

– 30 % сплачується стажистом на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, РАУ.

У разі якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону прийняла рішення про продовження стажування, розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної зарплати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування.

Після успішного проходження стажування претендентом складається присяга адвоката України (ст. 11), тобто особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше 30 днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України.

Зміст присяги:

«Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі».

Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату.

Прийняття присяги адвоката України є етико-правовим завершальним актом на шляху до набуття адвокатського статусу. Правовим тому, що такий акт передбачено Законом; етичним — тому що присяга проголошується не стільки словами, скільки душею. Присяга не містить якихось конкретних обіцянок виконати ту чи іншу дію, у ній йдеться про вірність принципам верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правилам адвокатської етики.

Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України, які є безстроковими.

Зразки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України затверджуються РАУ. Зокрема, рішенням РАУ від 17.12.13 № 272 «Про затвердження зразка та опису свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю» таке свідоцтво затвержене.

1.3. Правовий статус помічника адвоката (ст. 16).

Адвокат може мати помічників з числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з додержанням вимог Закону і законодавства про працю.

Помічник адвоката виконує доручення адвоката у справах, що знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень (прав та

обов'язків) адвоката. Положення про помічника адвоката затверджене РАУ рішенням від 01.06.13 № 123.

Правовою основою діяльності помічника адвоката є Конституція, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кодекс законів про працю України, інші законодавчі акти, Положення та правові акти адвокатського самоврядування.

Принципи та засади діяльності помічника адвоката:

1. Діяльність помічника адвоката здійснюється на принципах верховенства права, законності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

2. Помічник адвоката здійснює свою діяльність на всій території України виключно за письмовим або усним дорученням адвоката та за її межами, якщо це не суперечить законодавству іноземної держави.

3. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з додержанням вимог Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і законодавства України про працю.

4. Адвокат іноземної держави, якого включено до Єдиного реєстру адвокатів України, може мати помічника, який діятиме виключно в межах повноважень, наданих адвокату іноземної держави, з оформленням їх трудових відносин з додержанням вимог Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та законодавства України про працю.

Набуття статусу помічника адвоката. Організаційні форми праці помічника адвоката

Помічником адвоката може бути фізична особа, яка:

– є громадянином України або іноземним громадянином, чи особою без громадянства, які у встановленому порядку отримали дозвіл на працевлаштування в Україні на посаду помічника адвоката;

– має повну вищу юридичну освіту та володіє державною мовою.

Не може бути помічником адвоката особа, яка:

– має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину, за який призначено покарання у вигляді позбавлення волі;

– визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

– щодо якої прийнято рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, — протягом 2 років із дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

– звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги або вчинення корупційного правопорушення, — протягом 3 років з дня такого звільнення.

Вимога щодо несумісності помічника адвоката полягає у тому, що його статус є несумісним з:

– перебуванням на посадах, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону «Про засади запобігання і протидії корупції», тобто посадах, на яких не може перебувати й адвокат;

– військовою або альтернативною (невійськовою) службою;

– нотаріальною діяльністю;

– судово-експертною діяльністю.

Рада адвокатів регіону вносить дані про помічника адвоката до ЄРАУ відповідно до Порядку ведення ЄРАУ, затвердженого Радою адвокатів України, та видає помічнику посвідчення помічника адвоката у 30-тиденний строк із дня надходження заяви про внесення даних про помічника адвоката до ЄРАУ. Адвокат, адвокатське бюро

чи адвокатське об'єднання, які уклали трудовий договір з помічником адвоката (заявник), звертаються із заявою про видачу посвідчення помічника адвоката та внесення відомостей про помічника адвоката до ЄРАУ.

До заяви про внесення даних про помічника адвоката до ЄРАУ та видачу посвідчення помічника адвоката додаються відповідні документи, які підтверджують освіту, трудові відносини, оплату тощо.

Посвідчення помічника адвоката видається йому особисто або на підставі довіреності, оформленої відповідно до Закону (адвокати, що здійснюють свою діяльність індивідуально надають довіреність, посвідчену нотаріально, а у випадку адвокатських бюро та адвокатських об'єднань така довіреність оформлюється на бланку юридичної особи, містить підпис керівника та скріплюється печаткою).

Рада адвокатів регіону приймає рішення щодо внесення даних про помічника адвоката до ЄРАУ та видачі посвідчень помічника адвоката на черговому засіданні. У разі дострокового припинення дії трудового договору помічника адвоката, Рада адвокатів регіону приймає рішення про анулювання запису в ЄРАУ та посвідчення помічника.

У разі припинення трудових відносин з адвокатом (розірвання трудового договору, контракту), помічник адвоката повинен повернути своє посвідчення РАУ, а адвокат, протягом 24 годин, — повідомити про припинення трудових відносин з помічником адвоката.

Зразок посвідчення помічника адвоката є єдиним в Україні згідно форми, встановленої Радою адвокатів України (Додаток № 1 до Положення про помічника адвоката).

Адвокат (адвокатське бюро, об'єднання) несе повну відповідальність за дії помічника адвоката. При цьому

помічник адвоката зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. Помічник адвоката не вправі розголошувати відомості, які становлять адвокатську таємницю, використовувати ці відомості у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб.

Помічник адвоката не може бути допитаний з питань, що становлять адвокатську таємницю. На нього поширюється дія Правил адвокатської етики в частині, що стосується його діяльності.

Помічник адвоката зобов'язаний:

- своєчасно та якісно виконувати доручення адвоката;
- дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень;
- постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію;
- виконувати інші обов'язки.

Помічник адвоката має право:

- користуватися інформаційними базами даних, телекомунікаційними мережами та спеціальною літературою адвоката;
- вносити пропозиції щодо організації своєї роботи;
- за погодженням з адвокатом брати участь у конференціях, семінарах, круглих столах, форумах, інших науково-практичних заходах, проходити стажування;
- мати інші права, передбачені законом.

Разом із загальними правами помічник має право і на спеціальні права:

- брати участь у попередній підготовці судових справ до розгляду, за дорученням адвоката готувати проекти запитів, листів, позовних заяв, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, інших процесуальних документів, які використовуються адвокатом;

- за дорученням адвоката отримувати відповіді на адвокатські запити, робити витяги з матеріалів адвокатського досьє, робити копії та витяги з документів, наданих у розпорядження адвоката клієнтом;
- бути присутнім під час консультацій адвоката, під час проведення слідчих дій та в судових засіданнях;
- збирати документи та інші матеріали, необхідні адвокату для виконання прийнятих ним доручень;
- виконувати доручення правового характеру, вести за дорученням та під контролем адвоката нескладні судові справи та надавати консультації з питань законодавства;
- здійснювати інші дії, не заборонені законодавством

2.1. Професійні права адвоката

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає конкретний перелік прав адвоката, які, за умов повного і грамотного їх використання забезпечують йому безперешкодну діяльність у здійсненні своїх обов'язків щодо надання правової допомоги.

Професійні права — це професійний інструментарій адвоката його боротьбі, оскільки адвокат завжди знаходиться на лінії зіткнення інтересів сторін, чиї позиції протистояння бувають не тільки несумісними, але і взаємовиключними. Це завжди боротьба у відстоюванні законних інтересів чи порушених прав своїх клієнтів.

Закон у ст. 20 «Професійні права адвоката» наділяє адвоката правами, що відповідають його функціям.

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, а саме:

- 1) звертатися з адвокатськими запитами, у т. ч. щодо

отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, у громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює

захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Попри те, що Закон «Про адвокатуру» 1992 року також декларував достатньо об'ємний перелік адвокатських прав, адвокат далеко не завжди міг ефективно скористатися ними в інтересах справи. Йдеться про право адвоката на запит для витребування інформації, необхідного для ефективного захисту інтересів клієнта. У багатьох випадках це виявляється складним і часто неможливим. Тому важливим здобутком ЗАКОНУ є тверда рішучість до безумовного припинення саботажної практики відмов адвокату: право на запит стоїть першим у переліку прав адвоката.

Адвокатському запиту повністю присвячується окрема ст. 24 «Адвокатський запит»:

«адвокатський запит — письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту».

До запиту обов'язково додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордер або доручення органу (установи),

уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється. При цьому адвокатський запит не може стосуватися надання консультацій і роз'яснень положень законодавства.

Надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законом.

Запит адвокат погоджує із довірительом — клієнтом.

У п. 2 цієї ж норми указано, що особи яким направлено запит зобов'язуються надати відповідь не пізніше 5 робочих днів з дня його отримання, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

Якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк розгляду адвокатського запиту може бути продовжено до 20 робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше 5 робочих днів з дня отримання адвокатського запиту.

Кожен випадок затягування виконання адвокатського запиту здатен порушити хід судового процесу і є перешкодою правосуддю.

У разі якщо задоволення адвокатського запиту передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як десять сторінок, адвокат зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на їх копіювання та друк. Розмір таких витрат не може перевищувати граничні норми витрат на копіювання та друк, установлені КМУ відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації».

Відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом — п. 3. Ця норма кореспондує з вимогами п. 7. ст. 46 КПКУ:

«Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника».

Особливим правом адвоката є пп. 5 ч. 1 ст. 20 на звернення зі скаргою до посадових осіб (можливо, і найвищих). Особиста форма доповіді притаманна лише стосовно скаргам у принципових справах, вироки за якими вже пройшли всі судові інстанції і набули законної сили. І погано, коли рішення про оскарження у високі інстанції приймається адвокатом під тиском чи на благаання клієнта. Подібні оскарження іноді можуть мати негативні наслідки і навіть призводити до підвищення відповідальності. У цьому випадку винуватим буде адвокат. Тому, керуючись народним принципом про те, що краще є ворогом гарного, адвокат повинен мати почуття міри, ділову зваженість та здоровий глузд у роботі з клієнтом; і це не тільки професійна риса та етична вимога, але і елемент власної безпеки.

2.2. Професійні обов'язки адвоката

У ст. 21 «Професійні обов'язки адвоката» зазначено Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»:

1. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

- 1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;

- 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- 4) підвищувати свій професійний рівень;
- 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Найважливіший обов'язок (за аналогією з правами) указаний у п. 1 ч. 1 ст. 21 Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» — дотримання присяги адвоката, незалежності та правил адвокатської етики. Це, безумовно, визначальна умова належності до адвокатської професії її ідеологема (частина ідеології). Її виразом є присяга адвоката, яка у стислій формі виражає усвідомлення суті і законів професії, щирю готовність дотримуватися етичних і правових канонів діяльності адвоката.

Адвокатська незалежність в Україні за аналогією зі станом адвокатури в СРСР — декларативна і не залежить від самого адвоката. Наявність ВККА при Кабінеті Міністрів і її філіалів в регіонах дозволяла державі здійснювати тиск на адвокатів. Адвокатська незалежність — теоретична, це певний захист від невихованості та неповаги з боку окремих правозастосовців. А слова «завжди дотримуватися принципу незалежності» — це скоріше побажання, ніж здійснена обіцянка. Тому дуже багато залежить від самоповаги адвоката, його волі та уміння змусити поважати себе і свою професійну незалежність.

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Положення про кваліфікаційну дисциплінарну комісію адвокатури України, Положення про Раду адвокатів України, а також положення цих самоврядних органів в регіонах так чи інакше нагадують, а ст. 21 прямо вимагає

від адвоката дотримуватися правил етики. Така підвищена увага законодавця до питань етики є не випадковою, адже нерозуміння адвокатом превалюючої ролі моральності в адвокатській роботі чи з елементарне небажання дотримуватися прав етики — основна частина підстав дисциплінарних проваджень. Що стає можливим при «баченні» основної ролі грошей, що у свою чергу є аморальним по відношенню до засад існування професії та і всього суспільства.

Взаємини адвокат і клієнта — це максимальна збалансованість юридичних стосунків і етичних відносин, — це запорука безконфліктності у фіналі співпраці.

Пункт 3 ч. 1 ст. 21 вимагає від адвоката невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів, що вирішується під час укладення угоди. Але якщо це з'ясувалось пізніше адвокат повинен негайно озвучити це питання перед слідчим чи судом, повідомивши про це свого клієнта.

Закон вимагає від кожного адвоката постійного підвищення свого професійного рівня. Слід зауважити, що останнім часом ВККА дещо активізувала свою увагу до такої важливої сфери адвокатського буття, як повсякденне оновлення та збагачення своїх знань та умінь застосовувати їх в практичній діяльності.

Так, Рада адвокатів України рішенням від 16.02.13 № 85 затвердила Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України. У ньому указано, що підвищення свого професійного рівня (підвищення кваліфікації) є важливим професійним обов'язком адвокатів дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення ними своїх професійних знань, вмінь та навичок, здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати

адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Постійне виховання у адвокатів високої культури і поваги до клієнта і його інтересів у поєднанні з жорсткою дисциплінарною політикою до злісних правопорушників — це найбільш актуальна тема нинішньої адвокатури, яка має стати поряд з таким важливим питанням, як система підвищення адвокатами професійної кваліфікації.

До обов'язків адвоката Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» відносить виконання рішень «органів адвокатського самоврядування». Такими органами за законом є Рада адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Ревізійна комісія адвокатури адвокатів регіону, Вища ревізійна комісія адвокатури, Рада адвокатів України. Рішення цих органів, прийняте в установленому цим Законом порядку, є обов'язковим для кожного адвоката. Стаття 57 Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зараховує до поняття «органу» з'їзд адвокатів України та конференції адвокатів регіонів. Отже, рішення з'їздів та рад, а також конференцій та рад є обов'язковими для виконання всіма адвокатами і обраними з'їздом органами.

Пріоритетом у практичній роботі адвоката завжди залишається угода про надання правової допомоги. Така домінанта зобов'язує адвоката до бездоганного виконання вимог угоди.

Обов'язки адвоката як захисника у кримінальних справах, доцільно згадати про ст. 47 КПКУ «Обов'язки захисника», які, зрозуміло, є і обов'язками адвоката. Так, захисник зобов'язаний

– використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які

спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого;

– прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого тощо.

Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

Частина 2 ст. 21 Закону містить низку положень заборонного характеру. Так, адвокату забороняється:

1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;

2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;

4) відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Частина 2 ст. 47 КПКУ зобов'язує адвоката відмовитися від надання захисту у випадках:

1) якщо є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недотриманні порад захисника, порушенні вимог угоди тощо.

2.3. Принцип адвокатської таємниці

Стаття 22 Закону «Адвокатська таємниця» розкриває зміст цієї надважливої складової адвокатської професії.

Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення.

У разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від

обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення.

Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом.

Подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці.

Адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Пункт 1 ст. 22 Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дає визначення поняттю адвокатської таємниці, з якого випливає, що цей невід’ємний компонент адвокатського статусу, адвокатської професії є лише різновидом поняття конфіденційної інформації, про який йшлося вище, але більш конкретний за ознаками належності лише конкретному суб’єкту — адвокатові.

Адвокатську таємницю — це не професійні привілеї, а як один із головних факторів існування інституту адвокатури.

КПКУ у п. 6 ст. 46 містить пряму заборону щодо певних посадових осіб (прокурорських службовців, слідчих, оперативних працівників, посадовців служби виконання кримінальних покарань та ін.):

«Документи, пов’язані з виконанням захисником його обов’язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом».

«Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов’язані виконувати законні вимоги захисника».

У п. 3 ст. 47 КПКУ указується, що адвокат

«без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв’язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю».

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від

третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Організаційні форми адвокатської діяльності:
індивідуальна діяльність, бюро, об'єднання.

2. Податковий статус адвоката.

3. Реєстрація адвокатської діяльності.

4. Права адвоката у профільному законі.

5. Права адвоката як захисника чи представника.

Відмова від захисту.

6. Адвокатський запит.

7. Звернення зі скаргою до посадових осіб.

8. Обов'язки адвоката загальні та як захисника.

9. Принцип адвокатської таємниці.

Тема 4. АДВОКАТСЬКА ЕТИКА ТА МОРАЛЬ

ПЛАН

1. Поняття адвокатської етики.
2. Правила адвокатської етики — основа діяльності адвокатури.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Поняття адвокатської етики

Етика — це наука, яка вивчає мораль, суспільні норми поведінки, звичаї. Термін «етика» визначає філософське вчення про моральність, а також сукупну систему моральних правил і норм поведінки. Етика — одна з найдавніших теоретичних дисциплін, яку прийнято вважати «практичною філософією» (Арістотель), оскільки основне її призначення — вирішення повсякденних моральних проблем, що виникали перед людиною: як треба чинити, що вважати добром, а що злом, що є справедливим тощо. Етику можна визначити як філософську науку, яка відповідає на запитання (І. Кант): «Що треба робити?»). Етика формує цілі практичної діяльності у формі категорій, моральних принципів і норм поведінки, моральних оцінок та ідеалів, у вченнях про призначення людини, сенсі її життя, щастя тощо.

Мораль — є внутрішніми спонукальними мотивами дії осіб, які проявляються зовнішньою етикою; моральність — найважливіший компонент особистості, міра суб'єктивної свободи особистості визначається її моральним імперативом і є показником ступеня її розвиненості, — це найважливіший компонент особистості. Міра суб'єктивної свободи особистості визначається її моральним імперативом і є показником ступеня її розвиненості. Будь-які засоби і методи мають

бути насамперед моральними, особливо в адвокатській діяльності, стосовно якої можна стверджувати, що вона — пронизана мораллю. У ній поєднуються правові та моральні засади, оскільки мораль і право нерозривно пов'язані. Право завжди має моральну засаду. При здійсненні професійної діяльності адвокат повинен передусім керуватись моральними принципами, бути морально стійким, що має допомогти зробити правильний вибір у складній ситуації. Людина, яка не має високих моральних якостей, завжди знаходить виправдання своїм вчинкам, відмежовуючи сумління від докорів.

Характеристикою моральної культури юриста є єдність слова і діла, що передбачає чесність і високу принциповість. Моральні засади будь-якої *професійної групи* мають ґрунтуватися на загальнолюдських моральних цінностях, системі моральних норм та оцінок, що склалися як результат історичного розвитку суспільства. Водночас, особливими завданнями професійної етики є обґрунтування морального значення тієї чи іншої професії для суспільства та людини, професійного морального ідеалу, моральне регулювання професійних відносин.

Кожна професія має свою власну мораль. Цими словами Ф. Енгельс стверджував, що предметом професійної етики є норми моралі, притаманні лише вузькій сфері професійної діяльності. А тому моральна різних професій не може бути однаковою. Суспільна оцінка тієї чи іншої професії зумовлюється її значенням для належного функціонування суспільства, тим, наскільки вона задовольняє його життєві інтереси, особистісні потреби людини, яка виконує професійні функції.

Таким чином, *професійну етику* можна визначити як учення про моральні засади професійної діяльності, про моральні якості представників професії та про моральні відносини, що складаються у процесі здійснення

професійної діяльності. Усе сказане повністю відноситься і до моральних засад юридичної діяльності.

Критерієм моральної оцінки професійної діяльності юриста є абсолютна мораль при тому, що ступінь моральності у кожної людини різний і залежить не стільки від інтелекту, скільки від таких якостей, як воля, глибина переконання, розуміння сенсу життя, характер бажань тощо. Моральна свідомість ґрунтується на законах добра і справедливості, за якими має жити суспільство.

Пошуки моральних критеріїв оцінки її діяльності розпочався багатьох століть існування адвокатури, починаючи зі Стародавнього Риму і Афін. Чому моральна оцінка для адвокатури є настільки важливою? Тому, що це боротьба за визнання адвоката державою і суспільством. Державні органи спираються на владні повноваження і державу, адвокат має тільки одну опору — суспільну довіру. Довіру, як відомо, досить важко набути і легко втратити, особливо у такій конфліктній сфері, як робота адвоката. Участь у вирішенні правових конфліктів потребує від адвоката дотримання певних морально-етичних вимог.

Вимоги до роботи адвокатів включають:

- стиль спілкування з клієнтами;
- дотримання правил поведінки у суді та інших державних органах;
- використання виключно процесуальних засобів для захисту інтересів клієнта;
- стиль спілкування з процесуальними опонентами (тобто характер відносин між адвокатами, які, представляючи у судочинстві часто взаємовиключні інтереси протилежних у процесі сторін, завжди зберігають дружні стосунки);
- стиль спілкування з іншими учасниками процесу,
- культура усного та писемного мовлення.

Усе це — адвокатська етика.

Моральні засади завжди були необхідні не лише народам, а і професійним організаціям, зокрема й адвокатурі.

Система моральних принципів адвоката:

- порядність,
- етичність,
- сумлінність,
- прагнення до вершин професіоналізму,
- скромність і самокритичність,
- принциповість і наполегливість,
- конфіденційність,
- почуття відповідальності,
- помірність і педантичність.

Моральність адвоката формується за умови

- відсутності владних повноважень;
- фінансової незалежності від держави;
- розрахунку лише на власні сили;
- одновимірності позиції адвоката (Д. Фіоревський).

Етика адвоката — проблема вічна, як і моральність. Вона становить зовнішню форму моральності, відтак основні засади професійної адвокатської моралі — чесність, компетентність, добросовісність — були не тільки проголошені, а й детально розроблені достатньо давно.

У Загальному кодексі правил для адвокатів країн ЄС зазначається: «Правила професійної етики передбачають добровільне виконання їх тими, на кого поширюється їх дія, з метою забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнятно у будь-якому цивілізованому суспільстві». А у Преамбулі до правил адвокатської етики, затверджених установчим з'їздом адвокатів 17.11.12 зазначається, що *«Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним*

стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства загалом, дотримання принципів законності і верховенства права».

Разом із цим для окремих адвокатів отримання прибутку стало основною мотивацією діяльності, що штовхає на досягнення цілей всіма засобами. Можливо, у зв'язку з цим погляд на адвокатуру у суспільстві набув нових відтінків. На думку значної кількості фахівців-адвокатів, якщо раніше домінувало ставлення до адвокатів як до людей, які захищають злочинців, то сьогодні на зміну такому «розумінню» адвокатури приходять не менш небезпечне: «адвокати — ділки, які за шалені гонорари спритно влаштовують справи заможних людей, обслуговують лише великий бізнес і кримінальні структури».

Не можна не помітити наростання небезпечних, нездорових тенденцій в адвокатському співтоваристві. Зниження вимог до особистих і професійних якостей претендентів на статус адвоката, катастрофічне падіння ділових та етичних стандартів в адвокатській діяльності — ось лише деякі «симптоми хвороби», притаманні сучасній адвокатури.

Загалом вирізняють такі види неправомірної діяльності адвокатів:

1) діяльність адвоката спрямована проти інтересів свого клієнта (змова зі слідчими та правоохоронними органами, виконання посередницьких функцій, спрямованих на допомогу слідству та засудження підзахисного, бездіяльність адвоката, який не виконує основного обов'язку щодо надання правової допомоги клієнту, невжиття заходів з використання всіх засобів, спрямованих

на захист клієнта);

2) діяльність адвоката спрямована на «користь» своєму клієнтові з використанням незаконних методів і способів й усупереч інтересам правосуддя і держави (фальсифікація доказів, створення пасток для слідчого і спрямування його проти третіх осіб, наврочення, вплив на свідків, організація фіктивного алібі, схиляння клієнта до давання хабара).

Загалом виокремлюють 3 групи факторів, що призводять до виникнення професійної деформації у адвокатів, які формуються під впливом неправомірної їх діяльності:

1) фактори, зумовлені специфікою діяльності: захист і представництво за будь-яких обставин, незалежно від моральних якостей клієнта, винуватості чи невинуватості підзахисного; велика частка комунікативної діяльності з різними категоріями громадян, систематичне заглиблення у проблеми клієнтів; нерідко конфліктний характер діяльності щодо слідчих органів;

2) фактори особистісного характеру: неадекватний можливостям рівень домагань і завищені особистісні очікування; недостатня професійна підготовка; специфічний зв'язок між деякими професійно важливими якостями адвоката; професійний досвід;

3) фактори соціально-психологічного характеру: несприятливий вплив близького соціального оточення тощо.

З огляду на указане вважаємо, що додержання етичних норм адвокатом є необхідною умовою належного виконання професійних функцій. Такою, що применшує професійну гідність, вважається поведінка адвоката, яка підриває довіру суспільства до адвокатури або ганьбить звання адвоката. Саме тому додержання адвокатами етичних норм становитиме повноцінну гарантію адвокат-

тської діяльності.

2. Правила адвокатської етики — основа діяльності адвокатури

Основою нормативної професійної етики є детальне розроблення її нюансів, що застосовуються у конкретній професійній діяльності й впливають з різного рівня вимог, які висуваються суспільством до ряду професій. Такі етичні норми мають бути прямо пов'язані з індивідуальною мораллю представників певної професії. Інакше професійна діяльність не може здійснюватись взагалі або здійснюється на неналежному рівні. Щоб уникнути цього, потрібні конкретизація, максимально можливе чітке визначення моральних вимог до представників певних професій, що і зумовлює розроблення етичних кодексів, які й актуалізують проблему шкали цінностей.

Важливу роль у визначенні законності та етичності засобів захисту, які використовують адвокати у кримінальному процесі, відіграють кодекси адвокатської етики, прийняті адвокатурами багатьох країн світу. Зокрема, основним документом, що регулює адвокатську етику в США, є Моральні правила професійної поведінки адвоката, прийняті Конгресом 02.08.83, а також локальні правила етичних норм; у Канаді діє Кодекс професійної поведінки адвоката, який прийняла Канадська спілка адвокатів у 1987 р.; у Таїланді — Інструкція з професійної етики адвокатів; у Росії — Кодекс професійної етики адвоката від 31.01.03, ухвалений на засіданні I Всеросійського з'їзду адвокатів. У ст. 4 цього Кодексу зазначено, «що адвокати за будь-яких обставин повинні зберігати честь і гідність, притаманні їх професії».

У Євросоюзі діє Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського

Співтовариства, прийнятий у Страсбурзі в жовтні 1988 р. Загальними, міжнародними правилами є звід етичних вимог адвокатської професії, — Генеральні принципи етики адвокатів, ухвалені Правлінням МАЮ в м. Единбурзі в 1995 р. Їхня мета — встановлення загальноприйнятого професійного стандарту, якому повинен відповідати адвокат у будь-якій країні світу.

У цьому документі підкреслюється, що етичними вимогами адвокатської професії, зокрема, є:

- компетентність адвоката;
- знання й розуміння ним закону;
- вимогливість до себе;
- шанування інтересів клієнта;
- додержання конфіденційності у відносинах із клієнтами тощо.

Отже, правила адвокатської етики (далі — Правила) — це правила поведінки адвоката, закріплені різними соціальними нормами і вироблені самими представниками адвокатської професії, які конкретизують гуманістичне призначення адвокатури як правозахисного інституту і дотримання яких забезпечується внутрішнім переконанням адвокатів, колективною волею органів адвокатського співтовариства, а у разі необхідності — заходами державно-правового примусу.

В Україні Правила затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.12. Вони мають стати орієнтиром адвоката при обранні належних варіантів професійної поведінки. Правила складаються з преамбули, 10 розділів, 67 статей.

У розділі I Правил розглядаються загальні положення, що визначають співвідношення Правил і чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, дію Правил за предметом, колом осіб і у часі.

У розділі II Правил розглядаються основні принципи

адвокатської етики, до яких віднесені:

- незалежність і свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності;
- дотримання законності;
- домінантність інтересів клієнтів;
- неприпустимість конфлікту інтересів;
- конфіденційність;
- компетентність і добросовісність;
- повага до адвокатської професії.

Правила вказують, що специфіка цілей і завдань адвокатури потребує як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання правової допомоги, із захисту або представництва клієнта, зокрема, з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнтів.

У своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння

правопорушень, іншим чином умисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами.

Адвокат — відносно самостійна фігура і майже завжди має право вибору своєї поведінки та позиції у взаємовідносинах із клієнтом і судом. І тому, якщо клієнт наполягає на скоєнні адвокатом вчинку, не сумісного з адвокатським статусом, адвокат, знаючи це, не повинен приймати таке доручення, а також має повне моральне право відмовитись від подальшого ведення справи цього клієнта, звичайно, якщо така відмова за суттю і процедурою не суперечить закону.

У межах дотримання *принципу законності* адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності *виходити з переваги інтересів клієнтів* перед своїми власними інтересами, чи інтересами колег, партнерів, співробітників, законних представників клієнтів або їх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також перед будь-якими іншими міркуваннями.

Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати водночас двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу.

Дотримання принципу конфіденційності є не обхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва.

Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам, здійснювати їх захист і представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність в урахуванні всіх обставин,

що стосуються доручення клієнта і можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Усією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві.

Правила висувають окремі вимоги до рекламування адвокатської діяльності. Наприклад, рекламні матеріали про адвокатську діяльність не можуть містити:

- оціночних характеристик стосовно адвоката;
- критики адвокатами інших адвокатів;
- заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів;
- вказівок, які можуть сформувати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатурі як такій.

Розділ III Правил присвячений врегулюванню відносин адвоката з клієнтами. У ньому визначаються:

- підстави для надання адвокатом правової допомоги;
- перелік осіб, від яких адвокат може прийняти доручення на надання правової допомоги;
- обов'язковість інформування клієнта щодо правової позиції у справі та про хід виконання доручення;
- етичні засади прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами;
- засади прийняття доручення клієнта декількома адвокатами, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням;
- етичні засади взаємовідносин із недієздатним

клієнтом чи ЮО та при виконанні доручення органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, а також окремі питання договірних відносин адвоката з клієнтом.

Окрема увага приділена питанням гонорарної практики адвокатів. У ст. 28 Правил визначається, що гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата тощо), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта й інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним і урахувати час, витрачений адвокатом на виконання доручення.

У цьому розділі Правил також визначаються підстави одностороннього розірвання клієнтом або адвокатом договору про надання правової допомоги. Адвокат може достроково (до завершення виконання доручення) розірвати договір з клієнтом з таких підстав:

- клієнт вчиняє дії, що стосуються суті доручення, у порушення чинного законодавства і відмовляється припинити їх вчинення, незважаючи на роз'яснення адвоката;

- клієнт використовує правову допомогу, що йому надається адвокатом, для полегшення вчинення злочину;

- клієнт, незважаючи на роз'яснення адвоката, наполягає на досягненні результату, який через нові або нововиявлені обставини є об'єктивно недосяжним;

- клієнт грубо порушує обов'язки, взяті ним на себе згідно з договором про надання правової допомоги;

– належне виконання доручення стає неможливим через дії клієнта, що вчиняються ним усупереч порадам адвоката;

– клієнт вчиняє дії, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію адвоката;

– клієнт не погоджується погашати фактичні видатки, якщо вони є необхідними для подальшого виконання доручення;

– фізичний або психологічний стан адвоката позбавляє його можливості належним чином продовжувати виконання доручення; у такому випадку адвокат зобов'язаний вжити всіх доступних йому заходів для запобігання порушенню законних інтересів клієнта і забезпечення подальшого представництва клієнта іншим адвокатом.

– в інших випадках, передбачених цими Правилами, законодавством України або договором про надання правової допомоги.

Розділ IV Правил врегульовує відносини адвоката з судом та іншими учасниками судового провадження, розглядаючи окремі аспекти дотримання адвокатом основних етичних принципів у цих відносинах. Так, у ході судового розгляду справи адвокат не повинен:

– намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами;

– робити свідомо неправдиві заяви стосовно фактичних обставин справи;

– подавати суду завідомо неправдиві докази або свідомо брати участь в їх формуванні;

– посилатися в суді на завідомо неправдиві або завідомо викривлені фактичні обставини, або обставини, що завідомо не стосуються предмета спору, або на подані клієнтом докази, стосовно яких йому відомо, що вони є

неправдивими, або докази, отримані з порушенням положень цих Правил, а також на особисту обізнаність з обставинами справи, а у виступі в судових дебатах — крім того на обставини, які не були предметом дослідження під час судового провадження (щодо яких адвокатом не заявлялися клопотання, спрямовані на доказування таких обставин) за винятком загальновідомих фактів;

– порушувати порядок у судовому засіданні, дозволяти собі суперечки з судом і висловлювання, що принижують честь і гідність суду або інших учасників процесу.

Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, нетактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до його клієнта, його самого або адвокатури загалом і має реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством та/або актами НААУ. Адвокат повинен уникати позапроцесуального спілкування по суті справи, що є предметом судового розгляду, з учасниками провадження, які не є його клієнтами, і може здійснювати зазначене лише у формах і з метою, що не суперечать чинному законодавству і цим Правилам, і лише у випадках, коли це є необхідним для належного виконання доручення. У відносинах з іншими учасниками судового провадження адвокат повинен:

- бути стриманим і коректним;
- реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг тощо;
- бути тактовним при допиті підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб.

У розділі V Правил розглядаються окремі аспекти стосовно адвоката при здійсненні професійної діяльності з іншими органами та особами. У відносинах з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції,

іншими державними органами адвокат має дотримуватися принципів і підходів, закріплених розділом IV цих Правил, з урахуванням специфіки статусу цих органів і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством.

Розділ VI Правил врегульовує етичні аспекти відносин між адвокатами. Корпоративна єдність адвокатів потребує від них взаємної довіри та співпраці на користь їх клієнтів, зокрема уникнення штучного породження чи поглиблення конфліктів між клієнтами. Однак при цьому принцип домінантності інтересів клієнта має перевагу перед міркуваннями корпоративної єдності. Адвокат не повинен допускати стосовно іншого адвоката:

- висловлювань, що принижують його честь і гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних і принизливих висловів;

- поширення свідомо неправдивих відомостей про нього;

- спроб схилити клієнта іншого адвоката до розірвання з ним договору про надання правової допомоги;

- спілкування з клієнтом іншого адвоката без згоди останнього з приводу доручення, яке їм виконується;

- намагань схилити до укладення договору про надання правової допомоги особу, яка прийшла до іншого адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання);

- навмисного введення іншого адвоката в оману стосовно справи, в судовому розгляді якої вони обидва беруть участь, щодо місця і часу проведення судових засідань, результатів розгляду справи судами різних інстанцій, наявності доказів (і намірів їх представити), які в дійсності не існують, намірів свого клієнта, які стосуються предмета спору та ведення справи, умов мирової угоди, що пропонується.

У розділі VII Правил визначаються особливості

дотримання норм адвокатської етики в громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвоката. Так, останній не може використовувати в своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється даними правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації. У своїх публіцистичних матеріалах адвокат не повинен поширювати відомості, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, порочать честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів, або престиж адвокатури як такої, а обґрунтовану критику зазначених осіб, або адвокатури загалом має викладати у коректній формі.

Розділ VIII Правил розглядає адвокатське бюро, адвокатське об'єднання як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської діяльності.

У IX розділі Правил визначається роль органів адвокатського самоврядування у забезпеченні дотримання правил адвокатської етики. Органи адвокатського самоврядування сприяють і контролюють дотримання Правил адвокатської етики всіма адвокатами України та адвокатами іноземних держав, які відповідно до законодавства України здійснюють в Україні адвокатську діяльність.

У розділі X Правил визначаються правові наслідки їх порушення. За порушення цих Правил до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також актами НААУ. Крім того адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення ПРАВИЛ адвокатської етики його помічником, стажистом або членом технічного персоналу, якщо адвокат: не забезпечив ознайомлення свого помічника, стажиста або члена

технічного персоналу з цими Правилами; не здійснював належного контролю за діями помічника, стажиста або члена технічного персоналу, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим договором між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги; своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником, стажистом або членом технічного персоналу Правил адвокатської етики.

У випадках, коли в конкретній ситуації адвокату важко визначити варіант поведінки, який у певних обставинах відповідав би нормам цих Правил, він може звернутися за роз'ясненням до РАУ чи з'їзду адвокатів України.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Мораль та етика особистості.
2. Характеристика та визначення професійної етики.
3. Критерії моральної оцінки професійної діяльності юриста.
4. Сутність адвокатської етики.
5. Система моральних принципів адвоката.
6. Чинники, які впливають на мораль адвоката.
7. Поняття та співвідношення етики та моралі.
Засади етики адвоката.
8. Характеристика неправомірної діяльності адвоката.
9. Правила адвокатської етики у світі та в Україні.
10. Структурна будова Правил адвокатської етики в Україні.
11. Загальні положення Правил та принципи адвокатської етики в Україні
12. Етика адвоката у відносинах з клієнтом. Гонорар.
13. Етика адвоката у суді та у профсередовищі.

14. Адвокатська етика та громадська діяльність адвоката.

15. Адвокатське самоврядування та правила адвокатської етики.

16. Відповідальність за недотримання правила адвокатської етики.

Тема 5. ВИДИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПЛАН

1. Види адвокатської діяльності.
2. Надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні та особам під час виконання та відбування кримінальних покарань.
3. Інші види правової допомоги адвокатів.
4. Етика правової допомоги юридичним особам та основні напрями діяльності адвоката.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Види адвокатської діяльності

Адвокат прагне — публічності, оскільки його життя напряду залежить від попиту на його професійну особистість. Ступінь задоволення інтересів клієнтів через досягнення професійного стану адвоката залежить від наявності декількох факторів.

1. Любов і повага до обраної справи. Це означає перш за все небайдужість до людини, що звернулась по допомогу. Уміння уважно слухати і не квапитися з висновками. Бути чесним з клієнтом.

2. Мати фундаментальні знання. Це зовсім не означає, що потрібно все знати. Таких людей практично немає. Адвокат повинен швидко орієнтуватися в правових питаннях і чітко уявляти, де і що відшукати у кожному окремому випадку.

3. Багато працювати. Особливо на початку своєї адвокатської кар'єри. Кожна справа — це нові невідомі відносини для нього, які можна зрозуміти знанням закону і фактичних обставин, і терпінням. Кожна вирішена справа дає підстави поважати себе, рахуватись із собою.

4. Адвокат, що хоче відбутися як досвідчений

вигребуваний спеціаліст — повинен бути цілеспрямованим. Тобто, такий адвокат обирає декілька певних напрямів і наполегливо працює в опануванні специфіки цих напрямів.

Ці фактори, умови роблять можливим адвокату здійснювати різноманітні види діяльності, які указані у ст. 19 Закону «Види адвокатської діяльності», де визначено коло, межі і територія адвокатської діяльності. Зокрема, ч. 1 цієї норми до видів адвокатської діяльності віднесено:

1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

2) складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

б) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного

судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбудування кримінальних покарань.

Разом із наведеними видами діяльності указано, що «Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом».

Консультаційна робота адвоката є найбільш важливим видом його зайнятості, це основний вид роботи усіх адвокатів і адвокатських формувань у загальному діапазоні юридичної допомоги населенню. З неї починаються всі інші види юридичної практики: надання порад, складання юридичних документів, досягнення згоди про подальшу співпрацю, укладення угод про провадження тих чи інших справ в суді тощо.

Уявлення відвідувача про рівень професіоналізму адвоката, про його уміння та бажання працювати зацікавлено та ефективно виявляється саме на стадії знайомства з ним при отриманні юридичної консультації.

Безнадійна для відвідувача справа після вивчення адвокатом може бути позитивно розв'язана, чи хоча б мінімізовані її негативні наслідки. Головне — бути з клієнтом чесним та добросовісним. А тому перспектива подальших відносин майже цілком залежить від першої зустрічі:

- зовнішній вигляд адвоката;

- увага до візитера;
- професійна зацікавленість;
- постановка доречних питань.

Негативні емоції викликає відволікання до телефонних розмов, перемовини з колегами та ін. Таке відволікання уваги діє так, що клієнт звернеться до іншого адвоката.

Консультуючи відвідувача, адвокат бере на себе відповідальність за правильність наданої консультації та за наслідки у разі, коли консультація виявилась хибною, що призвело до необґрунтованих витрат часу і коштів. Бере на себе моральну, перш за все, відповідальність. А тому не усі адвокати схильні до такої діяльності — консультування. Хоча це і сприяє значному академічному росту адвоката і робить адвоката максимально досвідченим та інформованим у багатьох галузях права.

Саме у процесі юридичної консультації дуже часто виникають судові справи.

Наслідком якісної консультаційної роботи є подальша співпраця.

Консультаційна робота може бути і у письмовій формі. Це виховує у адвоката уміння грамотно й обґрунтовано складати ділові запити з урахуванням того, що такі папери залежно від їхньої якості створюють адекватне ставлення до автора.

Консультаційна робота може мати наслідком правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб. Такий супровід є перш за все юридичну допомогу у вигляді обслуговування за угодою, юрисконсультство.

Угоди про супровід мають укладатися дуже грамотно й ретельно і виконуватися максимально точно і своєчасно, а адвокату слід дотримуватися декількох напрацьованих практикою правил. Зокрема, потрібно з'ясувати чого від юриста очікують — правової допомоги чи прислуго-

вування керівникові підприємства і виконання його забаганок, і вирішити питання щодо правил гри. Якщо йдеться про постійне виконання обов'язків, то без вашої візи керівник не повинен підписати жодного юридичного документа.

Складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру є найбільш поширеним видом адвокатської діяльності після консультаційної роботи. З одного боку, ця робота є закономірним наслідком проведених консультацій, а з іншого — логічним продовженням їх. Адвокат вивчає матеріали, формулює правову основу документа, формує її законодавче обґрунтування. Відбувається поглиблене знайомство з психологічним портретом клієнта, виявляються його істинні наміри та їх відповідність закону.

Надання згоди на складання правового документа ґрунтується:

- 1) на твердій упевненості адвоката у правомірності суті вимог клієнта;
- 2) на наявності мінімальних процесуальних і фактичних шансів на реалізацію цього документа;
- 3) на абсолютній упевненості, що документ не призведе до будь-яких негативних наслідків для клієнта.

За відсутності хоча б одного з цих критеріїв адвокату слід аргументовано відмовитися від складання документа. У випадку наполягання клієнтом на складанні документа і за умов його правомірності адвокат складає документ і вручає його клієнтові лише після отримання від останнього підтвердження того, що його попереджено про можливі негативні наслідки.

Захист прав клієнтів передбачає згоду адвоката на початок чи продовження співробітництва на різних етапах справи. Це відповідальний, добре зважений і ретельно

продуманий крок. Перш ніж погодитися на подальше ведення справи, адвокат повинен урахувати всі обставини: власну компетентність у специфіці справи, юридичну перспективу конкретної справи, власну робочу зайнятість, свій стан здоров'я й інші обставини.

Зазвичай кожна справа, за участь у якій береться адвокат, вимагає від останнього не лише достатнього запасу знань у конкретній галузі права, а й досвіду ведення справ цієї специфіки. Міжнародні «Стандарти юридичної професії», прийняті Міжнародною асоціацією юристів у вересні 1990 р., регламентують: «Адвокат не погоджується брати на себе ведення справи, коли він знав чи повинен був знати, що не має необхідної компетентності, щоб вести її».

КПКУ у п. 4 ст. 47 дозволяє відмовитись від прийнятого завдання, якщо адвокат свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним. На такі чинники, як недостатність належної кваліфікації для провадження певної справи, адвокат має зважати не після прийняття справи, а до цього акта.

У будь-якому випадку найперше і найголовніше, що виправдовує існування інституту адвокатури, — це реальна можливість недопущення судової помилки, ціна якої — засудження та покарання невинуватої людини, це надання народу впевненості, що кожна людина може розраховувати на допомогу від сваволі будь-кого, у тому числі і держави. Все інше — прикладне.

Делікатна і конфліктна ситуація може виникнути за умов, коли адвокат під час консультації оволодів конфіденційною інформацією клієнта і лише після цього відмовив йому у прийнятті справи до свого провадження та підписання угоди про надання правової допомоги. Є подробиці, яких краще не знати.

Представництво у міжнародних судових органах може здійснюватись на підставі п. 7 ст. 19 Закону, який значно розширює територію адвокатської практики порівняно з недавнім минулим. Так, адвокат може бути і представником держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних міжнародних судових органах. Це, новація, яка свідчить про визнання адвокатури та її можливостей у вирішенні питань державного рівня.

2. Надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні та особам під час виконання та відбування кримінальних покарань

Здійснюється на підставі ст. 59 Конституції, де встановлено «право кожного на правничу допомогу», а також ч. 1 ст. 131-2 «Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура». Людина, яку компетентні органи викликають як свідка, безумовно, має право звернутися за правовою допомогою до адвоката.

30.09.09 Рішенням КСУ, яке є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскаржене, була відкрита перед адвокатами можливість офіційно брати участь у кримінальній справі у якості консультанта свідка у справі.

Зважаючи на це, право громадянина на запрошення свідка не обмежується ні процесуальними рамками щодо стадій кримінального провадження (досудове слідство, судова процедура), ні в часі і характері спілкування.

Роль адвоката у цій делікатній справі зводиться до надання клієнту допомоги щодо грамотного в правовому сенсі викладення усього, що він особисто бачив і чув про обставини чи події, які цікавлять слідчі органи чи суд. І нічого такого, що могло б бути розцінено, як вплив адвоката на характер свідчень.

Правова допомога під час виконання та відбування кримінальних покарань передбачена у п. 6 ст. 19, хоча і не є новим видом правової допомоги. Випадки надання правової допомоги особам, що виконують чи відбувають кримінальне покарання, або надання правової допомоги у справах будь-якого характеру на цій стадії непоодинокі.

Кримінально-виконавчий кодекс України (п. 2 ст. 8) гарантує засудженому «право на правову допомогу. Для отримання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів чи інших спеціалістів в галузі права, які мають за законом право на надання юридичної допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи».

Офіційне право на провадження подібного роду справ теоретично на законодавчому рівні знімає всілякі перешкоди на шляху до активного провадження справ у захисті прав та законних інтересів засуджених. За наявності досвіду та максимального дотримання відповідного законодавства у сфері виконання кримінального покарання та правил етики.

3. Інші види правової допомоги адвокатів

Адвокат може, як указує згадана ст. 19 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом:

– Складання та правова експертиза договорів.

Це одна з важливих складових роботи адвоката. У багатьох випадках така послуга починається із переговорів із майбутніми контрагентами. А тому перед проведенням переговорів адвокату доцільно ретельно з'ясувати з керівництвом усі важливі умови майбутніх договірних відносин — принципи для цього підприємства чи організації.

Підготовка договору починається із дослідження відповідності його положень нормам закону. Водночас, надзвичайно важливим є врахування адвокатом судової практики щодо спірних ситуацій, пов'язаних із договірними відносинами.

При підготовці проекту адвокат, безсумнівно, може користуватися наявними численними зразками типових договорів і, при цьому, адвокат завжди повинен пристосувати умови контракту до особливих ознак суб'єктів договірних відносин, специфіки предмета договору та, безсумнівно, побажань свого клієнта.

Іноді адвокату пропонують провести правову експертизу вже складеного договору. Це часто буває дуже складно, оскільки експертиза провадиться зазвичай коли необхідна участь спеціалістів з іншої, не правової, галузі знань. Разом із цим виникає необхідність застосування спеціальних, саме юридичних, знань для оцінки відповідності певного документа чи рішення органу нормам чинного законодавства, і встановлення такої відповідності між положеннями документа, наприклад договору, нормам закону та загальній теорії права і є проведенням правової експертизи.

Проведення адвокатом правової експертизи договору може відбуватись, як і консультування у письмовій чи в усній формі.

– **Юридичний контроль кадрової політики.**

З цього питання може виникнути багато непорозумінь, наприклад щодо:

- порядку прийняття на роботу,
- звільнення, надання відпусток,
- скорочення штатів,
- роботи за сумісництвом,
- накладення стягнень, — обсягу штатних повноважень,

– ведення трудових книжок.

І коли у штатному розкладі підприємства немає посади юриста чи кадровика чи з інших мотивів виникає потреба у правовій допомозі адвоката.

Йому може бути доручено здійснювати нагляд і візування кадрової документації, що ведеться юридичною особою. Водночас, при виникненні трудового спору з працівниками така документація теж може бути використана як доказ певних обставин, у тому числі і в суді.

– **Правова допомога при отриманні спеціальних дозволів.**

Це важлива частина діяльності адвоката, оскільки законодавство встановлює достатньо великий перелік окремих видів робіт і послуг, що можуть здійснюватись суб'єктами підприємницької діяльності лише за наявності спеціальних дозволів (ліцензій). Для отримання останніх треба зібрати численні документи, довідки, скласти й подати лист із зазначенням підстав для надання їй певного виду ліцензії.

Особи, що ведуть зовнішньоекономічну діяльність, також надзвичайно часто опиняються перед необхідністю отримання додаткових рішень державних органів стосовно здійснюваної ними діяльності. Такі рішення виносять тільки у визначеному законодавчими актами порядку та за наявності певних підстав, підтверджених документально.

Адвокатові посилено надати правову допомогу і у цих питаннях. Консультування щодо порядку надання того чи іншого виду спеціального дозволу чи ліцензії може належати до прямих обов'язків адвоката. Адвокатові може бути доручено підготувати повний пакет документів, необхідних для отримання цієї юридичною особою спеціального дозволу чи рішення.

Особливу увагу при вирішенні цих питань адвокат

повинен приділити статутним документам ЮО, оскільки саме в цих документах може бути закладена перешкода для отримання того чи іншого виду ліцензії. І хоча правова допомога адвоката у процесі отримання юридичною особою спеціальних дозволів не є суто специфічною адвокатською діяльністю, кваліфікована робота адвоката може послугувати захисту інтересів ЮО і в цій сфері діяльності.

– Реєстрація, перереєстрація та захист корпоративних прав.

Розвиток підприємництва в Україні зумовив значне поширення корпоративних прав серед фізичних осіб у різних організаційно-правових формах:

- товариств з обмеженою відповідальністю;
- акціонерних товариств приватного чи публічного типу;
- різноманітні консорціуми, холдинги тощо.

Юридична природа корпоративного права поєднує норми господарського, цивільного, сімейного, податкового права та інших галузей права. А тому від адвоката вимагається глибоке знання у цих сферах та вирішення спірних ситуацій у судовому порядку.

Важливими питаннями є цілі створення ЮО, кількісний та якісний склад засновників, розмір і склад статутного фонду, повноваження керівних органів товариства, порядок зміни, передачі та позбавлення корпоративних прав співзасновників, порядок розподілу прибутків і виконання зобов'язань.

У всякому разі, порушення корпоративних прав можна оспорити у судовому порядку, з чого випливає необхідність запрошення кваліфікованого адвоката, знаного на спірних питаннях застосування та захисту корпоративних прав.

– **Корпоративне обслуговування працівників.**

Найчастіше корпоративне обслуговування працівників здійснюється у формі надання консультацій з проблемних питань житлового, трудового, сімейного та спадкового права. Залежно від умов договору між адвокатом та юридичною особою така допомога може обмежуватись лише усними консультаціями або бути розширеною, включаючи представлення інтересів того чи іншого працівника у судових інстанціях.

У всякому разі, адвокату треба завчасно обумовити межі надання правової допомоги працівникам підприємства і встановити певний порядок консультування працівників. На практиці адвокати визначають певний день тижня, протягом якого адвокат перебуває на підприємстві, здійснюючи консультаційний прийом працівників.

Відомості, що стають відомі адвокату за такого спілкування з працівниками ЮО, є адвокатською таємницею. Жодна інформація не може бути повідомлена без згоди працівника іншим працівникам або керівництву даної ЮО.

– **Претензійна робота і участь у виконавчому провадженні.**

У діяльності клієнтів нерідко виникають спірні ситуації з контрагентами. У таких випадках, до моменту звернення до судових органів, юридична особа може застосувати заходи досудового врегулювання господарського спору, а саме пред'явити письмову претензію зобов'язаній стороні договірних відносин.

Форма та зміст претензії мають відповідати нормам закону (статті 6-8 ГПКУ), і саме адвокат може взяти активну участь у процесі підготовки претензії та формування необхідного пакета документів, які треба додати до претензії. Адвокатом також складаються і

відповіді на пред'явлені претензійні вимоги. Фактично, цей напрямок роботи адвоката складається з декількох етапів:

1) вивчення первинної документації по спірному договірному процесу (договір, платіжні документи, акти прийому-передачі тощо);

2) нормативне обґрунтування майбутніх претензійних вимог;

3) складання письмової претензії із зазначенням фактичних даних і з посиланням на норми закону;

4) формування пакета необхідних додатків до претензії.

Якщо контрагент не задовольняє пред'явлені претензійні вимоги, разом із керівництвом адвокат приймає рішення про звернення до судових органів для захисту і відновлення порушених прав клієнта.

У деяких випадках адвокат може виконувати свої правозахисні функції не лише у досудових стадіях, а й після винесення судовими органами певного рішення. Мається на увазі участь адвоката у виконавчому провадженні при захисті інтересів клієнта. Згідно із Законом «Про виконавче провадження» сторони можуть реалізовувати свої права та обов'язки у виконавчому провадженні самостійно або через представників. Участь клієнта у виконавчому провадженні здійснюється їх керівниками чи органами, посадовими особами, які діють у межах повноважень, наданих їм законом, або через представників. Повноваження представника мають бути підтверджені довіреністю, виданою і оформленою відповідно до вимог закону.

Адвокат має можливість оскарження дій державного виконавця у разі порушення прав і законних інтересів.

– Представництво інтересів у правоохоронних органах та судах.

Найчастіше підприємства, різноманітні установи та організації звертаються до адвоката за допомогою у випадку виникнення спірних чи навіть конфліктних ситуацій у відносинах з різними державними органами. За наявності певних підстав органи державного контролю можуть здійснювати перевірки діяльності підприємств та організацій щодо дотримання ними законодавчих норм. Також у випадку порушення законодавства клієнтом може наставати юридична відповідальність у нього. У такому випадку діяльність він підпадає під пильну увагу правоохоронних органів (податкової міліції, СБУ, органів МВС, прокуратури). Діяльність цих органів регулюється такими нормативними актами, як закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність».

Тому є доцільним представлення інтересів клієнта перед вищезазначеними державними органами саме професійним юристом — адвокатом, який може використати свої професійні права. Це, зокрема, право адвоката на отримання інформації від державного органу стосовно підстав проведення перевірки діяльності клієнта чи її керівного складу. Адвокат згідно з положеннями Закону має можливість подати запит до будь-якого державного органу з питань, що стосуються здійснення контролю за діяльністю клієнта, інтереси якої він представляє. Крім того важливе, іноді вирішальне, значення має дотримання адвокатами принципу конфіденційності та збереження адвокатської таємниці.

Досить часто перевірка діяльності клієнта — ЮО тягне і перевірку діяльності посадових осіб, а саме керівного складу та головного бухгалтера. Тому, за необхідності, адвокат може укласти договір і на

представлення інтересів окремо взятих осіб підприємства. Такий договір дозволяє адвокату брати участь у роботі правоохоронних органів при притягненні до юридичної відповідальності посадових осіб ЮО із самих ранніх етапів.

Отже, адвокатура в Україні здійснює повноцінний юридичний супровід підприємницької діяльності клієнтів.

4. Етика правової допомоги юридичним особам та основні напрями діяльності адвоката

Разом із кардинальними змінами в економіці України настає нагальна необхідність питання захисту права власності та корпоративних прав, різноманітні майнові спори. Підприємницька діяльність урегульовується та контролюється численними державними органами, дії та рішення яких далеко не завжди відповідають нормам закону. Відносини між підприємствами, що мають договірний характер, також потребують відповідності вимогам нормативного характеру. А тому кваліфікована правова допомога є необхідною складовою будь-якої підприємницької діяльності, зазвичай у формі юридичної служби чи посади юрисконсульта на підприємстві.

Суб'єкту підприємництва потрібний юрист, який спеціалізується саме на тих питаннях права, яких потребує у даний момент певна правова ситуація. Підприємство потребує серйозних знань у галузі фінансового права, іноді важливим стає процесуальний досвід у господарському суді, а можливо — і у кримінальному провадженні. Тому в основу роботи юридичної служби покладається умова професійності та конфіденційності. Однак жоден юрист не позбавлений відповідальності за відмову від дачі показань правоохоронним органам. Лише адвокат має визначений законом адвокатський імунітет (гарантії закону, ст. 23), у т.ч. і у аспекті нерозголошення відомостей, що входять до

предмета адвокатської таємниці.

Щодо етичних аспектів відносин адвоката з клієнтом — юридичною особою, то Правила адвокатської етики (далі — Правила) приділяють цьому значну увагу. Зокрема, у ст. 39 Правил *«Етичні аспекти відносин адвоката з клієнтом — юридичною особою»* зазначається, що у відносинах з надання правової допомоги клієнту — ЮО адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з такого:

– для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала договір про надання останній правової допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в договорі;

– носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні правової допомоги є ЮО.

Якщо пов'язані з предметом доручення дії ЮО є протиправними або унеможлиблюють ефективне виконання доручення, адвокат має вжити розумно необхідних і доступних йому заходів для зменшення негативних наслідків таких дій, зокрема може оскаржити їх керівнику ЮО (або вищому щодо нього органу).

І у випадку не вирішення, піднятого адвокатом питання, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, адвокат може розірвати договір про надання правової допомоги клієнту — ЮО в односторонньому порядку.

У ст. 40 Правил *«Особливості застосування правил щодо конфлікту інтересів у відносинах з клієнтом — юридичною особою»* окремо визначаються особливості

застосування правил щодо конфлікту інтересів у відносинах з клієнтом — юридичною особою. *Під конфліктом інтересів* — розуміється суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Зокрема, на відносини щодо надання правової допомоги клієнту — ЮО в повному обсязі поширюються норми Правил, що регламентують поведінку адвоката в ситуаціях наявності (при укладенні договору) або у подальшому виникненні конфлікту інтересів (ст. 9 Правил). Так, у ст. 40 указано:

1) якщо у спілкуванні з посадовими особами ЮО стає очевидним, що виникає ситуація конфлікту інтересів, адвокат повинен недвозначно повідомити, що він представляє клієнта — юридичну особу і пояснити свої обов'язки, пов'язані з конфліктом інтересів;

2) у період дії договору про надання правової допомоги клієнту — ЮО адвокат не повинен укладати договори про надання правової допомоги з особами, що перебувають у правовідносинах з клієнтом, якщо це може суперечити інтересам ЮО. Адвокат не повинен укладати договори про правову допомогу з названими особами, якщо він є носієм суперечливої доказової інформації, отриманої при наданні правової допомоги ЮО.

3) адвокат не може приймати доручення від клієнта, який перебуває у конфлікті інтересів з ЮО, в якій адвокат раніше працював або надавав правову допомогу, в результаті чого володіє інформацією, яка може бути використана проти такої ЮО.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Фактори професійності адвоката.
2. Ст. 19 Закону «Види адвокатської діяльності».
3. Консультаційна робота адвоката та правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб.
4. Складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів.
5. Захист прав та інтересів клієнтів.
6. Представництво у міжнародних судових органах.
7. Надання правової допомоги свідку.
8. Правова допомога під час виконання та відбування кримінальних покарань.
9. Інші види правової допомоги адвокатів.
10. Складання та правова експертиза договорів.
11. Юридичний контроль кадрової політики.
12. Правова допомога при отриманні спеціальних дозволів.
13. Правова допомога при захисті корпоративних прав.
14. Корпоративне обслуговування працівників.
15. Претензійна робота і участь у виконавчому провадженні.
16. Представництво інтересів у правоохоронних органах та судах.

Тема 6.
ДОГОВІР З АДВОКАТОМ
ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

ПЛАН

1. Документальні підстави для правової допомоги.
2. Особливості відносин клієнт-адвокат.
3. Правове регулювання договору про надання правової допомоги.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Документальні підстави для правової допомоги

Адвокат — це часто остання можливість вирішити свої правові проблеми. Для адвоката — це можливість допомогти клієнтові. Тому перша розмова з потенційним клієнтом, перед укладенням договору дає маже повне розуміння у адвоката про можливість подальшої співпраці. Законом це «розуміння» — не урегулювати, це досвід, який з'являється з огляду на наступне.

Адвокатська діяльність — це комплекс усіх видів роботи адвоката, яка здійснюється через укладення договору з клієнтом і регулюється ст. 26 ЗАКОНУ.

Адвокат діє у межах повноважень, наданих йому клієнтом і законом, і зафіксованих у договорі. Тобто, адвокат повинен неухильно дотримуватись закону та договору про надання правової допомоги.

У ч. 1 ст. 26 Закон, урахуваючи різноманітність напрямів надання правової допомоги і визначаючи повноваження адвоката, дає загальний перелік посвідчувальних документів і конкретизує, які з них зобов'язані визнавати суди, відомства і установи. Це договір про надання правової допомоги, довіреність, ордер та доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Договір та довіреність — це найбільш поширена практика, що дозволяє у кожній справі окреслити коло питань, якими клієнт наділяє чи обмежує компетенцію адвоката.

У кримінальних справах у практику давно увійшов офіційний ордер на участь адвоката у конкретній справі, але документом, який уповноважує пред'явника ордера надавати правову допомогу саме цій людині, є угода про надання правової допомоги. Коли ж такий договір з певних причин відсутній, до уваги буде братися доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, чи безпосереднє звернення слідчого, суду.

Ордер — письмовий документ, який у випадках, установлених цим Законом та іншими законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом (бюро, об'єднанням). Рада адвокатів України затверджує типову форму ордера. Зокрема у Положенні про ордер на надання правової допомоги, затвердженим рішенням РАУ від 17.12.12 № 36.

У ст. 50 КПКУ «Підтвердження повноважень захисника» зазначено, що повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються... свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю, чи / або ордером та договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги». «Встановлення будь-яких додаткових вимог або умов, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається».

Господарське судочинство за законом і за практикою

визнає повноваження сторін за довіреністю, якою вона довіряє представляти у суді свої інтереси.

Адміністративні суди (ст. 58 КАСУ) керуються «Документами, що підтверджують повноваження представників». Ця норма встановлює:

Повноваження представників, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору, на здійснення представництва в суцї повинні бути підтверджені довіреністю. Оригінали довіреностей або засвідчені підписом судді копії додаються судом до справи.

Пункт 3 ст. 26 Закону наголошує, що

«Повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом».

Конституційне судочинство не передбачає участі адвоката, чи сторони у справі. Процедура передбачає участь уповноваженого або представника за дорученням суб'єкта звернення, яке затверджується наказом або постановою, якщо це колегіальний орган — ініціатор звернення, таким може бути і адвокат. Зокрема, у ст. 55 Закону «Про Конституційний Суд України» — «Учасники конституційного провадження» встановлює:

«Учасниками конституційного провадження є суб'єкти права на конституційне подання і конституційне звернення, їхні представники, а також залучені Конституційним Судом України до участі у розгляді справи органи та посадові особи, свідки, експерти та перекладачі».

Значна кількість адвокатів до укладення договору з

клієнтом ставиться формально. Процедура укладення договору, а відповідно, і якість правової допомоги клієнту, спрощені максимально; кінцевий результат — не важливий; договір — пуста формальність.

Проте, укладення договору з клієнтом — це серйозна частина роботи, пов'язана з вивченням самого клієнта, ознайомленням з його обставинами, характером інтересів і рівнем правомірності підходів клієнта до вирішення своїх проблем. Потрібно зважити, наскільки адвокат компетентний у питаннях, що цікавлять клієнта, і чи готовий він (адвокат) піти на значні витрати часу задля оволодіння спеціалізацією майбутньої справи.

Вважаємо, що перш ніж дати клієнтові згоду на співпрацю у його справі бажано не поспішати з прийняттям від клієнта грошей: ні оплати, ні авансу. Це допоможе реально зважити свої сили і знання, яких вимагає специфіка справи (після спілкування з клієнтом). Для надання згоди можна узяти певний час для з'ясування правового регулювання обставин справи.

Коли усі питання з'ясовано і сторони погодилися на подальшу співпрацю, укладається угода. Лише після цього в адвоката з'являється клієнт, а, відповідно, у нього — адвокат. З цього моменту відносини між сторонами договору набувають певних змін — кожен з учасників угоди повинен дотримуватися певних прав та обов'язків.

2. Особливості відносин клієнт-адвокат

Такі особливості перш-за все відносяться до відносин у кримінальному провадженні. Тобто, надання адвокатом правової допомоги у кримінальному провадженні характеризується певними особливостями. Клієнт може виступати від власного імені чи в інтересах іншої особи. Зокрема, ця особа може перебувати під вартою. Залежно від цих обставин визначається приблизний баланс витрат

часу і схема подальших відносин, методи спілкування та способи зв'язку. Якщо підзахисний перебуває під вартою у зв'язку з досудовим слідством, виникає потреба у відвідуванні СІЗО, зустрічі зі слідчим, третіми особами, з'являється необхідність брати участь у слідчих діях з моменту арешту чи першого допиту; захисті прав та інтересів підозрюваного, обвинувачуваного на досудовому слідстві; захисті прав та інтересів підсудного в судових інстанціях усіх рівнів; представництві інтересів потерпілого. Це не повний перелік особливостей у провадженні адвокатом справ кримінального характеру.

Договір з надання правової допомоги на стадії досудового слідства укладається переважно з самим підозрюваним, обвинувачуваним чи його представниками, коли останній не утримується під вартою, або з особами, названими у ч. 1 ст. 47 КПКУ. До таких законодавство відносить родичів чи інших осіб, котрі діють за дорученням або на прохання підозрюваного, обвинувачуваного.

Перша зустріч із потенційним клієнтом повинна виявити істинні наміри останнього, наскільки вони законодавчо обґрунтовані та морально зважені.

Стосунки з останнім бажано будувати на певних засадах. Зокрема, потрібно з'ясувати якомога повніше, яку мету ставить перед собою клієнт; що ним керує: мотиви справедливості, захист законних інтересів, жадоба помсти, бажання за будь-яку ціну довести власну правоту? Зазначені нюанси, що характеризують самого клієнта, виявлять деякі моменти його психології, підкажуть можливі «сюрпризи» майбутньої поведінки. Це дозволить адвокату вирішити для себе, чи є прийнятною для нього особиста позиція клієнта, чи бачить він моральність у меті потенційного клієнта. Оцінка мети клієнта, її законності та моральності, меж його намірів і поваги до доказів

дозволять адвокату прийняти правильне рішення щодо поглиблення стосунків із ним.

У випадку аморальності, з точки зору адвоката, позиції клієнта тільки він може прийняти рішення про подальшу співпрацю: або прийняття позиції клієнта, або спробувати його переконати у іншому, або відмовитись. При 2-му варіанті клієнт може і відмовитись від цього, конкретного адвоката.

Принципово важливим для етики адвоката є адекватне усвідомлення та оцінка правомірності та моральності побажань та вимог клієнта. Часто згадані критерії збігаються. Але буває, що вигляд клієнта — це добре закамупльована нещирість і підступність, ретельно підготовлений і вміло спланований сценарій, а тому, обговорюючи питання укладення угоди, треба діяти зважено і не поспішати.

Обгрунтованість вимог можна оцінити, якщо клієнт оперує доказами, що не викликають сумніву. А нерозбірливість у методах доведення власних вимог, використання сумнівних доказів, підробок тощо, навпаки, дає підстави для висновку про недобросовісність потенційного клієнта.

Якщо ж майбутній клієнт наслухався всіляких порад, можливо, не дуже компетентних не слід гаяти час на критику попередніх консультантів і порадників.

Часто потенційний клієнт підшукує адвоката з «корисними» зв'язками серед слідчих та суддів. У таких випадках йдеться не стільки про кваліфікований захист інтересів, скільки про так зване «вирішення» справи на «іншій» основі. Нічого не поробиш, якщо існує попит, буде і пропозиція. Проте, подібні пропозиції слід відкидати одразу ж, не вступаючи навіть в їх обговорення. Така позиція вивірена практикою і виправдана.

Не потрібно переконувати клієнта у безперспектив-

ності його справи. Це свідомий прийом зняття з себе відповідальності за майбутню поразку. Клієнт все-рівно пригадає адвокатові все, зокрема, необґрунтовано сплачений гонорар.

Уміння побачити в людині те, що вона, можливо, хоче старанно приховати, почути те, що людина камуфлює за заготовленими словами, формується роками спілкування, здатністю спонукати відвідувача до відвертості, доброзичливості, незалежно від особистого сприйняття останнього і, головне, володіти наукою слухати і чути людину.

Класифікація клієнтів:

а) персональний — що прийшов саме до того адвоката, якого він знає, хтось рекомендував, просто чув схвальні відгуки. Проте, під час першого побачення обережність у висловлюваннях не завадить. Дуже часто для таких клієнтів *зауваження адвоката — не «указ», навпаки, адвокат повинен у всьому їх підтримувати;*

б) випадковий — знайомство під час звернення. Обставини погодження умов співпраці передбачити неможливо, але, як правило — це найкращий клієнт;

в) протеже — за чиєюсь протекцією чи проханням. Досвід підказує уникати таких клієнтів і дипломатично перепроводжувати до інших адвокатів. Якщо це не можливо, тоді попередити про свою твердість і не зважати на протежиста. Ця категорія людей завжди покладає на знайомого адвоката максимум надій та сподівань і те, що буде пробачитися іншому адвокату, ніколи не простять знайомому;

г) за призначенням — оплатний державою клієнт. Значна частина адвокатів працює саме так, хоча і оплата тільки після справи;

д) клієнт-розвідник.

У ст. 30 Закону «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність» встановлюється поняття гонорару (*лат. honor — честь, достоїнство, гордість*), — що є формою винагороди адвоката за здійснення його правових послуг клієнту. Порядок обчислення гонорару визначаються у договорі про надання правової допомоги. Для цього враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

Суть і призначення гонорару впливають з поняття честі, достоїнства, гордості — добросовісності. Невипадково. Клієнт-платник буде вдячним завжди — за умови розуміння наявності у адвоката указаних якостей.

Сьогодні адвокат вільно визначає гонорар за надання правової допомоги, він фактично звільняється від будь-яких чітко сформульованих правових чи етичних критеріїв (законний критерій «розумний» до уваги не береться). Головними моральний критерій — добросовісність.

Водночас з аналізу положень Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо договору про надання правової допомоги вбачається відсутність регламентації змісту самого договору, до якого необхідно застосовувати загальні положення цивільно-правових договорів про надання послуг. В Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» бажано прописати перелік істотних обов'язкових умов договору, до яких слід віднести:

- сторони та предмет договору,
- права і обов'язки сторін,
- термін виконання умов договору, — розмір чи умови гонорару,
- відповідальність сторін за невиконання.

Отже, правове регулювання договору потребує

подальшого вдосконалення, що дозволить забезпечити баланс інтересів і адвокатів, і їхніх клієнтів.

3. Правове регулювання договору про надання правової допомоги

Однією з особливостей нового Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність є законодавче закріплення положень щодо договору про надання правової допомоги. Також і у новому КПКУ вперше, на відміну від попереднього КПКУ-60, серед документів, що підтверджують повноваження захисника (який може бути тільки адвокатом), договір із захисником зазначений, як обов'язковий для підтвердження правовідносин між сторонами.

Відсутність раніше формалізації у законі положень про укладення договору про надання правову допомогу не означало, що такі договори не уклалися раніше. Було і раніше. Так, норми щодо договору про надання правової допомоги містилися і містяться у положеннях процесуальних законів: ч. 4 ст. 42 ЦПКУ, ч. 1 ст. 50 КПКУ, ч. 1 ст. 58 КАСУ, ч. 7 ст. 28 ГПКУ.

Зміст нового Закону дозволяє дійти висновку про те, що у ньому не лише закріплено поняття розглядуваного договору, але і значно розширено коло його суб'єктів, які можуть його укладати. Так, у ст. 1 Закону договір про правову допомогу це домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити – захист, – представництво або надати – інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Зі змісту визначення договору про надання правової допомоги стає зрозумілим його предмет, який зокрема

складається із 3 елементів:

1) захист, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

2) представництво, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

3) інші види правової допомоги, тобто види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Щодо форми договору з адвокатом. Договір, відповідно законодавства у новому Цивільному кодексі (ЦКУ), можна поділити на наступні різновиди форм: 1) усна; 2) конклюдентна; 3) проста письмова; 4) нотаріальна.

Конклюдентна форма договору — особлива форма.

Вона полягає у тому, що вважається, що договір може бути укладений у формі конклюдентних дій — тобто дій, з яких виявляється намір особи укласти договір (наприклад, передаючи адвокатові свої конфіденційні документи, особа, клієнт виявляє волю на укладення з ним договору).

Щодо договору про правову допомогу, то він, відповідно до ст. 27 Закону має укладатися у простій письмовій формі, як виняток з обов'язкового додержання письмової форми є:

1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди);

2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим — з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди — у найближчий можливий строк.

Слід ураховувати, що навіть у випадку ігнорування письмової форми договір можна зберегти. На підставі ч. 2 ст. 218 ЦКУ суд може визнати такий договір дійсним, якщо договір був укладений усно, одна зі сторін зробила дію, а інша сторона підтвердила його здійснення (наприклад, шляхом прийняття виконання).

Договір про надання правової допомоги є двостороннім, сторонами з однієї сторони є адвокат (чи юрособа), з іншої сторони клієнт, тобто фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність. До прийняття нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», клієнтом вважалася особа, права і свободи якої адвокат захищає або чий законні інтереси він представляє. Отже, із наведено переліку у

новому Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є зрозумілим, що перелік суб'єктів значно розширився, що безспірно слід вважати позитивним.

У Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вперше дається вичерпний перелік підстав для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги:

1) адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги;

2) доручення на виконання дій виходять за межі професійних прав і обов'язків адвоката;

3) результат, досягнення якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких він наполягає, є протиправними, суперечать моральним засадам суспільства, присязі адвоката України, правилам адвокатської етики;

4) адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом;

5) виконання договору про надання правової допомоги може призвести до розголошення адвокатської таємниці;

6) адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги;

7) виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним

обов'язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів.

Також у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вперше врегульовано питання щодо чинників, які беруться до уваги при встановленні розміру гонорару.

Водночас з аналізу положень Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стає зрозуміло про відсутність регламентації змісту самого договору, до якого необхідно застосовувати загальні положення цивільно-правових договорів про надання послуг. А тому у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» бажано указати перелік істотних обов'язкових специфічних умов договору.

Дія договору про надання правової допомоги припиняється його належним виконанням. Договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором.

Клієнт може в будь-який час і з будь-яких причин (або без їх пояснення) розірвати угоду з адвокатом в односторонньому порядку; адвокат не має права вчиняти тиск на клієнта у цьому питанні. Напроти, адвокат може достроково (до завершення виконання доручення) розірвати угоду з клієнтом за сукупності умов, прямо передбачених Правилами етики.

Окремим випадком укладення договору ж надання безоплатної правової допомоги, відповідно до Закону «Про безоплатну правову допомогу».

Відповідно до ст. 22 Закону «Про безоплатну правову допомогу» «У разі неможливості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, Центр з надання безоплатної

вторинної правової допомоги укладає договір з адвокатом, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

У договорі про надання безоплатної вторинної правової допомоги зазначаються обсяг правової допомоги, строк, протягом якого така допомога надаватиметься, та розмір плати.

Повноваження адвоката, з яким укладено договір про надання безоплатної вторинної правової допомоги, підтверджуються дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги (ст. 21).

Надання безоплатної вторинної правової допомоги припиняється у разі повного виконання суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги своїх зобов'язань, передбачених договором про її надання.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Новела Закону про умови договору про надання правової допомоги.
2. Зв'язок новели Закону про договір про правову допомогу із відповідними нормами процесуальних законів.
3. Предмет договору про надання правової допомоги.
4. Форма договору про надання правової допомоги у контексті законодавства про договір.
5. Перелік підстав для відмови у договорі про надання правової допомоги.
6. Сторони договору про надання правової допомоги.
7. Норми Закону про договір про правову допомогу.
8. Повноваження адвоката у договорі.
9. Документи, які посвідчують повноваження адвоката.
10. Зміст домовленості адвоката і клієнта.

11. Надання адвокатом правової допомоги у кримінальному провадженні.
12. Перша зустріч із потенційним клієнтом.
13. Моральність, чи аморальність клієнта. Обґрунтованість його вимог.
14. Класифікація клієнтів адвоката.
15. Винагорода адвоката.
16. Недоліки правового регулювання договору про надання правової допомоги.
17. Припинення договору про правову допомогу із адвокатом.
18. Договір про безоплатну правову допомогу.

Тема 7. **ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА.**

ПЛАН

1. Ризики адвокатської діяльності.
  2. Поняття юридичної відповідальності.
  3. Відповідальність за порушення правил адвокатської етики.
  4. Процедура дисциплінарної відповідальності адвоката.
  5. Фінансова (податкова) відповідальність адвоката.
- ### ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Ризики адвокатської діяльності

Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до належного виконання доручення.

Як і у будь-якої іншої професійної діяльності у діяльності адвоката існують значні ризики залучення до різних видів відповідальності адвокатів, які працюють як індивідуально, так і в об'єднаннях. Це пояснюється тим, що, як указувалось вище, ведення адвокатського бізнесу є дуже складним процесом, який вимагає наявності цілого комплексу умінь і засобів, а тому пов'язаний з великою кількістю ризиків і проблем. Тому адвокат повинен бути не тільки справжнім професіоналом у своїй справі, а й мати організаторські здібності та вміння швидко приймати рішення.

Адвокат може, як професійна особа бути притягнутий тільки до дисциплінарної та фінансової

відповідальності. Адміністративна та кримінальна відповідальність йому загрожує не як професіоналу, а як фізособі. Однак, реалізація процедури притягнення до відповідальності адвоката залежить від виду юридичної діяльності, оскільки Закон про адвокатську діяльність недвозначно указує тільки на дисциплінарну відповідальність.

У своїй професійній діяльності зобов'язаний дотримуватися чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності, вживати всі свої знання і професійну майстерність для належного захисту і представництва прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Адвокат не вправі в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству чи Правилам адвокатської етики. У своєму приватному житті він також зобов'язаний дотримуватися закону, не вчиняти правопорушень і не сприяти зумисно їх скоєнню іншими особами.

У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів — перед своїми власними, інтересами колег, партнерів, співробітників, інтересами законних представників клієнтів, або їх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також будь-якими іншими міркуваннями.

Порушення зазначених положень може мати наслідком юридичну відповідальність адвоката. А тому коротко розглянемо саме поняття юридичної відповідальності. При цьому, в указаному контексті, з урахуванням наданих адвокату гарантій (ст. 23 Закону про адвокатську діяльність), говорити можна перш за все про відповідальність за порушення правил адвокатської етики

та дисциплінарну відповідальність, які регулюються нормами відповідних законодавчих актів.

2. Поняття юридичної відповідальності

Важливим засобом забезпечення охоронної функції права є юридична відповідальність. Остання є якісним показником реального втілення прав і свобод особи у соціальній дійсності. Це зумовлено тим, що у процесі реалізації юридичної відповідальності відбувається безпосередній вплив держави на сферу нормативно закріплених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, а тому її розглядати неможливо без аналізу її родового поняття — зазначеної соціальної відповідальності, — основи відповідальності будь-якого виду.

Соціальна відповідальність виникає одночасно з суспільством, з моменту, коли поведінка особи набуває суспільної значущості та починає упорядковуватися за допомогою соціальних норм. Це реакція на виконання або порушення соціальних норм і представляє собою нерозривну єдність позитивного та негативного аспектів і має 2 форми реалізації — тобто способи зовнішнього прояву:

1) позитивну (перспективну, добровільну) — виражається в реакції на виконання вимог соціальних норм, у його соціально корисній поведінці,

2) негативну (примусову, ретроспективну) — виражається в реакції на порушення соціальних норм і застосування визначених заходів суспільного і (або) державного примусу.

На підставі існуючих різновидів соціальних норм, яких дотримується або порушує людина, виокремлюють такі основні види соціальної відповідальності: моральну,

політичну, релігійну, корпоративну, юридичну та ін. У суспільстві різновиди соціальної відповідальності існують у єдності та взаємодії. Виникнення ж юридичної відповідальності історично зумовлено, насамперед, тим, що система соціальної відповідальності первісно общинного суспільства виявилася непристосованою до реалій соціально неоднорідного суспільства.

У вітчизняному правознавстві сформувалися різні підходи до позитивної юридичної відповідальності, зокрема це:

- 1) почуття відповідальності;
- 2) це обов'язок дотримуватися норм права;
- 3) правомірна поведінка; заохочувальна позитивна юридична відповідальність та ін.

Крім того, склалися основні підходи і до негативної юридичної відповідальності, зокрема — це:

- 1) покарання;
- 2) реалізація санкцій;
- 3) міра державного примусу;
- 4) реакція суспільства на правопорушення;
- 5) обов'язок перетерпіти обмеження;
- 6) оцінка (осуд);
- 7) юридична безвідповідальність суб'єктів права та ін.

Вчені, які визнають і досліджують позитивний та негативний аспекти юридичної відповідальності, підкреслюють єдність останніх. Однак виділення аспектів, видів відповідальності (позитивного та негативного) неодмінно має наслідком поділ, розчленування даного явища.

На підставі викладеного вище, є всі підстави стверджувати, що юридична відповідальність — це нормативна, гарантована та забезпечена державним переконанням або примусом міра реагування держави на

дотримання та виконання норм права, у правомірній поведінці суб'єктів права, що схвалюється або заохочується державою, а у випадку порушення норм права — обов'язок правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру.

Ознаки юридичної відповідальності:

– ґрунтується на нормах права, формально визначена, володіє чіткістю, деталізованістю та загальнообов'язковістю;

– гарантується державою, безпосередньо пов'язана з державно-владною діяльністю та державно-правовим волевиявленням;

– забезпечується державним переконанням або примусом;

– її наслідками є державне схвалення, заохочення або осуд і покарання;

– здійснюється у визначеному процесуальному порядку'.

Важливою складовою природи юридичної відповідальності є її принципи. Останні виражають сутність і призначення юридичної відповідальності. Принципи юридичної відповідальності є різновидом міжгалузевих принципів права, відображають його усталені закономірні зв'язки. Вони володіють підвищеним ступенем загальності та в концентрованому, акумульованому вигляді характеризують юридичну відповідальність у цілому. У них відображаються першооснова юридичної відповідальності та еталони для формування законодавчої і правозастосовної практики.

Принципи юридичної відповідальності — це засадничі, фундаментальні положення, що виражають сутність і призначення юридичної відповідальності, а також визначають закономірності її функціонування та

порядку реалізації.

До принципів юридичної відповідальності належать:

– принцип справедливості — полягає у формальній рівності, повазі та захисті прав і свобод людини, відповідності інституту юридичної відповідальності моральним нормам і цінностям, категоріям розумності та добропорядності, врахуванні ієрархії особистих, громадських і державних інтересів. Принцип справедливості юридичної відповідальності є системоутворюючим принципом. Відповідно до ст. 61 Конституції ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення;

– принцип гуманізму — виражається в людяному, милосердному ставленні до суб'єктів юридичної відповідальності під час її встановлення та реалізації. Основними вимогами принципу гуманізму є: по-перше, заборона застосування насильства та катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; по-друге, встановлення юридичної відповідальності з урахуванням прав людини та моральних норм; по-третє, функціональне здійснення юридичної відповідальності на основі ставлення до людини як до найвищої цінності; по-четверте, встановлення системи пільг (виключень із принципів невідворотності, рівності) в залежності від особливих характеристик суб'єкта (неповноліття, хвороба, інвалідність та інше) або незалежно від них, що проявляється в актах амністії та помилування;

– принцип законності — зводиться до точного та неухильного дотримання норм права під час реалізації юридичної відповідальності. Цей імператив адресований не тільки громадянам, а й до суб'єктів правотворчості та

компетентних державних органів. Згідно зі ст. 68 Конституції: «Незнання законів не звільняє від відповідальності». Законність — це основа юридичної відповідальності з позиції зовнішньої форми її здійснення, водночас вона складає внутрішній зміст цього інституту;

– принцип індивідуалізації — виражається в диференційованому закріпленні обов'язків з урахуванням правового статусу суб'єкта відповідальності, диференціації правопорушень і санкцій залежно від типової суспільної небезпеки правопорушення та особистості правопорушника, встановленні міри та обсягу відповідальності з урахуванням суспільної небезпеки правопорушення. Це підтверджується ст. 61 Конституції України: «Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер»;

– принцип невідворотності — полягає в обов'язковому встановленні юридичної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, неухильному дотриманні норм права і неодмінній реакції уповноважених державою органів на правопорушення у вигляді осуду та застосування справедливих, гуманних, індивідуалізованих заходів юридичної відповідальності за відсутності законних підстав звільнення від відповідальності. Як відомо, не жорстокість покарання стримує від правопорушень, а його невідворотність. Реалізація цього принципу юридичної відповідальності сприяє підвищенню ефективності правоохоронної діяльності, зміцненню правопорядку та законності в суспільстві;

– принцип винуватості діяння — виражається у встановленні та застосуванні юридичної відповідальності тільки стосовно тих суб'єктів відповідальності, в діяннях яких є вина.

Розглянуті вище принципи юридичної відповідальності відображають стійкі закономірності

юридичної відповідальності та практики її реалізації, вони обумовлені рівнем правової культури і розвитку суспільства.

Особлива роль юридичної відповідальності у житті суспільства виражається не тільки в її принципах, але й у її **меті, цілях і функціях**.

Мета юридичної відповідальності — це передбачувана та гарантована державою модель майбутнього розвитку суспільних відносин, досягнення якої за допомогою встановлення і застосування юридичної відповідальності прагнуть суб'єкти правотворчої та правореалізаційної діяльності.

Цілі юридичної відповідальності можна поділити на цілі добровільної та державно-примусової форм реалізації юридичної відповідальності. Так, до цілей добровільної форми реалізації юридичної відповідальності відносять:

- закріплення, впорядкування та вдосконалення суспільних відносин;

- виховання громадян, підвищення рівня правової культури;

- формування та забезпечення правомірної поведінки;

- зниження кількості правопорушень.

Цілями державно-примусової відповідальності є:

- покарання правопорушника;

- відновлення порушених суспільних відносин;

- виправлення та виховання правопорушників;

зниження та стабілізація рівня скоєння правопорушень.

Цілі виправлення, виховання, зниження і стабілізації кількості правопорушень є спільними для двох форм реалізації юридичної відповідальності. З урахуванням викладеного вище, доречніше вести мову не лише про одну загальну мету юридичної відповідальності, а про систему цілей останньої.

Соціальне та цільове призначення юридичної відповідальності розкривається в її функціях. Функціонування юридичної відповідальності забезпечує перехід суб'єктивної категорії мети в об'єктивну реальність.

Функції юридичної відповідальності — це основні напрями дії юридичної відповідальності на суспільні відносини, поведінку суб'єктів, правосвідомість і правову культуру, в яких розкриваються її сутність, соціальне призначення та через які досягаються цілі юридичної відповідальності.

Види функцій юридичної відповідальності:

– регулятивна — напрям дії юридичної відповідальності на суб'єктів суспільних відносин, що полягає в спонуканні останніх дотримуватися норм права і виражається в їх правомірній поведінці. Способами здійснення регулятивної функції юридичної відповідальності є закріплення в нормах права зразків правомірної поведінки шляхом встановлення заборон, дозволів, заохочень тощо;

– превентивна — напрям дії юридичної відповідальності на індивідуальну та суспільну свідомість, що полягає в недопущенні, попередженні розвитку протиправного варіанта поведінки, витісненні, протидії антисоціальній поведінці. Способами здійснення превентивної функції є застосування осуду та покарання. Превентивна функція залежно від видів суспільних відносин і суб'єктів, на яких вона діє, поділяється на підфункції загальної превенції (стосовно всіх суб'єктів права) та приватної (спеціальної) превенції (щодо конкретного правопорушника);

– каральна (штрафна) — напрям дії юридичної відповідальності на суб'єктів правопорушень, що полягає в осуді, позбавленнях (втратах) особистого, майнового та організаційного характеру. Каральна функція спрямована

на припинення або зміну правовідносин і встановлення між суб'єктами права конкретного правового зв'язку необхідного для реалізації юридичної відповідальності (правовідносин юридичної відповідальності). Способами здійснення каральної функції юридичної відповідальності є осуд, обмеження майнової сфери, позбавлення суб'єктивних прав, ліквідація колективного суб'єкта правовідносин тощо;

– відновлювальна — напрям дії юридичної відповідальності на свідомість і поведінку людей, спрямований на приведення правового статусу суб'єктів правовідносин у попередній нормальний стан, на поновлення порушених суб'єктивних прав і свобод однієї зі сторін правовідносин. Способами здійснення відновлювальної функції є відшкодування завданої шкоди, осуд правопорушника та ін.;

– виховна — напрям дії юридичної відповідальності на індивідуальну та суспільну свідомість, внутрішній світ суб'єктів права з метою виховання, ознайомлення з відповідними цінностями, формування правосвідомості, правової культури, мотивації правомірної поведінки, зменшення проявів правового нігілізму, антисоціальної поведінки. Способами здійснення цієї функції юридичної відповідальності є встановлення обов'язків, покарання, осуд, заохочення, правове інформування громадян, відшкодування завданої шкоди.

Окрім того, в юридичній літературі поряд з розглянутими вище функціями юридичної відповідальності виділяють й інші, наприклад, охоронну — спрямовану на захист позитивних суспільних відносин шляхом нормативно-встановлених відповідних механізмів притягнення винних осіб до відповідальності в разі порушення норм права, заохочувальну (стимулюючу) — сфокусована на позитивне ставлення особи до

встановлених правил поведінки і бажання виконувати необхідні вимоги права та отримувати відповідні заохочення, передбачені законодавством.

3. Відповідальність за порушення правил адвокатської етики

За порушення Правил адвокатської етики (далі — Правила) до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності у порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також актами Національної асоціації адвокатів України (р. X Правил адвокатської етики — статті 63-67).

Загальні засади застосування дисциплінарної відповідальності за порушення Правил та/або професійних етичних (деонтологічних) норм поведінки адвокатів іноземної держави (у випадках, передбачених Правилами) мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема повинні застосовувати дисциплінарні стягнення лише за винні порушення.

Щодо відносин дисциплінарної відповідальності адвокатів діє презумпція невинуватості, при тому що адвокат несе особисту відповідальність за порушення Правил.

Існують особливості відповідальності адвоката, який обраний до адвокатського самоврядування. Зокрема, у разі звернення із скаргами щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики адвокатів, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, чи — якщо скаржниками стосовно порушення цих Правил виступають адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, з метою забезпечення неупередженості та об'єктивності при розгляді зазначених скарг Вища кваліфікацій-

но-дисциплінарна комісія адвокатури забезпечує перерозподіл та направлення таких заяв (скарг) для розгляду до КДКА іншого регіону, ніж регіон, в якому зазначений адвокат входить до органів адвокатського самоврядування.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики його помічником, якщо адвокат (ст. 64):

- не забезпечив ознайомлення останнього з цими Правилами;

- не здійснював належного контролю за діями помічника, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим угодою між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги;

- своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником Правил адвокатської етики.

Адвокат, що є керівником адвокатського об'єднання (адвокати — члени колегіального керівного органу адвокатського об'єднання), може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за невиконання вимог статті 65 Правил, а також за прийняття ним (ними) рішень, які тягнуть порушення Правил адвокатської етики.

При застосуванні дисциплінарних стягнень за порушення Правил адвокатської етики дисциплінарні органи адвокатури мають виходити із загальних засад юридичної відповідальності, зокрема повинні застосовувати заходи дисциплінарної відповідальності лише за винні порушення.

У випадках, коли в конкретній ситуації адвокату важко визначити варіант поведінки, який у певних обставинах відповідав би нормам Правил, він може звернутися за роз'ясненням до Ради адвокатів України чи з'їзду адвокатів України. При цьому, якщо дії адвоката, що відповідають роз'ясненню Ради адвокатів України чи

з'їзду адвокатів України, не можуть бути поставлені йому за провину і мати наслідком накладення дисциплінарною стягнення.

4. Процедура дисциплінарної відповідальності адвоката

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом про адвокатську діяльність. Зокрема, такі підстави указано у ст. 34 Закону. Дисциплінарне провадження щодо адвоката — це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку, яке здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в ЄРАУ.

Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, який полягає у

1) порушення вимог несумісності (ст. 7 Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»);

2) порушення присяги адвоката України (ст. 11 Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»);

3) порушення правил адвокатської етики;

4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;

5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків (ст. 21 Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»);

6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування (ст. 57 Закону «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»);

7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом (ЦПКУ, КПКУ, ГПКУ, КАСУ).

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до 1 року;
- 3) для адвокатів України — позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з ЄРАУ, а для адвокатів іноземних держав — виключення з ЄРАУ. Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом 1 року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст. 36 обмежує право на ініціювання дисциплінарної відповідальності адвоката. Зокрема, право на звернення до КДКА із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки. При цьому не допускається зловживання правом на звернення до КДКА, у т. ч. ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав, і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності. Крім того, дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

Для цього здійснюється перевірка відомостей про дисциплінарний проступок адвоката. Зокрема, скарга на поведінку адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, реєструється КДКА та не пізніше 3 днів з дня її надходження передається до дисциплінарної палати КДКА. Після цього нею

проводиться перевірка відомостей, викладених у заяві (скарзі), та звертається до адвоката для отримання письмового пояснення по суті порушених питань.

Під час проведення перевірки ДП КДКА має право опитувати осіб, яким відомі обставини вчинення діяння, що має ознаки дисциплінарного проступку, отримувати за письмовим запитом від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, фізичних осіб необхідну для проведення перевірки інформацію, крім інформації з обмеженим доступом.

Державні органи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, фізичні особи, яким надіслано запит члена ДП КДКА, зобов'язані не пізніше 10 робочих днів з дня отримання запиту надати відповідну інформацію, копії документів. Відмова в наданні інформації на запит члена ДП КДКА, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом (ст. 24 Закону).

За результатами перевірки відомостей складається довідка, яка має містити викладення обставин, виявлених під час перевірки, висновки та пропозиції щодо наявності підстав для порушення дисциплінарної справи. Після цього скарга про дисциплінарний проступок адвоката, довідка та всі матеріали перевірки подаються на розгляд ДП КДКА.

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката, окрім перевірки відомостей про проступок, складається із стадій:

- 1) порушення дисциплінарної справи;
- 2) розгляд дисциплінарної справи;
- 3) прийняття рішення у дисциплінарній справі.

За результатами розгляду скарги про дисциплінарний проступок адвоката, довідки та матеріалів перевірки ДП КДКА більшістю голосів членів палати, які беруть участь у її засіданні, вирішує питання про порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката.

Рішення про порушення дисциплінарної справи чи про відмову в порушенні дисциплінарної справи надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом 3 днів з дня порушення справи. До рішення про порушення дисциплінарної справи, яке надсилається або вручається адвокату, додається довідка ДП КДКА, складена за результатами перевірки.

Дисциплінарна справа стосовно адвоката розглядається ДП КДКА протягом 30 днів з дня її порушення на засадах змагальності. Під час розгляду справи дисциплінарна палата заслуховує повідомлення члена ДП КДКА, який проводив перевірку, про результати перевірки, пояснення адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, особи, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, та пояснення інших заінтересованих осіб.

Адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, мають право надавати пояснення, ставити питання учасникам провадження, висловлювати заперечення, подавати докази на підтвердження своїх доводів, заявляти клопотання і відводи, користуватися правовою допомогою адвоката.

У разі неможливості з поважних причин брати участь у засіданні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури адвокат, стосовно якого розглядається справа,

може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які додаються до матеріалів справи і оголошуються на засіданні ДП КДКА.

Неявка адвоката чи особи, яка ініціювала питання дисциплінарної відповідальності адвоката, на засідання ДП КДКА без поважних причин за умов наявності доказів завчасного повідомлення зазначених осіб про місце, день і час засідання не перешкоджає розгляду дисциплінарної справи. У разі повторної неявки зазначених осіб на засідання палати розгляд справи здійснюється за їх відсутності незалежно від причин неявки.

Розгляд справи про дисциплінарну відповідальність адвоката є відкритим, крім випадків, якщо відкритий розгляд справи може призвести до розголошення адвокатської таємниці. Під час засідання ДП КДКА ведеться протокол.

За результатами розгляду дисциплінарної справи ДП КДКА приймає рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення або про закриття дисциплінарної справи. Рішення дисциплінарної палати приймається більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається 2/3 голосів від її загального складу.

Рішення у дисциплінарній справі має бути вмотивованим. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини.

Рішення у дисциплінарній справі приймається за відсутності адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особи, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, а член ДП КДКА, який проводив перевірку відомостей про

дисциплінарний проступок адвоката, не бере участь у голосуванні. Рішення оголошується на засіданні ДП КДКА, а його копія надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом 3 робочих днів з дня прийняття рішення.

Адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом 30 днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (далі — ВКДКА) або до суду. ВКДКА протягом 10 днів з дня отримання заяви (скарги) витребує матеріали дисциплінарної справи у відповідної КДКУ та забезпечує розгляд скарги на рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня одержання матеріалів дисциплінарної справи.

Оскарження рішення не зупиняє його дії.

5. Фінансова (податкова) відповідальність адвоката

Щорічні внески

Відповідно до Закону Рада адвокатів України встановлює розмір і порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, займається питанням їх розподілу й використання, оскільки з'їздом адвокатів прийнято рішення про необхідність сплати таких внесків та визначено напрями їх використання (ч. 7 ст. 54, п. 6 ч. 4 ст. 55).

Відповідне положення затверджене рішенням РАУ від 16.02.2013 №72. Ним, зокрема, передбачено, що сплата щорічного внеску є професійним обов'язком кожного адвоката, який реалізується шляхом одноразового переказування до 31 березня поточного року повної суми

внеску в національній валюті на банківські рахунки органів адвокатського самоврядування. Порушення адвокатом порядку та строків сплати внесків вважається невиконанням рішення органу адвокатського самоврядування, що кваліфікується як дисциплінарний проступок (пп. 2.2, 2.5, 2.15 Положення). Обов'язок виконувати рішення органів адвокатського самоврядування також установлений ст. 12 Правил адвокатської етики, порушення котрих (як і невиконання рішень органів адвокатського самоврядування) є підставою для притягнення винуватця до дисциплінарної відповідальності (пп. 3, 6 ч. 2 ст. 34 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Таким чином, згідно із законодавством в адвокатів, з одного боку, є обов'язок сплачувати внески, а з другого — передбачена дисциплінарна відповідальність за невиконання цього обов'язку.

Відповідальність за несплату податків. Адвокат — платник податків, професіонал, який застосує загальну систему оподаткування фізичних осіб. Зокрема оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить *незалежну професійну діяльність, регулюється* ст. 178 розд. IV Податкового кодексу України (далі — ПКУ). *Для цього особи, які мають намір здійснювати незалежну професійну діяльність, зобов'язані стати на облік в органах державної фіскальної служби за місцем свого постійного проживання як самозайняті особи та отримати свідоцтво про таку реєстрацію згідно зі ст. 65 ПКУ.*

Доходи від провадження незалежної професійної діяльності, оподатковуються за ставками, визначеними у п. 167.1 ПКУ. Оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними

для провадження певного виду незалежної професійної діяльності. У разі неотримання довідки про взяття на облік особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, об'єктом оподаткування є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат. Незалежні професіонали подають податкову декларацію за результатами звітного року у строки, передбачені для платників податку на доходи фізичних осіб.

Під час виплати суб'єктами господарювання — податковими агентами, фізичним особам, які провадять незалежну професійну діяльність, доходів, безпосередньо пов'язаних з такою діяльністю, податок на доходи у джерела виплати не утримується в разі надання такою фізичною особою копії свідоцтва про взяття її на податковий облік як фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Це правило не застосовується в разі нарахування (виплати) доходу за виконання певної роботи та/або надання послуги згідно з цивільно-правовим договором, відносини за яким встановлено трудовими відносинами, а сторони договору можуть бути прирівняні до працівника чи роботодавця відповідно до *м. 14.1.195* та *пп. 14.1.222 ПКУ*.

Фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, зобов'язані вести облік доходів і витрат від такої діяльності. Форма такого обліку та порядок його ведення визначаються центральним органом державної податкової служби. Остаточний розрахунок податку на доходи фізичних осіб за звітний податковий рік здійснюється платником самостійно згідно з даними, зазначеними в податковій декларації.

Податкова декларація про майновий стан і доходи подається до органу Державної фіскальної служби за місцем реєстрації адвоката, нотаріуса кожного року до 01 травня, тобто останній день подачі — 30 квітня. В

декларації вказуються всі доходи від здійснення своєї професійної діяльності, а також документально підтверджені витрати, пов'язані із такою діяльністю, та на які зменшується сума доходу адвоката, нотаріуса. Витратами звітного року визнаються лише ті, які фактично понесені особою в цьому році.

ПКУ не дає чіткого переліку витрат, які ураховуються при оподаткуванні особи, що провадить незалежну професійну діяльність. Але 05.04.2016 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект, яким пропонується усунути таку ситуацію.

У той же час, Державною фіскальною службою України вже наводився перелік витрат адвоката, які можуть бути враховані при оподаткуванні.

До складу витрат адвоката відноситься:

- орендна плата за користування приміщенням, яке є робочим місцем адвоката, у тому числі його поточний ремонт, обладнання пандусу для під'їзду інвалідів;

- технічне забезпечення діяльності робочого місця адвоката та його обслуговування (охоронна та пожежна сигналізація, вогнестійкий сейф, інформаційна вивіска, металеві двері або металеві ролети);

- обслуговування технічного обладнання (комп'ютери, у тому числі їх програмне забезпечення, принтери, сканер, ксерокс, факс, телефон тощо);

- витрати на виготовлення печаток та штампів, а також їх заміну;

- сплата щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування;

- відкриття рахунків у банках та їх розрахунково-касове обслуговування (депозитні рахунки);

- оплата праці та обов'язкові нарахування на фонд оплати праці помічників, секретарів, стажистів (найманих працівників);

- проходження підвищення кваліфікації адвокатом; участь у короткотермінових семінарах, симпозиумах, науково-практичних конференціях; удосконалення професійної майстерності. Придбання та передплата юридичної літератури (книг, журналів, дисків, програм тощо);

- витрати на збирання доказів, отримання висновків спеціалістів (експертів) відповідно до умов договору про надання правової допомоги;

- витрати на користування електронною базою законодавства;

- витрати на підключення та користування мережею Інтернет;

- виготовлення бланків (у тому числі ордерів) із зазначенням прізвища, імені та по батькові адвоката, номери і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;

- придбання канцелярського приладдя;

- сплата адвокатами єдиного внеску (ЄСВ), у тому числі на користь найманих працівників, та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;

- програмне забезпечення;

- поштові та кур'єрські послуги, необхідні для виконання адвокатської діяльності;

- витрати на послуги телекомунікаційного зв'язку, електронні цифрові підписи для ведення бухгалтерського та податкового обліку та для подання податкової звітності, звітності до органів статистики, фондів загальнообов'язкового державного страхування.

Крім того, витратами адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, державою визнаються і витрати на проїзд транспортом загального користування, а також витрати на придбання паливно-мастильних матеріалів у разі використання власного авто-

транспорту (у випадку неможливості скористатися транспортом загального користування). При чому ці витрати мають бути напряму пов'язані саме з наданням безоплатної правової допомоги.

Тобто, коли адвокат визначився зі складом своїх доходів та витрат, він від суми перших віднімає суму других і в результаті отримує суму чистого прибутку, яка оподатковується податком на доходи фізичних осіб за ставкою:

- доходи, які отримані у 2016, 2017 роках — 18 %;
- доходи, що отримувались у 2015 році — 15-17 %.

Сплата податку на доходи фізичних осіб здійснюється до 01 серпня року, у якому подана податкова декларація.

Також адвокати та нотаріуси зобов'язані подавати до 01 травня кожного року і Звіт про суми нарахованого доходу застрахованих осіб та суми нарахованого єдиного внеску разом із Таблицею 3 (додаток до Звіту, який стосується суто осіб, що провадять незалежну професійну діяльність).

Питання порядку нарахування та сплати ЄСВ регулюється Законом «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Базою нарахування ЄСВ є сума доходу (прибутку), отриманого від діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. Тобто обрахунок ЄСВ здійснюється за тим же принципом, що і податок на доходи фізичних осіб — з чистого прибутку. Але сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за місяць, у якому отримано прибуток (з січня по серпень 2015 р. — ця мінімальна сума складала 422,65 грн в місяць, з вересня по грудень — 478,17 грн. щомісячно, сьогодні, з 01.01.17 — 704 грн.).

У разі відсутності доходу протягом календарного року або певного місяця, платнику надається право самостійного визначення бази нарахування. Отже, існує лише право, а не обов'язок платника ЄСВ нарахувати та сплатити внесок у разі відсутності бази нарахування.

Ставки ЄСВ:

- на прибуток, отриманий в 2015 році, нарахування ЄСВ здійснювались за ставкою 34,7 %;
- на прибуток, що буде отриманий в 2017 році, — за ставкою 22 %.

Сплата ЄСВ проводиться один раз на рік — до 01 травня.

Окремо слід звернути увагу, що до витрат адвоката, нотаріуса відноситься сума ЄСВ, яку він оплатив в звітному році (в тому році, за який сплачуються податки, внески), тобто дохід додатково зменшується на суму ЄСВ. В той же час, податок на доходи не зменшує суму доходу при нарахуванні єдиного внеску.

Крім згаданих вище ПДФО та ЄСВ на осіб, що провадять незалежну професійну діяльність, ПКУ покладено обов'язок нарахування та сплати військового збору з доходів, отриманих, починаючи з 01.01.2015 року. Об'єктом оподаткування тут також виступає чистий прибуток адвоката за рік. Ставка військового збору — 1,5 %.

Сума військового збору відображається у річній податковій декларації про майновий стан і доходи (звітність по ПДФО), тобто окремої звітності подавати не потрібно. Сплачувати збір необхідно самостійно у терміни, передбачені для сплати податку на доходи фізичних осіб за відповідний період, тобто до 01 серпня.

Податкова (фінансова) відповідальність. Податковими правопорушеннями є протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів,

та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або не належного виконання вимог, установлених ПКУ та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Платники податків, податкові агенти та/або їх посадові особи несуть відповідальність у разі вчинення порушень, визначених законами з питань оподаткування.

За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності:

- фінансова;
- кримінальна.

1. Неподання у строки та у випадках, передбачених ПКУ, заяв або документів для взяття на облік у відповідному контролюючому органі, реєстрації змін місцезнаходження чи внесення інших змін до своїх облікових даних, неподання виправлених документів для взяття на облік чи внесення змін, подання з помилками чи у неповному обсязі, неподання відомостей стосовно осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку та/або складення податкової звітності, відповідно до вимог встановлених цим Кодексом,

– тягнуть за собою накладення штрафу на самозайнятих осіб у розмірі 170 грн., повторно протягом року – 340 грн. (ст. 117 ПКУ).

2. Неподання або порушення порядку подання платником податків інформації для формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків, передбаченого ПКУ,

– тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 85 грн., протягом року — 170 грн. (ст. 119 ПКУ).

3.. Неподання або несвоєчасне подання платником

податків або іншими особами, зобов'язаними нараховувати та сплачувати податки, збори податкових декларацій (розрахунків), – тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 170 грн., за кожне таке неподання або несвоєчасне подання; повторне протягом року — 1 020 грн (ст. 120.1 ПКУ).

4. Незабезпечення платником податків зберігання первинних документів, облікових та інших реєстрів, бухгалтерської та статистичної звітності, інших документів з питань обчислення і сплати податків та зборів протягом установлених ст. 44 ПКУ строків їх зберігання та/або ненадання платником податків контролюючим органам оригіналів документів чи їх копій при здійсненні податкового контролю,

– тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 510 грн., повторне протягом року — 1 020 грн (ст. 121.1 ПКУ).

5. У разі якщо контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання, – тягне за собою накладення на платника податків штрафу в розмірі 25 % суми визначеного податкового зобов'язання. При повторному протягом 1 095 днів визначенні контролюючим органом суми податкового зобов'язання з цього податку, зменшення суми бюджетного відшкодування

– тягне за собою накладення на платника податків штрафу у розмірі 50 % суми нарахованого податкового зобов'язання.

6. У разі якщо платник податків не сплачує узгоджену суму грошового зобов'язання протягом строків, визначених ПКУ, такий платник податків притягується до відповідальності у вигляді штрафу у таких розмірах:

– при затримці до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання, — у розмірі 10 % погашеної суми

податкового боргу;

– при затримці більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання, — у розмірі 20 % погашеної суми податкового боргу (ст. 126.1 ПКУ).

7. Ненарахування, неутримання та/або несплата (неперерахування) податків платником податків, у тому числі податковим агентом, до або під час виплати доходу на користь іншого платника податків, — тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 25 % суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом 1 095 днів, — тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 50 % суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету.

Дії, вчинені протягом 1 095 днів втретє та більше разів, — тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 75 % суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету (ст. 127.1 ПКУ).

Після закінчення встановлених ПКУ строків погашення узгодженого грошового зобов'язання на суму податкового боргу нараховується пеня.

Кримінальна відповідальність за несплату адвокатом податків встановлена ст. 212 ККУ; адміністративна — до адвоката не застосовується, оскільки він не суб'єкт підприємницької діяльності.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Умови надання адвокатом правової допомоги (у контексті його відповідальності).
2. Ризики юридичної відповідальності адвокатів.
3. Види юридичної відповідальності адвоката.
4. Охоронна функція права на прикладі юридичної відповідальності адвоката.

5. **Форми реалізації юридичної відповідальності.**
6. Позитивна юридична відповідальність.
7. Негативна юридична відповідальність.
8. **Визначення та пояснення юридичної відповідальності.**
9. **Ознаки юридичної відповідальності.**
10. **До принципів юридичної відповідальності належать...**
11. **Мета та цілі юридичної відповідальності.**
12. **Функції юридичної відповідальності.**
13. **Види основних функцій юридичної відповідальності.**
14. **За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані ...**
15. **Юридична відповідальність адвоката і помічник адвоката.**
16. **Підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.**
17. **Види дисциплінарних стягнень.**
18. **Дисциплінарне провадження складається із стадій.**
19. **Розгляд справи про дисциплінарну відповідальність.**
20. **Рішення у дисциплінарній справі адвоката.**
21. **Відповідальність за несплату адвокатом щорічних внесків.**
22. **Облік адвоката у фіскальній службі.**
23. **Відповідальність адвоката за несплату податків.**
24. **Види відповідальності за несплату адвокатом податків.**
25. **Кримінальна відповідальність адвоката за несплату податків.**

Тема 8. АДВОКАТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.

ПЛАН

1. Право на захист від обвинувачення.
2. Адвокат у кримінальному процесі.
3. Правові позиції адвоката і підзахисного.
4. Самообмова клієнта і адвокат.
5. Досудовий та судовий аспекти для адвоката
6. Захисна промова адвоката.
7. Адвокат в апеляційній та касаційній інстанціях.
8. Психологічні аспекти адвокатської захисної діяльності.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Право на захист від обвинувачення

08.04.08 Президентом України затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, яка передбачає необхідність завершення становлення адвокатури як незалежної самоврядної організації, що здійснює функцію захисту у кримінальному провадженні

Право на захист — це конституційне право громадян, а також сукупність процесуальних (судових) дій, направлених на захист честі і гідності, життя і здоров'я, особистої свободи і майна від злочинних посягань, на зняття звинувачення або пом'якшення відповідальності обвинуваченого (підсудного). Це право забезпечується за допомогою участі захисника (адвоката) у судочинстві. Це вузьке тлумачення дефініції права на захист.

Під захистом у кримінальному судочинстві слід розуміти сукупність процесуальних дій і відносин, направлених на повне або часткове спростування (заперечування) пред'явленого тій або іншій особі обвинувачення, забезпечення дотримання прав цієї особи у

досудовому слідстві і у суді. Тлумачення поняття «захисник» і нормативно-кримінальному визначенні дає підстави стверджувати, що захисник в кримінальному процесі може бути тільки зі сторони обвинуваченого (підсудного), а от зі сторони потерпілого — ні, оскільки потерпілий має представників, хоча і із числа адвокатів.

Роль захисника у кримінальному процесі не збігається із роллю представника у цивільній чи адміністративній справах; роль — складніша за психологічним переважанням і витратами нервової енергії, яких потребує зіткнення полярно непримирених інтересів, зокрема людського горя — з феноменом кримінальної психології чи юридично підкріпленого службового делікту.

Злочин — малодосліджена частина моралі будь-якого суспільства. Супутниками злочину завжди були і будуть суперечливі оцінки та пристрасті, почуття й емоції, гнів та скорбота, прагнення до справедливого покарання і нескінченні суперечки про феномен самої справедливості. Тому потрібно пам'ятати, беручи до уваги усі ці обставини, що адвокат — знаходиться серед усіх цих обтяжливих для моралі людини обставин.

При цьому, участь захисника у кримінальному процесі — це важлива гарантія реалізації конституційного принципу права на захист і дотримання законності у ході кримінального судочинства. Допмагаючи підзахисному чи особі з іншим процесуальним статусом ефективно реалізувати свої права, адвокат забезпечує захист прав, свобод і законних його інтересів (ст. 1 Закону). Виступаючи як захисник у кримінальних справах, адвокат виконує завдання державної важливості — захист особи від повідомленої їй підозри.

Право на захист не абстрактне правове поняття — це право конкретної фізичної особи на захист від конкретного

обвинувачення. Це є гарантованою можливістю спростувати підозру всіма передбаченими у законі засобами домагатись тієї міри справедливості, яку він вважає правильною. Цьому праву кореспондує сукупність норм, що зобов'язують державні органи забезпечити безперешкодне здійснення захисту обвинуваченим. Отже, право на захист — особисте, конкретне право людини.

Можна умовно виокремити 3 пов'язаних між собою аспекти права на захист:

- право на захист як гарантована обвинуваченому можливість особисто оспорювати обвинувачення;
- право на захист як гарантована обвинуваченому можливість скористатися допомогою адвоката;
- право на захист як гарантована можливість охороняти свої права від порушення будь-якою особою.

Обравши шлях демократичного розвитку і закріпивши це в Конституції, Україна посіла гідне місце серед європейських держав як повноправний член Ради Європи, чим засвідчила своє прагнення будувати власне майбутнє на засадах верховенства права, громадянського суспільства і принципів справжньої демократії. Головним завданням держави є захист прав та свобод людини, їх утвердження та забезпечення. Конституція у ч. 2 ст. 3 зазначає: *«Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність»*; у ст. 59 — передбачає, що кожному гарантується право на правничу допомогу, яка надається безоплатно у випадках передбачених законом.

Таке гарантування у контексті вищезгаданих норм покладає на державу відповідні обов'язки стосовно забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки зумовлюють необхідність визначення у законах України та інших правових актах порядку, умов і

способів надання такої допомоги.

Крім того, реалізація указаних гарантій є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, але і дотриманням взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань:

- у ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 року підкреслено рівність усіх людей перед законом та їх право бути захищеними законом;

- у Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року вказується, що кожен, чий права і свободи, викладені у цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі;

- у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, зобов'язано усі держави, що брали участь у ньому, забезпечити будь-якій особі, права та свободи якої порушені, що визнані цим Пактом, ефективний засіб правового захисту, а також забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалася компетентними судовою, адміністративною або законодавчою владою або будь-яким іншим компетентним органом, що передбачається правовою системою держави, та розвивати можливості судового захисту;

- тощо.

Ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод, 1950 року, тлумачить право обвинуваченого на захист як важливу гарантію справедливого процесу. Згідно з цією нормою підозрювана, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення особа зокрема має таке право:

- захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника на свій власний вибір або

– якщо у неї відсутні достатні кошти для оплати правової допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Тобто у п. 3 ст. 6 Конвенції йдеться саме про надання правової допомоги, а не про надання захисника, оскільки, сама по собі участь захисника у справі без реалізації ним своїх прав не дуже корисна для забезпечення захисту інтересів особи та зміцнення законності. Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого відбувається саме через призму процесуальної діяльності захисника.

Таким чином, право на правову допомогу — це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, або ту, яку вона потребує незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Керуючись ст. 64 Конституції, яка наголошує, що конституційне право людини і громадянина не може бути обмежено, стверджуємо, що право кожного на правову допомогу також у жодному випадку не може бути обмежено. На це указує ст. 59 про право на правову допомогу, яка є нормою прямої дії. І навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами, особа не може бути обмежена у його реалізації.

Європейський суд з прав людини, серед встановлених ним стандартів кримінального процесу, право на отримання захисту вважає одним з основоположних прав обвинуваченого при розслідуванні і судовому розгляді кримінального провадження. Слід зазначити, що в Основному законі України також закріплено і право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (ч. 2 ст. 63), і визначено основним принципом судочинства забезпечення обвинуваченому права на захист (п. 6 ч. 3 ст. 129).

2. Адвокат у кримінальному процесі

Відповідно до ст. 45 КПКУ захисником є лише адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Окрім захисника-адвоката, КПКУ у ст. 44 передбачено, що у випадку коли підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.

У ст. 50 КПКУ зазначається, що як захисники допускаються особи, повноваження яких на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;

2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім

пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається.

Загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні викладено в ст. 46 КПКУ. Зокрема, захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу.

Одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше 5 захисників одного обвинуваченого.

Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПКУ, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діяч, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення *без дозволу* слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту — такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватись під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування.

Документи, *пов'язані з виконанням захисником його обов'язків*, без його згоди *не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню* слідством. А органи державної влади, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника.

Захисник зобов'язаний використовувати засоби

захисту, передбачені КПКУ та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Захисник зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк захисник зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, а у випадках, коли він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, — також і цей орган (установу).

Захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу, охоронювану законом таємницю.

Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

- 1) коли є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні;
- 2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;
- 3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;
- 4) коли він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у

конкретному провадженні, що є особливо складним.

Європейський суд з прав людини, серед встановлених ним стандартів кримінального процесу, право на отримання захисту вважає одним з основоположних прав обвинуваченого при розслідуванні і судовому розгляді кримінального провадження. Слід зазначити, що в Конституції також закріплено і право на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (ч. 2 ст. 63), і визначено основним принципом судочинства забезпечення обвинуваченому права на захист (п. 6 ч. 3 ст. 129).

Окрім того, у ст. 62 Конституції закріплено принцип презумпції невинуватості, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку, і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення. Конституційні принципи забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист і презумпції невинуватості є важливою гарантією об'єктивного розслідування і судового розгляду справи та запобігання притягненню до кримінальної відповідальності невинних осіб.

Оскільки сторони обвинувачення і захисту відстоюють кожна свою позицію, свій процесуальний інтерес, кримінальний процес набуває змагального характеру, що забезпечує повне, всебічне і неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження та його правильне, з врахуванням законних інтересів сторін, вирішення. Відповідно до ст. 129 Конституції, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості — є однією з основних засад судочинства.

Обвинувачена особа зацікавлена у тому, щоб не бути:

– притягнутою до кримінальної відповідальності і засудженою, якщо є невинуватою, або за більш тяжкий злочин, ніж той, який дійсно вчинив;

– без встановлених законом підстав підданим арешту та іншим заходам процесуального примусу підданим несправедливому покаранню, тобто такому, яке призначено без врахування характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, особи винного й обставин справи, які пом'якшують чи обтяжують відповідальність;

– обмеженою у правах, наданих законом;

– щоб була надана можливість реалізувати ці права і були забезпечені її особисті і майнові права.

Це — законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, вони є складовими його права на захист у кримінальному процесі. Порушення права на захист завжди означає істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону і є однією з найбільш поширених підстав для скасування вироків або інших рішень у провадженні.

Держава повинна забезпечити належну правову допомогу всім, хто не може захистити себе самостійно. Реалізація права на правову допомогу не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а і, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

На даний час це право реалізується лише через механізми статей 45, 48 та 50 КПКУ, отже, решта осіб залишаються поза межами зазначеної гарантії, а значить, вони позбавлені реального доступу до правосуддя. Право на «безкоштовного» захисника, як правило, обмежується випадками, перерахованими у ст. 42 КПКУ. Можливість

призначення захисника у випадках, що не передбачені положеннями ст. 42, доповнена ч. 2 ст. 48 та статті 49, 53 КПКУ, де зазначається, що слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захиснику кримінальному провадженні у випадках:

1) коли відповідно до вимог статті 52 КПКУ участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2) коли підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) коли слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, несе підозрюваний, обвинувачений, крім випадків надання безоплатної правової допомоги, яка надається за рахунок коштів Державного бюджету України і є безоплатною для підозрюваного, обвинуваченого.

Захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні.

3. Правові позиції адвоката і підзахисного

Правова позиція захисника може бути сформульована на етапі його допуску на підставі тих матеріалів, які є

у справі. Ця позиція формується по відношенню до вузького кола питань, оскільки розслідування справи і збір доказів тільки починається.

Відносно питань, пов'язаних з правильністю кваліфікації, обґрунтованістю обвинувачення, допустимістю і належністю наявних доказів правова позиція, як правило, остаточно формується лише до закінчення досудового слідства. У загальному, існують наступні типові форми поведінки обвинуваченого:

1) розкаяння у скоєнні злочину (явка з повинною, дії з відшкодування збитків та ін.);

2) протидія розслідуванню (приховування слідів злочину, підмова осіб до лжесвідчення, отримання інформації про хід розслідування, повідомлення завідомо неправдивої інформації тощо);

3) продовження злочинної діяльності та учинення нових злочинів.

Складнощі у практичній діяльності адвоката виникають, коли у розпорядженні захисника відсутні які-небудь фактичні дані для спростування обвинувачення, а слідство на підтвердження винуватості обвинуваченого має у розпорядженні достовірні докази, тоді як підозрюваний свою вину не визнає повністю. У таких випадках деякі адвокати, не до кінця усвідомивши свій професійний обов'язок, відмовляючись від відкритої, безкомпромісної боротьби за права і законні інтереси свого підзахисного, часом не піддає глибокому, усесторонньому аналізу і принциповій оцінці кожний доказ, зводячи нанівець змагальність процесу, відмовляючись по суті від захисту обвинуваченого, заперечуючого свою вину і переходячи, таким чином, на позиції обвинувачення.

Про згубні наслідки концепції самостійної правової позиції захисту свідчать і факти, коли помилковість вироку встановлюється не за скаргою захисника, а у зв'язку з

скаргою самого осудженого, який не визнає себе винним.

Не дивлячись на незаперечність твердження, що адвокат повинен захищати права і інтереси підзахисного, використовуючи при цьому всі вказані в законі засоби, воно містить в собі серйозну соціально-психологічну проблему. Ця проблема виникає кожного разу, коли позиція обвинуваченого і переконання адвоката не співпадають. Обвинувачений не вважає себе винним за наявності переконливих доказів вини, або ж вважає себе таким, але наполягає на повному виправданні. З цього приводу існує дві протилежні позиції:

1) адвокат повинен захищати лише законні інтереси, тобто тільки ті, які не суперечать інтересам правосуддя;

2) адвокат повинен захищати підсудного, у будь-якому випадку, у т. ч. і всупереч суспільним інтересам, оскільки він є його захисником.

За поглядами деяких авторів, зміст розбіжностей полягає у необхідності диференціювання позиції адвоката залежно від стадії процесу: – початкова і – кінцева (завершальна). Перша базується на презумпції невинності, оскільки доказів досудового слідства недостатньо для висновку про винність; активність адвоката тут направлена на встановлення всіх обставин, які виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його вину. Після ознайомлення з матеріалами справи адвокат визначає первинну правову позицію захисту, який залишається незмінним до повної перевірки всіх доказів. Коли дослідження доказів судом завершується, адвокат формулює кінцеву (завершальну) позицію, на основі якої готує і виголошує свою захисну промову.

Підкреслимо, що правова позиція захисника охороняється чинним законодавством. Зокрема, відповідно до п. 10 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» *«забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а*

також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі». Формуючи правову позицію, захисник не має права ігнорувати думку підзахисного, і в першу чергу зобов'язаний узяти до уваги відношення підзахисного до пред'явленого обвинувачення.

Залежно від цієї обставини правова позиція захисника може бути 3-х основних видів:

1) якщо підзахисний повністю визнає себе за винний у повному об'ємі пред'явленого йому звинувачення, то захисник не оспороюючи винність свого клієнта, повинен звернути увагу на обставини, які пом'якшують відповідальність клієнта, позитивні характеристики його особи, наявність у нього хронічних захворювань, утриманців, особливих заслуг тощо, для того, щоб полегшити його положення;

2) незалежно від відношення підзахисного до пред'явленого обвинувачення, за наявності певних умов, адвокат займає позицію про припинення кримінальної справи у зв'язку з обставинами, вказаними у ст. 284 КПКУ:

– встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

– встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

– не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

– тощо.

Крім того справа закривається:

– по закінченню давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 107 ККУ),

– у зв'язку з актом амністії (ст. 85 ККУ),

– відносно особи, що не досяг віку кримінальної відповідальності (ст. 22 ККУ),

– у зв'язку з відсутністю скарги потерпілого (ст. 477 КПКУ);

3) якщо підзахисний не визнає спою вини у повному обсязі, то захисник повинен займати позицію, що оспорує це обвинувачення, а у суді ставити питання про виправдання підсудного.

Таким чином, захисник зв'язаний у виборі своєї правової позиції у відношенні підзахисного та пред'явленого обвинувачення.

Виходячи з сказаного — зрозуміло, що захисник не вільний у визначенні правової позиції, окрім випадку, коли обвинувачений явно здійснює самообмову.

У цьому випадку ми вважаємо, що адвокат має право діяти на свій розсуд з метою недопущення притягнення невинного до кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 2 ст. 21 Закону).

4. Самообмова клієнта і адвокат

Самообмова — це визнання підзахисним своєї вини у вчиненні кримінально караного діяння, яке насправді ним не було здійснено. Вона є складною тактичною ситуацією, яка у більшості випадків пов'язана з психічними відхиленнями в особових орієнтаціях, тактичних прорахунків зі сторони слідчого, помилкових підозр і звинувачень, і у результаті порушення прав особи. Якщо для захисника самообмова є очевидною (а це явище достатньо поширено), він має право, попередивши про це підзахисного, зайняти іншу, відмінну правову позицію (ст. 21 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Хоча слід особливо відзначити, що це не є обов'язком адвоката, а лише його правом.

Захисник цілком може, не доводячи невинність свого підзахисного, який себе з яких-небудь причин обмовляє, обмежитися вказівкою на суперечність, неузгодженість

доказів обвинувачення, що у випадках реальної невинності підзахисного буде зробити нескладно, а тому тягар доведення винності продовжуватиме лежати на обвинуваченні, який в подібній ситуації може і відмовитися від обвинувачення. Але, окрім дійсно складних, правових і процесуальних аспектів в різних ситуаціях самообмови, залишаються в невизначеності етичні прогалини. Це може зустрічатися, як правило, в неординарних ситуаціях (хоча сама ситуація самообмови вже і є неординарною); особливо, коли «самообмовлений» обвинувачений дійсно не хоче, щоб його виправдовували.

Розрізняються проста і складна самообмова: — визнання тільки своєї вини або — визнання вини і інших осіб. Самообмова може виникнути під впливом зацікавлених осіб, через бажання особи приховати більш тяжкий злочин, під впливом засобів психічного насильства, що неправомірно використовуються слідчим, через психічні аномалії допитуваного. Самообмова роздяглася його невідповідністю сукупності доказів, нездатністю особи деталізувати і уточнювати свої свідчення.

Таким чином, об'єктивними чинниками, які сприяють виникненню мотивів помилкових свідчень, звичайно є сторонній вплив на обвинуваченого і несприятлива процесуальна обстановка.

Позиція адвоката в ситуації самообмови повинна зводиться не до викриття підзахисного. Це може насторожити обвинуваченого, підвищили його самоконтроль або привести до відмови подальшої співпраці з адвокатом у виробленні позиції захисту. Комунікативний контакт може бути порушений і крайньою недовірою адвоката до свідчень свого клієнта, які він висловив на допитах. Ми вважаємо, що в подібних ситуаціях потрібно спільно з підзахисним розібратися в істинних причинах помилковості позиції підзахисного, постаратися його

спонукати до правдивого викладу позиції, змалювати вірогідні прогнози розгляду такої справи, передбачивши 2 основні напрями:

- 1) реальне засудження за самообмову;
- 2) засудження за реальні обставини, яке може і не відбутися, вселивши упевненість клієнту у справедливому результаті.

5. Досудовий та судовий аспекти для адвоката

Досудове

Тактика захисту це правильність і своєчасність вибору і кваліфікованого здійснення законних засобів і способів захисту, які в конкретних умовах провадження по справі найбільш ефективно сприяють досягненню цілей, поставлених перед захисником кримінально-процесуальним законом.

Нейтральна тактика захисту є взаємодією адвоката із слідчим у формі співпраці, при якій можливі взаємні компроміси за принципом: у слідчого своя робота, у адвоката — своя. В такому варіанті конфлікти і відкрите протиборство відсутні, а реалізація позиції захисту переноситься на етап судового слідства

Атакуюча тактика припускає нав'язування слідчому конфліктної ситуації із захопленням ініціативи, нав'язування трудомістких слідчих дій в цілях захисту, формування системи збалансованих пропозицій, направлених на руйнування обвинувальної концепції слідчого.

При оборонній тактиці адвокат приймає всю версію слідства цілком, без яких-небудь доповнень і поправок, спостерігаючи за діяльністю слідчого, фіксуючи його помилки з метою використання слабких місць досудового слідства для реалізації лінії захисту. Подібна адвокатська тактика, на перший погляд уявна пасивною, має свій потенціал і нерідко приводить до бажаного

результату.

При першій бесіді і підзахисним особливо важливо виявити те, що вимагає швидкого вирішення:

1) чи немає обставин, що виключають кримінальну відповідальність;

2) чи немає підстав для припинення кримінального переслідування;

3) якщо має місце незакінчений склад злочину, то чи немає добровільної відмови від злочину;

4) чи немає невинного спричинення шкоди;

5) чи не вчинено діяння в стані неосудності. Після цього обвинуваченому слід роз'яснити його права, у т. ч. право на захист, право свідчити.

Хоча, формально таку процедуру повинен був зробити слідчий або дізнавач зразу ж після фізичного затримання перед складанням протоколу про затримання. Тому потрібно роз'яснити, що давати свідчення — не право, а не обов'язок підозрюваного. Так само, як і право знати, в чому він обвинувачується тощо. Виходячи з одержаної інформації, адвокат обговорює з клієнтом план захисту, вибирає його позицію.

Стратегічна позиція адвоката визначається «слабкими місцями» обвинувачення, розривами у системі доказів. Тактика захисту іноді коригується процесуальними порушеннями, як на досудовому слідстві, так і в суді. Формуючись впродовж досудового слідства і судового розгляду, позиція захисту концентровано висловлюється в промові адвоката. При цьому захисник не пов'язаний ні з характером раніше поставлених питань, ні із заявленими клопотаннями, ні із загальним емоційно-психологічним настроєм судової аудиторії. Адвокат не повинен пристосовуватися до очікуваного рішення суду. Свою позицію він не погоджує ні з ким, окрім свого підзахисного. Позиція адвоката не повинна суперечити

закону — юридичному і етичному.

У цілому тактика захисту складається з певної системи тактичних прийомів. Тактичний прийом — не спосіб дій, який найбільш ефективно забезпечує досягнення захистом поставлених завдань. Але вико ристовування цих прийомів є справжнім мистецтвом, яке передбачає уміння їх подачі, підношення, певного розміщення і систематизації, що найкращим чином дозволяє адвокату виконувати функцію захисту.

Здійснюючи захист на досудовому слідстві, адвокат має право не тільки зустрічатися з клієнтом, але і брати участь в слідчих діях, які проводяться з участю підзахисного. Допит — найпоширеніша слідча і судова дія по збиранню і фіксації доказів, основне джерело отримання доказової інформації. Впливати на допитуваного означає викликати у нього відчуття, прагнення і навіть потребу дати правдиві свідчення, спонукати думати і поступати так, щоб задовольнити інтереси правосуддя в досягненні істини. Проте, до теперішнього часу в юридичній літературі залишається відкритим питання про правомірність вживання при допиті так званих психологічних тактичних прийомів.

Система тактичних прийомів допиту розглядається деякими авторами в 2-х планах:

– як алгоритм

і

– як система тактичних прийомів, якій властиві елементи варіативності.

Адвокат має право з дозволу слідчого ставити питання як своєму підзахисному, так і іншим учасникам слідчої дії. Формулюючи питання, захисник зобов'язаний не тільки передбачити варіант відповіді, але і спробувати в думках змодельовати кінцевий результат, який може бути досягнутий завдяки його питанням. Майже завжди є

слухним утриматися від питань, відповіді на які можуть лише погіршити позиції захисту.

Адвокат, як і суддя, при оцінці доказів не повинен покладатися на свої враження, якщо вони не підтверджені доказами. Логічні висновки, до яких він приходить в результаті оцінки справи, повинні ґрунтуватися на дослідженні конкретних доказів по справі. Нехтування цим правилом може спричинити засудження невинного.

Отже, систематизуємо різні напрями методики захисту та укажемо, що безпосередній характер роботи захисника у кримінальній справі зводиться до наступних окремих напрямів:

- 1) особиста участь у провадженні слідчих дій;
- 2) заявлення клопотань на різних етапах слідства;
- 3) оскарження дій і рішень слідства та прокурора.

На підставі аналізу матеріалів справи і контакту з обвинуваченим адвокат розробляє свою модель кримінальної справи і визначає стратегію і тактику захисту.

При цьому задача адвоката полягає не в тому, щоб позбавити злочинця від заслуженого покарання, а в наданні допомоги суду більш глибоко розібратися у всіх об'єктивних і суб'єктивних обставинах кримінальної справи, сприяти визначенню судом справедливої міри покарання.

Судове

На стадії досудового слідства змагальність між слідчим і прокурором з однієї сторони і адвокатом — з іншої, — умовна, а у судовому процесі — реальна. Це пояснюється наявністю незаінтересованої сторони — суду. А відтак можливості у обвинувачення і захисту мають реальний баланс. Вони мають майже рівні права для пошуку і дослідження доказів.

Задачі у них — різні. На досудовому слідстві вся

робота адвоката зводиться до написання клопотань та скарг (слідчому, прокурору, судді) — тобто виступає у ролі прохача. У суді уже і прокурор — прохач. Хоча, як указано вище реальних можливостей у сторони захисту, безумовно, — менше, а докази у справі зібрані під наглядом прокурора

У певних випадках, коли адвокати, які не згодні з твердженнями слідчого про кваліфікацію дій обвинуваченого, звертають увагу суду на можливу іншу, більш м'яку кваліфікацію правопорушення. Для цього використовуються обґрунтовані пояснення — належні докази, з огляду на закон. Можуть використовуватись і загально-правові консультації учених з приводу делікатності дій підзахисного. Але на такі докази суд має право уваги не звертати.

Отже, адвокат повинен скласти стислу конструкцію захисту на противагу обвинуваченню і повинен пам'ятати про не зловживання своїми процесуальними правами щодо перенесення слухань та відмови участі у кримінальних справах.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 47 КПКУ «Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках:

1) якщо є обставини, які згідно з цим Кодексом виключають його участь у кримінальному провадженні;

2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов'язкової участі захисника;

3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог цього Кодексу тощо;

4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю

належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Тому у інших випадках суди ухвалюють окремі ухвали, які спрямовували в основному на розгляд кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. В них наголошувалося, що адвокати, які були своєчасно проінформовані про час судовою розі ляду справи, не прибули в судове засідання без повідомлення причин нез'явлення.

У судовому розгляді адвокат активно взаємодіє зі всіма учасниками судового засідання. Його роль підвищується у разі виявлення суперечностей, які були їм виявлені ще в ході досудового слідства або безпосередньо виявляються у процесі судового розгляду справи.

Якщо виникає необхідність у визначенні рівня інтелектуального розвитку відповідності психічного розвитку біологічному віку, у встановленні виду емоційного полягання в криміногенній ситуації, то адвокат звертається з клопотанням до суду про призначення судово-психологічної експертизи.

Значне місце у формуванні у суду необхідного образу підзахисного і обставин займають адвокатські питання при судовому допиті потерпілого, свідків, підсудних. Захисники ретельно готуються до таких допитів, продумуючи наперед і записуючи кожне питання, намагаючись уникнути невизначених, несподіваних і небажаних відповідей. Адвокат питаннями може викрити лжесвідка, продемонструвати суду надуманість звинувачення або неспроможність доказів, підтасовування фактів або фальсифікацію документів.

Свідок може говорити неправду і неумисно, думаючи, що це правда. Це абсолютно природно. Він може помилятися, може фантазувати про те, що тільки чув і які були сприйняті його розумом шляхом різних припущень.

Адвокат повинен враховувати можливість повернення справи для додаткового розслідування щодо обставин, які не можна установити у суді.

6. Захисна промова адвоката (ст. 364)

Судові дебати — це частина судового розгляду цивільної або кримінальної справи, в якій учасники процесу в своїх виступах, на основі проведеного в судовому засіданні дослідження доказів, висловлюють суду свою остаточну думку за оцінкою доказів і можливого рішення по справі. Предметом судової промови захисту в кримінальному процесі є аналіз норм процесуального права, які регулюють діяльність органів слідства і суду, аналіз зібраних доказів і інших питань, які пов'язані зі встановленням істини у справі і винесення законною і обгрунтованого судового рішення.

У судових дебатах виступають усі зацікавлені учасники: – прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, – цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник, – представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Якщо в судовому розгляді брали участь декілька прокурорів чи захисників, у судових дебатах на їхній розсуд має право виступити один або кожен. Вони обгрунтовують у промові свою позицію у певній частині обвинувачення.

Учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення

якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Захисна промова адвоката містить ті ж структурні елементи, що й промова прокурора. Структурні елементи захисної промови:

- 1) вступ;
- 2) аналіз фактичних і юридичних обставин справи;
- 3) аналіз доказів;
- 4) характеристика особи підзахисного;
- 5) закінчення.

Задача адвоката полягає в ретроспективному, уявному відновленні картини відбувся в ході судового розгляду з урахуванням всіх обставин, реабілітуючих підзахисного або пом'якшувальних його вину. Дана позиція протистоїть державному обвинуваченню.

Протидіючи доводам обвинувачення, захисник використовує докази і контрдоказ. У випадках, коли захисник погоджується із обвинуваченням повністю, йому залишається просити суд врахувати обставини, які пом'якшують покарання, про звільнення підсудного від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 ККУ), про виключення із обвинувачення обтяжуючих обставин, якщо вони в судовому засіданні не знайшли свого підтвердження і т.п.

Мова адвоката-захисника повинна бути аргументованою, щоб можна було зламати сформовану соціально-психологічну установку суду і інших учасників процесу. Слід урахувати також і особливість неоднорідності судової аудиторії. Головна її частина — це, звичайно, склад суду. Проте мова захисника адресується одночасно опоненту в судовій суперечці і публіці, яка знаходиться в залі суду.

Адвокат може аналізувати і роботу органів дізнання і досудового слідства, якщо він вважає їх дії неправильними і якщо допущені ними порушення відобразилися на

виведеннях розслідування відносно підсудного. Після цього захиснику залишається заперечити висунуті прокурором обвинувачення.

7. Адвокат в апеляції і касації

Апеляція — це перегляд вищою судовою інстанцією вироку суду першої інстанції, який не вступив в законну силу. Перегляд вироку апеляційною інстанцією може бути здійснений по мотивах неправильного вживання кримінального закону або порушення в ході судового розгляду процесуальних норм.

Завдання апеляції — дати новим розглядом додаткову гарантію справедливості судового вироку, оскільки апеляційний суд розглядає справу по суті, не беручи до уваги вирок по першій інстанції.

Зміст судової помилки — це неправильність у думці і діях правосуддя, неправильність в розумінні мотиву злочинного діяння, в його кваліфікації і проголошенні вироку.

Апеляцію може подати як засуджена особа, так і її захисник. У разі подачі апеляції, до неї додається стільки копій, скільки потрібно для вручення всім учасникам судового розгляду, чий інтерес зачіпає апеляція. Особливу увагу потрібно надати на вивчення і самого вироку, і протоколів судових засідань. Виявивши неточності у протоколі судового засідання, захисник може подати зауваження так, щоб в апеляційній скарзі його доводи не суперечили записаному в протоколі. Підготовка до складання апеляційної скарги, адвокат повинен вивчити наявні матеріали кримінальної справи, обговорити усе з клієнтом, при необхідності одержати додаткові докази, які підтверджують його позицію в оскарженні, додатково розібратися у судовій практиці з даного питання, виразно вивчити норми матеріального і процесуального права. Все

це трудомістка, але необхідна робота.

Перш за все адвокату потрібно уважно і детально вивчити вирок суду. Підготовча робота адвоката полягає в критичному аналізі вироку суду, виявленні його недоліків, спірних оцінок і помилкового вживання законодавства. Під час підготовки до процесу у 1-й інстанції адвокат повинен продумати і заявляти письмові клопотання, у яких він на підтвердження своїх аргументів може привести пояснення допитаних осіб. Відомості, приведені в клопотанні і не спростовані судом в ухвалі про їх задоволення або відмову в задоволенні, можуть указувати те, що обставини, які не були відображені в протоколі судового засідання або неправильно зафіксовані, насправді дійсно мали місце.

Обсяг скарги на вирок повинен бути достатньо стислим, але і зрозумілим. Досвідчені адвокати дають читати свої, складені ними процесуальні документи іншим особам, не спеціалістам. Це робиться з метою з'ясування зрозумілості та адекватності викладення матеріалу. Бажано щоб скарга була 2-3 сторінки. Хоча обсяг скарги залежить перш за все від кількості фактичних обставин, а також оскаржуваних тверджень суду. За таких умов укластися у 2-3 сторінки іноді просто неможливо, але адвокату потрібно бути стислим та лаконічним. І звертати увагу суду на основі недоліки та зловживання; — судді не «люблять» великих та необґрунтованих скарг.

Норми процесуального закону дають можливість у разі потреби, в апеляційному суді змінювати кваліфікацію на більш тяжкий/м'який злочин.

Предмет судового виступу в апеляційному суді при розгляді справи по 2-й інстанції наступний:

- 1) критика або обґрунтування вироку;
- 2) аналіз і оцінка додаткових матеріалів у межах апеляційної;
- 3) пропозиції про винесення необхідної судового

рішення.

В суді апеляційної інстанції є обов'язковою участь захисника при постановці питання про погіршення положення осудженого (ч. 4 ст. 401 КПКУ). У тих випадках, коли в позиціях адвоката і осудженого відсутні розбіжності, подається звичайно одна апеляційна скарга — від адвоката (що не позбавляє осудженого права оскаржити вирок і від свого імені). Якщо ж виникає необхідність підкреслити якісь факти, які відомі тільки засудженому, то скарги подаються і засудженим, і адвокатом.

Форма і стиль написання апеляційної скарги у кожного адвоката свій, але у ст. 396 КПКУ визначено загальні вимоги до змісту скарги. Так, в апеляції обов'язково повинно бути відзначено:

- 1) назва суду, якому адресується апеляція;
- 2) особа, яке подає апеляцію;
- 3) вирок, ухвала, на які подається апеляція, і назва суду, який їх ухвалив;
- 4) вказівка на те, в чому полягає незаконність вироку, ухвали і доводи на його обґрунтування;
- 5) прохання особи, яка подає апеляцію, про дослідження доказів;
- 6) перелік документів, які долаються до апеляції.

Якщо в апеляційній скарзі зазначаються обставини, які не були досліджені в суді 1-й інстанції, або докази, які не подавалися суду 1-й інстанції, то в ній зазначаються причини цього.

При обґрунтуванні захисником необхідності зміни або відміни вироку апеляція повинна містити посилання на відповідні листи справи. Засуджений і його захисник має право у письмовій формі протягом встановленого судом апеляційної інстанції строку, з часу вручення апеляції (яка представлена іншими учасниками процесу) подати свої заперечення на апеляцію.

Подання апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду зупиняє набрання ними законної сили та їх виконання, крім випадків, встановлених КПКУ.

Касація

Засуджений також має право і на касаційне оскарження. У касаційному порядку можуть бути оскаржені вирoki та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду 1-ї інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду 1-ї інстанції. Ухвали суду 1-ї інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених КПКУ. Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалене за наслідками апеляційного провадження

Касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом 3-х місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, — у той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

Касаційний розгляд має як загальні з апеляційною інстанцією риси, так і певні відмінності. Загальні вимоги:

1) зміст касаційної скарги повинен відповідати таким же вимогам, що і апеляційної скарги, а розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням визначених особливостей для касації;

2) до скарги додається стільки копій, щоб їх можна було роздати всім учасникам судового розгляду;

3) як при апеляції, так і при касаційній скарзі їх можна доповнити, змінити, відкликати, а також подати свої заперечення на скаргу або подання, які були подані іншим учасником судового розгляду;

4) касаційна скарга розглядається з обов'язковою участю прокурора.

Відмінності ж полягають у наступному:

1) КПКУ відзначає, що підставами для відміни або зміни вироку, постанови, ухвали є

– істотне порушення кримінально-процесуального закону;

– неправильне вживання кримінального закону,

– невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину і особи осудженого;

2) нові матеріали, які можуть підтвердити касаційну скаргу, не можуть бути витребувані шляхом проведення слідчих дій, на відміну від апеляції;

3) в касаційній інстанції захисник виступає з поясненнями, а не з промовою у дебатах;

4) касація не зупиняє набрання чинності рішенням попередньої інстанції. В процесі пояснення захисник повинен посилатися на відповідні норми закону, які були порушені судом. Крім того, адвокату-захиснику потрібно бути вельми зосередженим, оскільки судді можуть поставити йому питання.

З усіх процесуальних питань суд касаційної інстанції постановляє ухвали.

У випадку скасування вироку або ухвали судом касаційної інстанції суд 1-ї або апеляційної інстанції здійснює судове провадження згідно із загальними вимогами, передбаченими цим КПКУ, але в іншому складі суду. Вказівки суду, який розглянув справу в касаційному порядку, є обов'язковими для суду 1-ї чи апеляційної інстанції. Під час нового розгляду у суді 1-ї чи апеляційної

інстанції застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення допускається тільки за умови, що вирок було скасовано у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання за скаргою прокурора, потерпілого чи його представника, а також якщо при новому розгляді буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжке кримінальне правопорушення, або якщо збільшився обсяг обвинувачення.

8. Психологічні аспекти адвокатської захисної діяльності

Захисник повинен організувати захист так, як вважає за доцільне, використовуючи різні психологічні прийоми. Дії адвоката, в процесі яких він застосовує різні психологічні прийоми і методи, не повинні викликати підозри у його клієнтів або інших осіб, з якими йому по роду діяльності необхідно спілкуватися і одержувати певну інформацію. З цією метою захисник використовує недоліки обвинувачення. Проте, недопустимі протиправні і аморальні засоби — недопустимо захист клієнта будь-якими засобами.

Адвоката повинен чітко відділити прояв умисності від випадкової провини, показати суду справжні причини досліджуваної події, можливий збіг обставин, що привели до тимчасового зниження можливостей психічної стійкості підзахисного. Такі дії адвоката здійснюються через особистий контакт з підзахисним для з'ясування істинних мотивів вчиненого їм злочинного діяння, ретельного аналізу всіх його обставин. Це допомагає підзахисному зайняти найсприятливішу для нього правову позицію у провадженні.

Для подолання психологічного бар'єру у спілкуванні

із підзахисним захиснику необхідно враховувати внутрішній стан підзахисного. Адвокат повинен урахувати, що вся інформація, яка поступає від нього оцінюється підзахисним в основному негативно, скептично, а сам адвокат постійно оцінюється. Відносини підзахисного до захисника визначається більше емоційно, ніж раціонально, а тому при першій зустрічі необхідно спробувати викликати у підзахисного позитивні емоції. Адвокат не може допускати, навіть найменшої неправди, яка може викликати недовір'я і зводять нанівець всі зусилля по негативного результату. У контексті указанного значну складність може скласти питання щодо визначення суми винагороди адвокату.

Оскільки адвокат майже завжди не знайомий з клієнтом, тому бажано здійснити психологічний пошук загальних або співпадаючих інтересів через погодження принципів спілкування. Для цього також можна здійснити пошук і виявлення приховуваних властивостей та якостей підзахисного.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Право на захист — конституційне право громадян.
2. Роль захисника та представника у кримінальному процесі.
3. Стаття 59 Конституції та гарантії захисту від обвинувачення.
4. КПКУ: захисник у кримінальному процесі. Повноваження.
5. Забезпечення державою правової допомоги особам, хто не може захистити себе самостійно.
6. Обов'язкова участь захисника у процесі.
7. Правова позиція захисника. Складнощі у практичній діяльності адвоката.

8. Диференціювання позиції адвоката залежно від стадії процесу.
9. Правова позиція захисника у залежності від обставин справи.
10. Позиція адвоката про припинення кримінальної справи.
11. Адвокат і самообмова підзахисного. Види самообмов.
12. Досудова тактика адвоката.
13. Перша бесіда із підзахисним.
14. Зміст стратегії адвоката.
15. Судові дебати — як частина судового розгляду кримінальної справи.
16. Адвокат і оскарження рішень і кримінальній справі.
17. Форма і стиль написання апеляційної скарги.
18. Відділення адвокатом умисності від випадкової провини.

Тема 9.

АДВОКАТ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА ІНШИХ ПРОЦЕСАХ.

ПЛАН

1. Процесуальний статус адвоката у цивільному процесі.
  2. Підготовка та ведення цивільної справи. Складання позовної заяви. Збирання доказів.
  3. Діяльність адвоката на стадії судового розгляду цивільних справ.
  4. Надання правової допомоги в оскарженні судових рішень, апеляція.
  5. Участь адвоката у вирішенні спорів у господарському та адміністративному судах.
- ### ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Процесуальний статус адвоката в цивільному процесі

Особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями у галузі права (ст. 20 ЦПКУ). Представником серед інших у цивільному процесі може бути адвокат. Витрати, пов'язані з оплатою правової допомоги адвоката або іншого фахівця в галузі права, несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги (ст. 84 ЦПКУ).

Процесуальне представництво та представництво у цивільному праві (ст. 386 ЦКУ) — це такі юридичні відносини, за якими одна особа-представник виконує на підставі повноваження, наданого йому законом, статутом, положенням або договором, процесуальні дії в цивільному судочинстві на захист прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи, державних і громадських інтересів. Цивільний процесуальний представник — це особа, яка

здійснює процесуальні дії від імені та в інтересах довірителя.

Згідно з чинним законодавством України представник віднесений до осіб, які беруть участь у справі. Він є самостійною процесуальною фігурою, хоча і представляє інтереси сторін та третіх осіб. Інститут процесуального представництва існує для надання правової допомоги.

Цивільний же договір застосовується у випадках, коли громадяни, що беруть участь у цивільних правовідносинах, не мають можливості діяти самостійно або ці дії бажано було б довірити іншим особам, які мають кращі можливості. Так, громадяни доручають один одному здійснення купівлі, продажу, отримання чи передачу грошей або речей, отримання заробітної платні тощо. У підприємстві за допомогою такого виду договору оформлюються відносини за участю брокерських організацій чи інших посередницьких структур.

Процесуальному представнику можуть надаватися довірителем деякі повноваження на вчинення процесуальних дій щодо розпорядження об'єктом матеріального спору. Так, процесуальний представник може користуватися правом на одержання присудженого майна або грошей за наявності у нього повноважень, які указані у його довіреності згідно зі ст. 44 ЦПКУ «Повноваження представника в суді».

Правове ж становище процесуального представника як самостійного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин у цивільному судочинстві визначається нормами статей 37-46 ЦПКУ. Функції адвоката також визначені у ст. 20 Закону. Мета процесуального представника — запобігти порушенню цивільних прав у цивільному процесі, домогтися для особи найсприятливішого рішення і надати суду допомогу у здійсненні правосуддя.

Засоби досягнення цієї мети також різні. Процесуальний представник для досягнення своєї мети може користуватися лише засобами, вказаними у законі (наприклад подати: – позов, – зустрічний позов, – заперечення, – клопотання тощо). В цивільному праві ці засоби визначає особа, яку представляють, або, за розсудом представника, у певних випадках і він сам.

Необхідно звернути увагу і на те, що норми інституту представництва у цивільному праві не встановлюють, хто конкретно може бути представником, а хто ні. У цивільному ж процесі чітко і повно встановлено, хто може виступати в суді представником (ст. 40), а також, кому і за яких обставин це заборонено (ст. 41 ЦПКУ).

Але в цьому контексті слід відзначити демократичність законодавства України, яке має мінімум обмежень у виборі громадянами свого представника. Згідно з цивільним процесуальним законодавством представниками може бути досить широке коло дієздатних громадян. Тобто представником у цивільному процесі дійсно може бути будь-яка особа (обов'язкова наявність юридичної освіти у цивільного процесуального представника законодавством не передбачена).

Говорячи про види представництва у цивільному процесі, варто зупинитися на класифікації за підставами, залежно від юридичної значущості волевиявлення особи, яку представляють. Представництво у цивільному процесі слід розрізняти:

- а) представництво добровільне;
- б) представництво обов'язкове (законне).

Добровільне представництво — договірне і виникає на підставі або цивільного договору, або трудового договору, з яких випливають повноваження представника з ведення справи у суді. Договірними представниками у суді є адвокати, юрисконсульти та інші працівники

підприємств, організацій та установ — у справах цих юридичних осіб; інші особи, допущені судом до представництва у справі. Однак у цивільному процесі України поки-що немає норми, яка б встановлювала адвокатську монополію на представництво та ведення справ у судах (після завершення конституційної реформи щодо правосуддя, з 01.01.18 — буде).

У разі відсутності у сторони чи 3-ї особи, визнаної недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності, законного представника суд за поданням органу опіки та піклування ухвалою призначає опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників (ч. 1 ст. 43 ЦПКУ).

Виникнення відносин обов'язкового (законного) представництва: – факт походження дитини, встановлений та зареєстрований належним чином; – факт усиновлення, зареєстрований належним чином; – адміністративний акт про призначення опіки чи піклування.

Законними представниками у справі є батьки, усиновителі, опікуни та піклувальники. Функції законних представників недієздатних осіб, які знаходяться на піклуванні в державних чи громадських закладах, покладені на адміністрацію цих закладів. Законним представником у суді в цьому випадку є або керівник відповідного закладу, або призначений ним працівник.

Законні представники мають право доручати ведення справи в суді іншому представнику, якого вони обирають для кращого захисту прав та інтересів своїх підопічних. Законне представництво визначено ст. 39 ЦПКУ. При цьому суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена (ч. 2).

В цивільному судочинстві, більшість справ розглядається за участю адвокатів. Його участь в суді

надає змогу особі, права та законні інтереси якої порушено, отримати кваліфіковану юридичну допомогу та повною мірою захистити свої права та законні інтереси.

Зокрема, відповідно до повноважень адвоката як представника (ч. 4 ст 42 ЦПКУ), окрім довіреності (статті 237-250 ЦКУ), можуть також посвідчуватись – ордером, – дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або – договором, укладеним відповідно до статей 203-207 ЦКУ.

До ордера додається витяг із договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Витяг засвідчується підписом сторін договору.

Адвокату, в силу ст. 24 ЗАКОНУ, надано і ряд професійних прав, яких не мають інші представники. Зокрема, до них належать право адвоката запитувати отримувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, а в разі згоди – від громадян; отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань; застосовувати науково-технічні засоби тощо.

У цивільному процесі адвокат може діяти у 2-х формах: – брати участь в процесі паралельно з клієнтом (ст. 56 Цпк «Особа, яка надає правову допомогу») або – представляти його інтереси самостійно (ст. 38 Цпк «Участь у справі представника»).

Цивільно-процесуальне законодавство містить вичерпний перелік джерел доказів (ст. 57 ЦПКУ), одним із яких можуть виступати пояснення лише сторін і третіх осіб в частині, яка містить відомості про факти, що мають значення для справи. Законом визначено й порядок та форму отримання цих пояснень (статті 130 «Попереднє судово засідання», 132 «Судові доручення щодо збирання доказів», 176 «Пояснення осіб, які беруть участь у справі»)

ЦПКУ). Фактичні дані, одержані в іншій, не передбаченій законом формі, не є судовими доказами.

Це стверджується і положенням ст. 169 ЦПКУ, яка передбачає, що в разі необхідності суд може викликати сторону для дачі особистих пояснень і в тому разі, коли в справі бере участь її представник (адвокат).

У цивільному процесі адвокат може збирати доказовий матеріал у справі самостійно або заявляти перед судом клопотання про витребування доказів. Беручи участь в процесі, адвокат має прагнути відшукати оптимальний та найбільш вигідний для клієнта шлях вирішення існуючого між сторонами спору.

Адвокат при наданні допомоги клієнту в укладенні мирової угоди має забезпечити правильність формулювання її змісту, відповідність умов цієї угоди вимогам законодавства. Укласти та підписати її особисто він вправі лише за наявності в нього довіреності від клієнта, якою б надавались відповідні повноваження. Порушення цих вимог є підставою для відмови суду в затвердженні мирової угоди, а в разі коли її було затверджено, — до скасування відповідної постанови судом вищої інстанції.

Адвокат вправі відмовитись від прийнятого доручення, відносять розходження в правовій позиції з клієнтом. В основу критерію для відмови адвоката від ведення справи лягає наявність поважних на це причин, до яких відносить, крім незаконності вимог (заперечень) клієнта тощо.

За обставин, коли адвокат не має змоги особисто виконати доручення клієнта, він повинен, при можливості, потурбуватись про свою заміну в процесі іншим адвокатом. Однак зайнятість адвоката в іншому процесі не може бути безпосередньою підставою для відмови від прийнятого доручення клієнта. Загальними принципами етики передбачається необхідність доведення адвокатом справи клієнта до кінця

Таким чином, діяльність адвоката як представника у цивільному процесі має велике значення. Хоча об'єктивно і неможливо визначити межу впливу адвоката на рішення суду, — а де безпосередня діяльність суду, а представник лише представляє інтереси клієнта. Однак без досвідчених та грамотних представників у сучасному змагальному цивільному процесі, для участі в якому необхідно мати великий обсяг правових знань, не обійтися. Юридично невідготовлений громадянин має мало шансів виграти справу і захистити свої права в повній мірі.

2. Підготовка та ведення цивільної справи. Складання позовної заяви. Збирання доказів

Підготовки справи до судового розгляду

У відповідності зі ст. 3 ЦПКУ зацікавлена особа вправі у законному порядку звернутися до суду за захистом порушених або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Перш ніж звертатися і суду за судовим захистом, адвокат повинен розібратися в судовій підвідомчості і підсудності майбутньої цивільної справи.

Підвідомчість — це властивість справ, в силу якого їх розгляд і вирішення віднесено законом до ведення певного юрисдикційного органу.

У цивільному процесі всі судові справи традиційно поділяються на 2 групи — позовні і непозовні: 1) спори про право, 2) окреме провадження (р. 4 «Окреме провадження» статті 234-290).

Адвокат повинен мати на увазі, що в порядку окремого провадження судам підвідомчі справи, в яких немає спору про право, оскільки права заявника не порушені і ніким не оспоруються, проте є неясні, невизначені факти, з якими пов'язана реалізація прав, при цьому необхідний механізм судового доказування, щоб

достовірно їх з'ясувати і встановити, тому не застосовуються правила заочного виробництва.

Адвокату належить особлива роль у доведенні фактів у цивільних справах. Відомий російський вчений-процесуаліст Є.В. Васьковський зазначав, що *«суд не вправі вірити сторонам на слово. Він не може задовольнити позовну вимогу на тій лише підставі, що вважає позивача чесною людиною, не здатним пред'явити неправову вимогу. Доведення в процесуальному сенсі являє собою встановлення істинності тверджень сторін перед компетентним судом в продиктованій законом формі»*.

Таким чином, судове доведення та отримання доказів у цивільному процесі найважливішою правовою катюгорією та завданням адвоката. Доказами у справі є отримані в передбаченому законом порядку відомості про факти, на основі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, а також інших обставин, що мають значення для правильного розгляду та вирішенні справи — ст. 57 ЦПКУ. У ньому встановлено перелік доказів (засобів доведенні), до яких відноситься: – поясненні сторін і третіх осіб; – показання свідків; – письмові та речові докази (– висновки експертів; – аудіо- та відеозаписи).

Поняття судових доказів у цивільному процесі має 2 сторони: відомості про факти і засоби доказування, які взаємозумовлені і тільки в їх єдності може існувати вказане правове поняття. У їх співвідношенні доказова інформація виконує функцію змісту, а засіб доказування — форму судового доказу.

Перелік засобів доведення, зазначений у ч. 1 ст. 57 ЦПКУ не може бути розширений довільно.

Наприклад, не визнаються доказами фотографії, відеозаписи та аудіозаписи, якщо вони отримані без дотримання правил закону (наприклад експертизи).

Доказове значення такої інформації легко оскаржити. Тобто обов'язковою ознакою судового доказу є його отримання і дослідження у визначеному законом порядку. Недотримання встановленого порядку, незалежно від причин, позбавляє отриману інформацію якості судового доказу (ст. 59 ЦПКУ «Допустимість доказів»).

Доказуванню підлягають обставини, що мають значення для ухвалення рішення у справі і щодо яких у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, виникає спір. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Як впливає з ч. 1 ст. 60 ЦПКУ, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених даним кодексом. Такі випадки містяться в ст. 61 ЦПКУ. Ці норми є основоположними новелами у питанні доказів, які і повинен сформулювати/осягнути, забезпечити та дослідити адвокат.

Досить часто трапляються випадки, коли ті чи інші судові докази, що відносяться до справи можуть бути ще до розгляду справи знищені, або їх існуванню загрожує реальне зникнення, приховання, знищення. Щоб не допустити цього і сприяти усесторонньому та повному з'ясуванню фактичних обставин в суді, законодавець передбачив такий правовий інститут як забезпечення доказів, який спрямований на гарантування і захист інтересів однієї із сторін (ст. 133 ЦПКУ).

Забезпеченням доказів називається оперативне закріплення у встановленому цивільним процесуальним законом порядку відомостей про факти, здійснене суддею, нотаріусом або консульською установою України за кордоном, з метою використання їх як доказів при розгляді і вирішенні цивільних справ в суді. Особи, які мають підстави для побоювання, що надання необхідних для них доказів стане згодом неможливим, можуть просити суд про

забезпечення цих доказів.

Таким чином забезпечення адвокатом доказів у справі та вибір стратегії їх подання до суду є основою підготовки до справи та її ведення

Складання позовної заяви розпочинається із виконання значної і складної досудової роботи з вивчення матеріалів справи, отримання доказів тощо. Матеріали справи складаються з усних пояснень заінтересованих осіб і поданих ними документів — договорів, посвідчень, постанов, довідок, квитанцій, актів, ордерів, листів службового і особистого характеру, що містять відомості, які мають значення для справи. Адвокат має право збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази в цивільних справах.

Вивчення матеріалів справи дає можливість адвокату – визначитися у правовій природі позову, його елементах і наявності необхідних підстав для реалізації права на пред'явлення позову; – намітити склад сторін та інших осіб, які візьмуть участь в справі, та інших учасників процесу; – визначити предмет доказування і докази для їх підтвердження, зібрати їх і подати судові з позовною заявою.

Більшість цивільних справ вирішується у порядку позовного провадження, тобто звернення в суд 1-ї інстанції з вимогою про захист своїх прав та інтересів, тобто як засобу відкриття цивільного процесу. Позов у матеріальному сенсі — право на задоволення своїх позовних вимог. У цьому аспекті поняття позову вживається у розумінні здатності володільця матеріального суб'єктивного права до примусового здійснення його через суд. З цим нерозривно пов'язаний і пропуск позовної давності, що тягне за собою втрату права на позов у матеріально-правовому сенсі.

Деякі спеціалісти (А.Ф. Клейнман, А.А. Доброволь-

ський та ін.) розглядали позов як єдине поняття, яке складається з 2-х сторін: матеріально-правової та процесуально-правової. Процесуально-правова сторона позову — це вимога позивача до суду про захист його права. Матеріально-правова сторона позову — це вимога про захист матеріального права або інтересу; підтримують: К.С. Юдельсон, В.М. Семенов, К.І. Комісаров.

Інша думка: цивільний позов — це вимога заінтересованої особи до суду про здійснення правосуддя у цивільних справах на захист її прав та інтересів, порушених чи оспорюваних іншою особою.

Важливим і актуальним питанням є з'ясування таких елементів позову, як предмет позову, підстава позову. Елементи позову є головним критерієм у визначенні тотожності позовів. Якщо не збігаються сторони, предмет або підстава позову (наприклад, з'являються нові юридичні факти у підставі позову), то неможливо говорити про тотожність позовів, і позивач може знову звернутися до суду з вимогами. Предмет і підстава позову визначають межі предмета доказування, межі судового розгляду.

Предмет позову — вимоги позивача до відповідача, наприклад, про визнання права на майно, поновлення на роботі, відшкодування шкоди тощо. Предметом позову є та його частина, яка характеризує матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої він просить ухвалити судові рішення (зміст позовних вимог — п. 3 ч. 2 ст. 119 ЦПКУ «Форма і зміст позовної заяви»).

Предмет і об'єкт позову — це різні правові поняття. Щодо одного об'єкту спору можуть бути заявлені різні позови. Наприклад, стосовно житлового будинку або квартири можуть бути заявлені позови:

- про визнання права власності на будинок,
- про вселення до будинку (квартири),
- про усунення перешкод у користуванні будинком,

— про вилучення будинку (квартири) з опису,
– про перехід прав покупця будинку на співвласника тощо.

Право визначення предмета позову належить позивачу, який сам обирає спосіб захисту свого права. Правильне визначення предмета позову визначає майбутнє виконання судового акта, оскільки обмежено сформульовані вимоги позивача у подальшому не дозволять його примусово виконати.

Наприклад, позивач пред'явив позов тільки з вимогою про визнання правочину недійсним, не заявляючи вимог, пов'язаних з правовими наслідками задоволення позову судом. Суд винесе рішення про визнання правочину недійсним, але для того щоб настали наслідки недійсності правочину, у рішенні суду, відповідно до вимог позивача, мають бути визначені й подальші дії — повернення майна, грошових коштів, вчинення інших певних дій сторонами правочину, до яких відповідач може бути примушений судом. Без цього позов буде неповноцінним. Тільки тоді позивач зможе вимагати виконання судового рішення у виконавчому провадженні. Якщо ж рішення суду буде винесено тільки стосовно заявленої вимоги, наприклад, про визнання правочину недійсним, то примусове виконання такого рішення буде неможливим.

Під підставою позову розуміють обставини, з яких випливає право вимоги позивача і якими позивач їх обґрунтовує. Отже, підставу позову становлять обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги (п. 5 ч. 2 ст. 119 ЦПКУ), тобто юридичні факти матеріально-правового характеру, що визначаються нормами матеріального права, які врегульовують спірних правовідносини чи їх виникнення, зміну, припинення.

Таким чином, позивач має не просто навести

обставини, а вказати на юридичні факти, тобто такі, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. Як правило, певне суб'єктивне право ґрунтується не на одному юридичному факті, а на їх сукупності, тобто у підставі позову має міститися певний фактичний склад. Тому говорять про фактичні підстави та юридичні (правові) підстави позову. Отже, в цьому контексті фактична підстава позову — це сукупність юридичних фактів, а юридична (правова) — вказівка на конкретну норму права, на якій ґрунтується вимога позивача. Саме так підходять до цієї проблеми практичні працівники — адвокати, юрисконсультанти.

Юридичні факти, які складають підставу позову, визначаються нормами цивільного та інших галузей права. Але ЦПКУ не зобов'язує позивача підтверджувати наявність суб'єктивного цивільного права вказівкою на закон (ст. 119 ЦПКУ). Такий підхід не означає, що вказівка на конкретну норму права, на якій ґрунтується вимога, є помилкою. Навпаки, і для прокурора, і для адвоката посилання на норму закону в позовній заяві є бажаним і потрібним.

Процесуалісти виділяють: – активну підставу – тобто обставини, які підтверджують, що спірне право належить позивачу, а на відповідача покладено певні обов'язки, а також – пасивну підставу – факти, які свідчать, що відповідач виконав дії, спрямовані на заперечення права позивача або утвердження за собою права, яке йому не належить.

Адвокат, який готує позовну заяву, має подбати як про виклад юридичних фактів, так і вказати ті норми закону, на яких ґрунтуються вимоги. І якщо позивач не наводить або не в змозі навести правові підстави позову, то він ускладнює роботу суду, а також захист своїх прав, оскільки стає незрозумілим, чого хоче домогтися позивач.

Змістом позову є звернена до суду вимога позивача про здійснення судом певних дій із зазначенням способу судового захисту. Наприклад, у позові про виселення за неможливістю спільного проживання предметом позову є спірні правовідносини — право дострокового припинення договору житлового найму, підставою — факти поведінки позивача, що створюють неможливість спільного проживання, а змістом — вимога про ухвалення рішення щодо виселення відповідача. Саме за змістом провадиться класифікація позовів.

За способом процесуального захисту позови поділяються на:

- про присудження — спрямовані на поновлення порушеного права і усунення наслідків правопорушення (про стягнення аліментів, відшкодування збитків);

- про визнання — спрямовуються на усунення спору між сторонами, шляхом внесення ясності про їх права: – право власності, – авторство, – законність і дійсність договору.

Чіткий виклад підстав позову дозволяє суду визначити суть спору і вирішити питання про те, в якому напрямі належить здійснювати підготовку справи. Особливе значення має прохальна частина справи, тобто — сформульовані наслідки, які позивач бажає одержати у результаті розгляду справи.

Позов подається до суду 1-ї інстанції, де позовна заява реєструється і передається судді після автоматизованого розподілу. Позовна заява подається безпосередньо до суду або надсилається поштою. Її подають особисто, але якщо це робить представник, то він повинен мати для цього довіреність.

У заяві вказують повне ім'я (ПІБ) позивача та відповідача, для юридичної особи — повну назву. Якщо позовна заява подається представником, то вказують ПІБ

представника. Вказують місце проживання фізосіб або місцезнаходження ЮО, поштовий індекс і номер засобів зв'язку, якщо такий відомий.

Хоча ст. 119 ЦПКУ не передбачає такої вимоги, проте у позовній заяві доцільно вказати ідентифікаційні номери (якщо вони відомі) позивача та відповідача, що полегшує роботу виконавчої служби. У господарських судах подання у заяві ідентифікаційних номерів, або кодів, є обов'язковим (п. 2 ст. 54 ГПКУ).

Для визначення фабули позову та змісту позовних вимог бажано роз'яснити предмет позовної заяви, наприклад: – позовна заява про стягнення заборгованості, – позовна заява про визнання правочину недійсним тощо.

Указується ціна позову вимог майнового характеру.

Позивач наводить обставини, якими обґрунтовує свої вимоги та вказує, у чому полягає порушення або загроза порушенню прав, свобод, законних інтересів позивача та його вимоги. Слід зазначити докази, що підтверджують кожен обставину або наявність підстав для звільнення від доказування. Тому під час оформлення позовної заяви доцільно подати певний доказ та вказати, яку або які обставини він підтверджує. Це дещо збільшує обсяг позовної заяви, проте вносить визначеність і прозорість у її виклад і полегшує з'ясування обставин, якими обґрунтовується позов.

Якщо позовну заяву складає позивач, який не користується правовою допомогою, то він, не вказуючи норми закону, яка регулює спірні правовідносини, має чітко викласти обставини, якими обґрунтовує позов, а завдання суду — дати правову оцінку цим обставинам.

Ст. 119 ЦПКУ не вимагає посилання на норму закону, яка є правовою підставою вимог та яка регулює спірні правовідносини, то це означає, що суд не може вимагати вказівки від позивача на норму закону, яка, на

його думку, підлягає застосуванню. Указана норма містить вимогу про виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

У позовній заяві наводять перелік документів, що додаються до заяви та Указують повну назву документа.

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати подання. Дата є важливим реквізитом заяви, а тому її потрібно вказувати точно і обов'язково. У судовій практиці траплялись випадки, коли суддя постановляв ухвалу про усунення недоліків, які полягали в тому, що у позовній заяві була відсутня дата. Формалізм? Ні. Позовна заява має відповідати вимогам закону, й у цьому питанні немає дрібниць. До позовної заяви додається документ (в оригіналі), що підтверджує сплату судового збору.

Якщо позов пред'явлено на захист прав, свобод та інтересів іншої особи у заяві має бути зазначено підстави такого звернення з посиланням на відповідну норму закону.

Якщо заява подається адвокатом або іншою особою, які виступають як представники, до позовної заяви додається довіреність чи інший документ (договір), що підтверджує його повноваження. Якщо поданню позовної заяви передувало звернення про забезпечення доказів або позову, позовна заява має містити відомості про забезпечення доказів або позову.

Якщо позивач звільнений від сплати судового збору, то на цю обставину він має вказати у позовній заяві з посиланням на конкретну норму закону, що надає таку пільгу.

Позивач має долучити до заяви її копії та копії всіх документів, що додаються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб. Правила щодо подання копій не поширюються на позови, що виникають з — трудових

правовідносин, а також про — відшкодування шкоди, завданої внаслідок злочину чи каліцтва, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду. Проте краще надавати суду копії документів у всіх випадках, — якщо можливо, суд — старання оцінить.

Відповідно до ст. 121 ЦПКУ суддя, встановивши, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 119 і 120 цього Кодексу, або не сплачено судовий збір, постановляє ухвалу, в якій зазначаються підстави залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків, який не може перевищувати 5 днів з дня отримання позивачем ухвали.

Неможливо точно визначити, як формується внутрішнє переконання судді під час розгляду позовної заяви. Як правило, суддя шукає найпростішого виходу з правової ситуації. Тому дуже важливими є пояснення сторін, де суддя для себе визначає напрям судового слідства, а нерідко і особисті симпатії-антипатії до учасників розгляду. А тому звинувачувати суддю в упередженості — не потрібно. Це трапляється, як пояснює психологія, поза його бажанням, з огляду на його моральність та суспільні цінності.

Для участі у справі адвокат повинен підготувати позивача, утвердитись із визначеними підставами позову. До позовної заяви додають клопотання про виклик у суд свідків, забезпечення доказів та позову тощо. Якщо справа складна або адвокат має намір точно слідувати вимогам ст. 119 ЦПКУ, він може поділити позовну заяву на підрозділи за реквізитами, які вказано у цій статті.

Позовна заява за обсягом не повинна бути більше 2-х сторінок, хоча писати протокольно, лаконічно-точно і коротко — ціле мистецтво. Якщо ж обсяг матеріалів, які

потрібно довести до відома суду, значно більший, то варто усі обставини викласти у додатках. У позовній заяві слід уникати психологічного тиску на суд через загальні фрази та аргументації з посиланням «на звичай ділового обігу», «здоровий глузд». Зайвою буде і патетика на захист державних і громадських інтересів, для цього є відповідні органи.

Відповідно до ст. 27 ЦПКУ «Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі» учасники процесу мають право – подавати докази, – брати участь у їх дослідженні, – давати суд усні та письмові пояснення, подавати свої доводи, міркування та заперечення, – знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, – одержувати копії процесуальних рішень тощо, а відповідно ст. 31 «Процесуальні права та обов'язки сторін» крім прав та обов'язків, визначених у ст. 27 позивач має право протягом усього часу розгляду справи – збільшити або зменшити розмір позовних вимог, – відмовитися від позову, а відповідач має право — визнати позов повністю або частково; до початку розгляду судом справи по суті позивач має право — змінити предмет або підставу позову, а відповідач — пред'явити зустрічний позов.

Позовна заява не потрібно містити довгих речень, стилістичних або логічних повторень; рекомендовано — 7-12 слів, розмір абзаців — не більше 5 рядків. Не слід нагромаджувати текст цифрами, використовуючи їх не більше 3-5 на сторінку. Не варто використовувати питальні речення, знаки оклику, риторичні звороти. Якщо у справі йдеться про один документ, потрібно лише один раз вказати його номер і дату, наприклад: «Договір міні від 25.10.1917», і надалі називати його «Договір».

Вказуючи на допущені порушення відповідачем, слід якомога точніше використовувати звороти, що містяться в

нормах кодексів або договорів. Замість:

– «зруйнував будинок» краще записати «заподіяв шкоду будинку»,

– «не здійснив поставки» — «не виконав або неналежно виконав зобов'язання» тощо.

Якщо позивач у встановлений строк виконає вимоги, на які вказав суд, то позовна заява вважається поданою у день первісного її подання до суду. Інакше заява вважається неподаною і повертається позивачеві.

Позивачу до відкриття провадження надається право подати заяву про повернення йому позову. Що можна використовувати для спрямування позовної заяви до бажаного судді.

Отже: – форма і зміст позовної заяви містяться у — ст. 119, – подання копії позовної заяви та доданих до неї документів — у ст. 120, – залишення позовної заяви без руху, повернення заяви — у ст. 121, – відкриття провадження у справі — у ст. 122.

3. Діяльність адвоката на стадії судового розгляду цивільних справ

У підготовчій частині судового засідання процесуальні представники з'ясовують можливість розгляду справи в судовому засіданні при даному складі суду та учасників процесу. Закон надає представникам можливість бути ознайомленими зі складом суду, а також із прізвищами експерта, перекладача, секретаря судового засідання і заявляти їм відводи за наявності для цього підстав (статті 20, 166 ЦПКУ).

Незважаючи на те, що законом обов'язок роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їх прав покладається на суддю, адвокат може і повинен проконсультувати особу, яку він представляє, про її права, порядок їх реалізації та правові наслідки здійснення певних процесуальних дій,

зокрема про права: надавати пояснення, брати участь у дослідженні доказів по справі, заявляти клопотання про витребування додаткового доказового матеріалу, внесення змін до кола осіб, які беруть участь у справі, про зміну вимоги у позовній заяві, подання заяви про притягнення до справи співучасників, третіх осіб, органів державного управління, замін неналежних сторін, внесення змін у позовну заяву, укладення мирової угоди тощо (статті 168, 174-176, 179, 185-190, 193 ЦПКУ).

При реалізації сторонами повноважень, пов'язаних із відмовою від позову, його визнанням або укладенням сторонами мирової угоди, адвокат повинен роз'яснити особі, яку він представляє, правові наслідки відповідних процесуальних дій, переконатися в тому, що такі дії не суперечать закону та не порушують права, свободи чи інтереси інших осіб. При наявності відповідних повноважень на вчинення таких дій представник позивача може відмовитися від позову, а представник відповідача — визнати позов протягом усього часу судового розгляду або виявити намір про укладення мирової угоди, зробивши про це усну або письмову заяву, яка приєднується до справи (статті 174, 175 ЦПКУ).

Кожна сторона зобов'язана довести ті обставини (ст. 60 ЦПКУ), на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків (ст. 61 ЦПКУ), встановлених у законі в якості підстав звільнення від доказування, наприклад, обставин, визнаних сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі чи рішеннями інших судів. Звідси випливає загальне правило розподілу обов'язків доказування — не відповідач повинен довести необґрунтованість вимог позивача, а, навпаки, останній доводить обставини, якими перший обґрунтовує свої позовні вимоги. При цьому зазначене загальне правило не можна трактувати так, що сторона повинна довести

будь-які обставини, на які вона посилається. Від суду залежить визначення юридично значимих фактів, які входять до предмета доказування, і лише їх сторони та їх представники повинні доводити, не заводячи при цьому суд в обговорення питань, що не мають значення для справи.

До предмету доказування можуть належати й факти, що мають інше значення для вирішення справи та підлягають встановленню при ухваленні судового рішення, наприклад, причини пропуску строку позовної давності тощо. Для встановлення у судовому засіданні зазначених фактів досліджуються показання свідків, письмові та речові докази, висновки експертів (ст. 179 ЦПКУ).

У ході судового засідання сторона має право відмовитися від визнання в попередньому судовому засіданні обставини справи, якщо доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, яка має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або якщо ці обставини визнано у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною (ст. 178 ЦПКУ).

Активна участь сторін (їх представників) у доказовій діяльності регламентується такими процесуальними правами:

- надавати пояснення суду самостійно або заявляти клопотання про реалізацію такого права представником (ст. 176 ЦПКУ);

- ставити запитання свідку (після пропозиції суду розповісти все, що йому особисто відомо у справі), якщо його викликано з їх ініціативи, вимагати його повторного допиту (ст. 180 ЦПКУ);

- досліджувати письмові докази, давати свої пояснення з приводу цих доказів або протоколу їх огляду, ставити питання свідкам, експертам, спеціалістам (ст. 185 ЦПКУ);

– знайомитися з речовими доказами, звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з оглядом, із занесенням цих заяв до журналу судового засідання, давати свої пояснення з приводу протоколів огляду речових доказів, ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали (ст. 187 ЦПКУ);

– брати участь у дослідженні висновку експерта, для роз'яснення і доповнення висновку якого першою ставить питання експертові особа, за заявою якої призначено експертизу, та її представник (ст. 189 ЦПКУ);

– ставити запитання спеціалістові по суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень (ст. 190 ЦПКУ) тощо.

Сторони та їхні представники мають право на виступ у судових дебатах із промовами, в яких вони мають посилатися лише на ті обставини і докази, які були досліджені в судовому засіданні. За клопотанням сторін і третіх осіб у судових дебатах можуть виступати лише їхні представники. З дозволу суду промовці можуть обмінюватись репліками. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові (ст. 193 ЦПКУ).

У судових дебатах представники сторін підводять підсумки розгляду судом справи, дають правову оцінку дослідженим доказам і спірним правовідносинам, висловлюють судження з приводу вирішення справи та розподілу судових витрат. При встановленні в ході розгляду справи порушень закону адвокат має право заявити клопотання про винесення судом окремої ухвали (ст. 211 ЦПКУ).

Хоча закон і покладає на головуючого у судовому засіданні обов'язок із роз'яснення особам, які беруть участь у справі, змісту винесеного судового рішення,

порядку і строків його оскарження (ст. 218 ЦПКУ), адвокат може і повинен це також зробити та переконатися при цьому, що особа, яку він представляє, правильно зрозуміла зміст судового рішення, свої права, порядок їх реалізації та правові наслідки здійснення певних процесуальних дій.

У разі проголошення в судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин судового рішення представник сторони має реалізувати право на ознайомлення з повним рішенням суду (ст. 218 ЦПКУ), а при необхідності — подати заяву про роз'яснення рішення суду. Подання такої заяви допускається, якщо рішення ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання. За цією заявою суд постановляє ухвалу, в якій роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту (ст. 221 ЦПКУ).

Особи, які беруть участь у справі, мають право ознайомитися із технічним записом судового засідання, журналом судового засідання та протягом 3-х днів з дня проголошення рішення у справі подати до суду письмові зауваження щодо неповноти або неправильності їх запису. Тому адвокат повинен ретельно ознайомитися з цими матеріалами, причому зробити це необхідно не тільки тоді, коли рішення суду винесене на користь іншої сторони, але й у тому випадку, коли суд ухвалив рішення на користь особи, яку представляє адвокат. В останньому випадку це потрібно зробити для того, щоб зменшити ймовірність оскарження рішення в апеляційному порядку.

На вимогу особи, яка бере участь у справі, або за ініціативою суду може здійснюватися повне або часткове відтворення технічного запису судового засідання. За клопотанням особи, яка бере участь у справі, може бути за плату здійснено повне або часткове роздрукування

технічного запису судового засідання за розпорядженням головуєчого. Особа, яке бере участь у справі, має право отримати копію інформації з носія, на який здійснювався технічний запис цивільного процесу (ст. 197 ЦПКУ).

Щодо копій судового рішення, то вони видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення, а якщо ці особи не були присутні у судовому засіданні, такі копії надсилаються їм рекомендованим листом з повідомленням про вручення протягом двох днів з дня його складання або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо в суді (ст. 222 ЦПКУ).

3. Надання правової допомоги в оскарженні судових рішень, апеляція

Право оскарження рішення суду першої інстанції шляхом подачі апеляційної скарги та внесення на нього подання прокурором — це надана законом можливість на порушення функціональної діяльності суду апеляційної інстанції на новий (повторний) розгляд цивільної справи і перевірки постановлених по ній рішень і ухвал на відповідність їх вимогам законності і обґрунтованості.

Правом на подачу апеляційної скарги наділені сторони та інші особи, які брали участь у розгляді справи, а правом на внесення апеляційного подання — прокурор, який брав участь у розгляді справи (ст. 292 ЦПКУ).

Відповідно статей 294, 296 ЦПКУ, апеляційна скарга подається апеляційному суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення. Особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не беруть участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень у випадках та порядку, встановлених ЦПКУ.

Строки апеляційного оскарження — ст. 294 ЦПКУ:

– на рішення суду апеляційна скарга подається протягом 10 днів з дня його проголошення, а особи, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення судового рішення, можуть подати апеляцію протягом 10 днів з дня отримання копії рішення суду;

– ухвалу суду першої інстанції апеляційна скарга подається протягом 5 днів з дня її проголошення. У разі якщо ухвалу було постановлено без участі особи, яка її оскаржує, апеляційна скарга подається протягом 5 днів з дня отримання копії ухвали.

– апеляційна скарга, подана після закінчення указаних строків залишається без розгляду, якщо апеляційний суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

Форма і зміст апеляційної скарги — ст. 295 ЦПКУ.

Порядок подання апеляційної скарги (ч. 1 ст. 296) передбачає, що апеляційна скарга подається апеляційному суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судові рішення.

Ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду — ст. 293 ЦПКУ, інші ухвали оскаржуються разом із рішенням суду.

Згідно з статей 297, 298 ЦПКУ справа реєструється в апеляційному суді та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Протягом 3-х днів після надходження справи він вирішує питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду апеляційним судом, про що постановляє ухвалу. Ухвалу судді про повернення апеляційної скарги може бути оскаржено в касаційному порядку.

Скарги, що подаються до суду у порядку їх

надходження підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду, що здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який ураховує кількість справ, що перебувають у провадженні суддів, заборону брати участь у перегляді рішення для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень. Справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів. Після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи, внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, установлених законом. Апеляційний суд не пізніше наступного дня після постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до розгляду надсилає копії апеляційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані ними заперечення на апеляційну скаргу.

Після проведення підготовчих дій протягом десяти днів, суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка в разі необхідності вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій та призначення справи до розгляду. Справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду.

Відповідно до ст. 303-1 ЦПКУ «Строк розгляду апеляційної скарги», апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом 2-х місяців

з дня постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до розгляду, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції — протягом 15 днів з дня постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до розгляду.

У виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду справи апеляційний суд може подовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє відповідну ухвалу.

Відповідно до статей 318, 319, 352 ЦПКУ, якщо апеляційні скарги на рішення або ухвалу суду першої інстанції були подані в установлені цим Кодексом строки, але надійшли до суду після закінчення апеляційного розгляду справи або коли строки на подання апеляційної скарги у зв'язку з пропущенням їх з поважних причин були поновлені або продовжені і особа, яка подала апеляційну скаргу, не була присутня під час розгляду справи, апеляційний суд розглядає цю скаргу за правилами цієї глави.

Залежно від обґрунтованості скарги, зазначеної в частині першій цієї статті, суд ухвалює рішення або постановляє ухвалу відповідно до статті 307 цього Кодексу. При цьому за наявності підстав може бути скасовано рішення або ухвалу апеляційного суду.

Рішення або ухвала апеляційного суду набирають законної сили з моменту їх проголошення. Після закінчення касаційного провадження справа протягом десяти днів повертається до суду, який її розглядав.

5. Участь адвоката у вирішенні спорів у господарському та адміністративному судах

Порядок представництва адвокатом у судцях різних юрисдикцій має багато спільного, а тому розглянемо особливості притаманні окремим характеристикам судових

проваджень

Участь адвоката у господарському суді

Однією зі сторін діяльності адвоката є його участь у вирішенні господарських спорів. Так, відповідно до ст. 1 ГПКУ право на звернення до господарського суду мають (1) підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), (2) громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення ЮО і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно із встановленою підвідомчістю господарських справ за:

– захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також

– для вжиття передбачених ГПКУ заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Згідно зі статтею 12 ГПКУ господарським судам підвідомчі:

1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав,

крім:

– спорів про приватизацію державного житлового фонду; – спорів, що виникають при погодженні стандартів та технічних умов; – спорів про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни і тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін; – спорів, що виникають із публічно-правових відносин та віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів; – інших спорів, вирішення яких відповідно до законів України та міжнародних договорів України віднесено до відання

інших органів;

2) справи про банкрутство;

3) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції;

4) справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) ЮО, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів;

4-¹) справи у спорах між господарським товариством та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю);

5) справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери;

6) інших справ.

Підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду, крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб, спорів, передбачених пунктом 4 частини першої цієї статті, та інших спорів, передбачених законом. Рішення третейського суду може бути оскаржено в порядку, передбаченому цим кодексом — ГПКУ.

Зокрема, згідно зі ст. 6 ЗУ «Про третейські суди» ці суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин,

крім:

– справ у спорах про визнання недійсними

нормативно-правових актів;

- справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;

- справ, пов'язаних з державною таємницею;

- справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;

- інших справ, вирішення яких передбачено компетенцією інших судів.

Позивачами у господарському суді є ЮО чи ФОПи, що подали позов, або в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права, або охоронюваного законом інтересу.

Відповідачами є ті ж особи, яким пред'явлено позовну вимогу.

Сторони користуються рівними процесуальними правами та мають право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи, – робити з них витяги,

- знімати копії,

- брати участь у господарських засіданнях,

- подавати докази,

- брати участь у дослідженні доказів,

- заявляти клопотання тощо

Сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Відповідно до ст. 28 ГПКУ, справи ЮО у господарському суді ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законодавством та установчими документами, через свого представника.

Керівники підприємств та організацій, інші особи,

повноваження яких визначені законодавством або установчими документами, подають господарському суду документи, що посвідчують їх посадове становище. *ФОПи, як СПД можуть вести свої справи у господарському суді особисто або через представників, повноваження яких підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю.*

Повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватися ордером. До ордеру обов'язково додається витяг з договору, у якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. Витяг засвідчується підписом сторін договору.

Участь в адміністративному суді

Адміністративна юстиція являє собою систему адміністративних судів, покликаних вирішувати не конфлікти, джерелом яких є дії чи поведінка приватних осіб, а спори, зумовлені управлінською (адміністративною) діяльністю *суб'єктів владних повноважень*; ними є — орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (п. 7 ч. 1 ст. 3 КАСУ).

Отже, адміністративна юстиція (лат. *Iustitia* — справедливість, законність,) — це встановлений законом порядок розгляду і вирішення в судовій процесуальній формі справ, які виникають у сфері державною управління між громадянами чи юридичними особами з однієї сторони та державних владних суб'єктів з іншої, здійснюваний загальними або спеціально створеними для вирішення правових спорів адміністративними судами.

Стосовно надання правової допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, то у ст. 16 КАСУ прямо зазначено, що для надання правової допомоги при

вирішенні справ у судах в Україні діє адвокатура. Для адвокатури це означає появу величезного пласта справ у сфері державного управління і можливості брати участь у вирішенні спорів державного значення.

Процесуальний статус адвоката в адміністративному процесі подібний до такого ж при розгляді цивільних та господарських справ. Юридичні та фізичні особи мають право брати участь в адміністративному процесі особисто або через представника (ст. 56 КАСУ). Представники беруть участь в адміністративному процесі на основі договору або закону. Повноваження представників, які беруть участь в адміністративному процесі на основі договору на здійснення представництва в суді, мають бути підтверджені довіреністю або усною заявою довірителя із занесенням її до журналу судового засідання. Повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватися ордером, виданим відповідним адвокатським бюро чи об'єднанням, або договором про надання правової допомоги.

В адміністративних судах можуть бути оскаржені які-небудь рішення, дії або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, окрім деяких випадків, для участі у розгляді справ щодо яких Конституцією і Законами встановлений інший порядок судового провадження. Участь адвоката в адміністративному судочинстві як представник позивача або відповідача убачається принципово новою і достатньо перспективною лінією професійної адвокатської діяльності. Особливо, з урахуванням того, що кожне рішення адміністративного суду про відновлення або відновлення прав, які були порушені державним органом або урядовцем, автоматично стає преюдиціальною підставою для звертання у загальний суд з позовом про стягнення матеріальних і моральних збитків, що були заподіяні порушенням прав і законних інтересів.

Юрисдикція цих судових установ визначена ст. 2 КАСУ. Згідно із Законом, завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Інтерпретація повноважень адміністративних судів щодо перевірки рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень вводить нові критерії оцінки, до критичного освоєння яких слід серйозно готуватися адвокатам та іншим фахівцям у галузі права.

Так, ст. 3 КАСУ зобов'язує суди, під час перевірки обгрунтованості рішень, звертати увагу як вони прийняті:

1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;

3) обгрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);

4) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації.

Загалом участь адвоката в адміністративному судочинстві в якості представника позивача чи відповідача вбачається принципово новою і дуже перспективною лінією діяльності. Особливо, з огляду на те, що кожне рішення адміністративного суду про відновлення чи повернення прав, порушених державним органом чи чиновником, автоматично стає преюдиціальним підґрунтям для звернення в загальний суд з позовом про відшкодування матеріальної шкоди та моральних збитків, заподіяних порушенням прав та законних інтересів.

До особливостей адміністративного судочинства, важливих з професійного погляду адвоката, слід віднести статус відповідачів у справі, якими, за визначенням ст. 1 КАСУ, є органи державної влади, місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Ст. 17 КАСУ «Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ» установлює юрисдикцію і підсудність адміністративних судів. Юрисдикція, зокрема у т.ч. поширюється на:

- спори ФО та ЮО із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (НПА чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

- спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;

- спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з укладання та виконання адміністративних договорів;

- спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом;

- спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

- спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

- спори фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

- спори ФО чи ЮО щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності замовника у правовідносинах, що

виникли на підставі Закону «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони», за виключенням спорів, пов'язаних із укладенням договору з переможцем переговорної процедури закупівлі, а також зміною, розірванням і виконанням договорів про закупівлю.

Ця стаття КАСУ спонукає адвокатів до ретельного вивчення характеру цієї категорії справ та з'ясування питання щодо майбутньої участі в них. З переліку справ, підвідомчих адміністративному суду (п. 3), стає очевидним, що суд є реальним учасником здійснення організаційної функції виконавчої влади. Звідси підвищена відповідальність адвоката, якому доведеться брати участь у справах цієї категорії, адже неправильне рішення суду позначиться на ефективності діяльності того чи іншого органу — учасника спору. Це, в свою чергу, вимагає від адвоката відповідної підготовки до такої категорії справ. Глибокого вивчення адвокатом питання виборчого права вимагає — п. 6 ч. 1 ст. 17 КАСУ.

До особливостей адміністративного судочинства, які можуть бути істотно важливими з професійної точки зору адвоката, слід віднести статус відповідачів, якими, за визначенням ст. 1 КАСУ, визнаються органи державної влади. Саме цей нюанс і стане критерієм випробувань для адвокатів, яким доведеться виступати проти осіб, що представляють владні органи на місцях.

Судовий процес закінчується виступом адвоката у судових дебатах — одним із найскладніших і найвідповідальніших процесуальних етапів. Він неможливий без глибоких знань норм як процесуального, так і матеріального права та основ судової риторики.

Під час судових дебатів у своїй промові, зверненій до суду, адвокат зобов'язаний проаналізувати:

– кожен обставину, на якій ґрунтується позиція

своєї та протилежної сторони, і подані нею докази, досліджені у судовому засіданні;

– обґрунтувати вимоги або заперечення вже встановленими, на його думку, фактами;

– вказати норми матеріального та процесуального права, на підставі яких слід винести рішення у справі;

– просити суд задовольнити або відмовити в задоволенні позову, а також вирішити питання про покладення судових витрат на іншу сторону.

Апеляційне і касаційне оскарження судових рішень є важливими процесуальними гарантіями захисту прав осіб, які беруть участь у справі. Складність оскарження рішень суду полягає в тому, що предмет доказування у таких справах складається з «помилко» суду, які, на думку адвоката, порушують права його довірителя. Тобто в цьому провадженні, по суті, має місце спір не між особами, а між адвокатом і судом з приводу законності дій і рішень останнього. Але увага адвоката має зосереджуватися не на особі судді, а на тих процесуальних помилках, що негативно вплинули або могли вплинути на рішення суду.

Загальний аналіз апеляційного і касаційного проваджень, а також провадження у зв'язку з переглядом судового рішення ВСУ або в зв'язку з нововиявленими обставинами свідчить про їх суттєві відмінності.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Представництво адвокатом клієнта.
2. Процесуальне представництво та представництво у цивільному праві.
3. Повноваження представника в суді.
4. Форми представництва.
5. Засоби досягнення мети клієнта.
6. Особа, яка надає правову допомогу.
7. Відмова від представництва.

8. Підготовки справи до судового розгляду.
9. Складання позовної заяви.
10. Форма і зміст позовної заяви. Предмет та зміст. позову.
11. Залишення позовної заяви без руху, повернення заяви.
12. Відкриття провадження у справі.
13. Адвокат на стадії судового розгляду.
14. Доведення обставин по справі. Предмет доказування.
15. Підстави оскарження рішень.
16. Форма і зміст апеляції. Строки оскарження.
17. Оскарження ухвал суду.
18. Касаційне оскарження.
19. Адвокат та господарські спори.
20. Підвідомчість господарських спорів та процесуальні права адвоката.
21. Адвокат у дебатах у господарському суді.
22. Адвокат та адміністративне судочинство.
23. Адміністративна юстиція та суб'єкти владних повноважень.
24. Адвокат та юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ.
25. Адвокат у дебатах у адміністративному суді.

Тема 10. ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПЛАН

1. Структура та предмет гарантій адвокатської діяльності.

2. Зміст гарантій адвокатської діяльності.

3. Європейський погляд на гарантії давок.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Структура та предмет гарантій адвокатської діяльності

Існування інституту адвокатури є гарантією забезпечення конституційних прав та свобод громадян. Діяльність адвокатів — це логічна виражена та практично налагоджена система правових гарантій. У свою чергу лише цілісна, злагоджена система гарантій адвокатської діяльності дає можливість адвокатурі у повному обсязі, спираючись на закон, здійснювати її почесний обов'язок по захисту прав громадян.

Соціальна суть правових гарантій адвокатської діяльності полягає в юридичному забезпеченні прав і обов'язків адвокатів; це цілісна система юридичних-соціальних заходів різної функціональної спрямованості, що має здатність запровадження у практику соціальних відносин нормативних установлень законодавця. Вивчення суті гарантій, таким чином, не може бути вичерпано аналізом реалізації окремих забезпечувальних інструментів, що використовуються в тих чи інших окремих ситуаціях правозастосування. Гарантування прав і обов'язків адвокатів за своєю юридично-соціальною суттю є якісно своєрідним процесом регулювання суспільних відносин, і цей процес регулювання не можна звести до реалізації тих чи інших правових інститутів.

Предмет правових гарантій адвокатської діяльності складають різноманітні за своєю суттю процесуальні права та обов'язки адвокатів, що визначаються законом та обов'язки державних органів, юридичних і фізичних осіб щодо адвокатської діяльності.

Охоронювані права адвоката — закріплені у ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також у спеціальних законах щодо конкретних видів його діяльності. При цьому механізм такої охорони є не зовсім недосконалим, а гарантії адвокатської діяльності, які мають гарантувати, у т. ч. і реалізацію цих прав у повному обсязі, — не завжди достатні для забезпечення належного виконання адвокатом професійних повноважень. Зокрема, така недосконалість стосується обсягу прав адвоката, як це указано у статтях 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і 65 КПКУ.

Діяльність адвокатів має публічно-правовий характер, оскільки права адвокатів необхідні — усьому суспільству у цілому. Вони сприяють повноті, всебічності, об'єктивності судочинства, а тому і досягненню на цій основі успіху в охороні прав і свобод людини.

Кожне надане адвокату професійне право повинно беззастережно виконуватися без перешкод з боку будь-якої особи. Порушення цих прав, створення перешкод у їх здійсненні неприпустимі, а у разі допущення таких порушень і перешкод особи, які скоїли ці дії, мають нести юридичну відповідальність.

Уперше Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріпив норму, що регулює взаємовідносини адвокатури та держави — ст. 5 «Адвокатура і держава», відповідно до якої:

1) адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;

2) держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності.

Таким чином, під правовими гарантіями адвокатської діяльності належить розуміти правові засоби, які закріплені в нормах права і мають предметом свого впливу права та обов'язки адвоката, забезпечують їх реалізацію, захист і відновлення в разі порушення. Ці ознаки втілені у правах та обов'язках адвокатів, процесуальній формі здійснення адвокатської діяльності, правових санкціях, що можуть бути застосовані як до самих адвокатів, так і до інших суб'єктів реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Структура правових гарантій діяльності адвокатів полягає у функціональності (призначенні) норм законодавства, які формують цей інститут права. Структуру подібних гарантій необхідно відрізнити від системи правових гарантій адвокатської діяльності, оскільки остання відображає видову різноманітність гарантуючих засобів, що вживаються у правовому регулюванні адвокатської діяльності.

Ознаки, притаманні правовим гарантіям адвокатської діяльності — відповідають їх правам і обов'язкам, які гарантують повноцінну і сумлінну діяльність адвокатів по здійсненню своїх завдань. Наприклад, — наявність у адвоката права збирати докази (п. 8 ч. 3 ст. 42, ч. 4 ст. 46 КПКУ, ст. 20 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») гарантує доказову функцію адвокатської діяльності.

Тобто адвокати повинні мати кримінально-правовий і цивільно-правовий імунітет, що виключає переслідування адвоката за письмові чи усні заяви в справі при безпосередньому виконанні своїх професійних обов'язків у суді чи іншому органі. Незалежність адвокатів при веденні

справ осіб, позбавлених свободи, повинна гарантувати такий спосіб спілкування з ними, який би виключав будь-яку змову з владою, прослуховування розмов адвоката з підзахисним чи залежність від влади адвоката, що діяв в інтересах особи, позбавленої свободи».

Таким чином, гарантії адвокатської діяльності виконують подвійну функцію:

- 1) перешкоджають порушенню прав адвокатів з боку зобов'язаних стосовно них суб'єктів;
- 2) запобігають зловживанню правами самими адвокатами.

2. Зміст гарантій адвокатської діяльності

Стаття 23 «Гарантії адвокатської діяльності» Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» хоч і не новела закону, але є революційною і містить значну кількість правових нових норм. Завдяки їй адвокат стає адвокатом у європейському розумінні адвокатської професії.

Приписи про гарантування та охорону адвоката Конституцією у законі зазначені уперше, хоча згадка про Конституцію — риторична, оскільки положень у ній, які б гарантували і охороняли правовий статус адвоката там немає. Слово «адвокат» у Конституції використано лише один раз, у контексті існування адвокатури, у ст. 131-2 та п. 16-1 «Перехідних положень», у контексті термінів представництва особи тільки адвокатами.

В Основних положеннях про роль адвокатів (від березня 1990 року) VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам, зазначено, що адвокат повинен мати кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, а уряди мають забезпечити їм можливість здійснювати їх професійні обов'язки без

залякування, перешкод, завдання турботи і недоречного втручання.

Документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення клієнта, не підлягають оглядові, розголошенню чи вилученню без його згоди. Забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів у зв'язку з оперативно-розшуковою діяльністю без санкції Генпрокурора України, його заступників, прокурорів АРК, області, міста Києва.

Порівняно із уже не чинним Законом «Про адвокатуру» чинний Закон значно конкретизує і посилює гарантії адвоката. Так, згідно з п. 5 ст. 10 «старого» Закону, кримінальну справу проти адвоката могло бути порушено *Генпрокурором України, його заступниками, прокурорами АРК, області, міста Києва, міста Севастополя*. Адвоката не можна було притягувати до юридичної відповідальності або погрожувати їй застосуванням у зв'язку з наданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно із законом.

За чинним Законом не лише порушення кримінальної справи, але і оперативно-розшукові заходи чи слідчі дії можуть здійснюватися виключно з дозволу суду. Рішення ж суду може з'явитися за клопотанням Генпрокурора, його заступників, прокурора АРК, області, міста Києва та міста Севастополя.

Не може бути внесено подання органом дізнання, слідчим, прокурором, а також винесено окрему ухвалу суду щодо правової позиції адвоката у справі.

Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками процесу.

Кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генпрокурором України, його заступниками, прокурорами АРК, області, міста Києва. Адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої

відповідальності або погрожувати її застосуванням у зв'язку з поданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно з законом.

До недавнього часу порушення професійних прав адвокатів і гарантій їх діяльності не тягли за собою відповідальності посадових осіб, які їх допускали. Лише у ККУ 2001 року, встановлено кримінальну відповідальність за втручання у діяльність захисника чи представника особи. До такого порушення закон відносить порушення гарантій діяльності захисника чи представника та професійної таємниці, вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення їх правомірної діяльності з подання правової допомоги (ст. 397 ККУ).

Ця стаття, встановлюючи кримінальну відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, значно звужує у диспозиції зміст «втручання», обмежуючи його втручанням лише у правомірну діяльність захисника чи представника особи, звузивши гарантії діяльності адвокатів, а також види діяльності, назвавши з числа напрямів адвокатської діяльності тільки подання захисником чи представником правової допомоги. У Конституції поняття подання правової допомоги і захисту від обвинувачення розмежовано (ст. 131-2). Так, виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. У чинному КПКУ йдеться про повноваження захисника — здійснення захисту захист підозрюваного, обвинуваченого тощо (ст. 45, 47, 48).

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПКУ забороняється допит адвоката як свідка з приводу того, що йому довірено або стало відомо — при здійсненні професійної діяльності (якщо його не звільнено від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила ці відомості адвокату).

На підставі результатів аналізу понять адвокатських гарантій, які містяться у нормах ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», чинного КПКУ кримінально-процесуальні гарантії адвокатської таємниці визначаються як визначені кримінальним процесуальним законом засоби та способи нерозголошення будь-якої інформації, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом тощо.

При порівнянні ст. 65 КПКУ та ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стає зрозумілим, що між цими нормами вказаних правових актів є певні неузгодженості, оскільки ст. 65 КПКУ закріплює положення, згідно з яким забороняється допитувати як свідка лише адвоката. Разом із тим, відповідно до ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» обов'язок зберігати адвокатську таємницю, окрім адвоката, поширюється і на його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом тощо. Це недолік закону (прогалина), який потрібно усунути, погодивши положення обох законів. При цьому потрібно ураховувати ч. 8 ст. 240 КПКУ, відповідно якої особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, таємниця нарадчої кімнати тощо).

Зміст встановлених законом гарантій захисника чи представника, а також професійної таємниці, на які міститься посилання у ст. 397 КК, не визначено. Законом встановлено лише гарантії адвокатської діяльності, обов'язок збереження адвокатської таємниці, а не «гарантії діяльності захисника», не «професійну таємницю», про відповідальність за порушення яких йдеться у ККУ.

Гарантії адвокатської діяльності, які передбачені Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поширюються на адвоката і тоді, коли він виступає захисником чи представником, але вони не торкаються інших осіб, які за законом можуть бути представником особи.

Гарантії адвокатської діяльності потребують значного розширення і приведення у відповідність з вимогами часу і закону. Так, у КПКУ наведено лише декотрі з цих гарантій стосовно захисника. Зокрема, у його ч. 6 ст. 46 передбачено, що забороняється огляд, розголошення чи вилучення слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом без згоди захисника документів, пов'язаних з виконанням ним його обов'язків при участі у справі. Але, ця норма сформульована некоректно, оскільки захисник і не може дати на це згоди, тому що такі документи становлять адвокатську таємницю. Це пояснюється тим, що адвокатська таємниця — це відомості, одержані адвокатом при здійсненні професійних обов'язків (ст. 22 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Заборона їх розголошення є абсолютною і не може пов'язуватися з будь-якими дозволами на це. Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, слідства і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Із контексту ст. 65 КПКУ випливає можливість допитати адвоката як свідка у разі звільнення його від обов'язку зберігати професійну (а не адвокатську) таємницю особою, яка довірила йому ці відомості, яка законом не визначена.

Професійні права адвоката, коли він здійснює обов'язки захисника, регулюються у т. ч. КПКУ.

Наприклад, ст. 46 КПКУ надає право захиснику мати конфіденційні побачення з підозрюваним чи обвинуваченим без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту такі побачення дозволяються без обмеження їх кількості та тривалості. Це право не може обмежуватися або будь-яким чином утискуватися, побачення не може не надаватися. Разом з тим практика склалася таким чином, що на кожне побачення захисник має отримувати спеціальний дозвіл від особи, яка провадить дізнання, або слідчого, судді. Нерідко ці особи своєчасно не надають такого дозволу, що, безумовно, є порушенням не тільки професійних прав адвоката і наданих законом гарантій, але і прав людини.

У деяких регіонах України це питання вирішено у відповідності з чинним законодавством, і на побачення з підзахисним захисник-адвокат отримує дозвіл на весь час ведення ним конкретної справи. Саме такий порядок впливає із ч. 5 ст. 12 Закону «Про попереднє ув'язнення». Зокрема, особа, взята під варту, має право на побачення з захисником з моменту його допуску до участі у справі, підтвердженого письмовим повідомленням особи або органу, в провадженні яких перебуває справа, у вільний від виконання слідчих дій час.

Існуюча процедура видачі дозволів на побачення, тяганина, яка при цьому має місце, охоплюються диспозицією ст. 374 ККУ «Порушення права на захист», тобто розцінюються як дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді з недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист. До таких дій слід віднести дії вказаних осіб, спрямовані на несвоєчасний допуск захисника на побачення з підзахисним, зволікання з видачею дозволу на побачення або створення штучних перешкод у реалізації права захисника

і підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на конфіденційні побачення без обмеження їх кількості і тривалості, зволікання з пред'явленням обвинувачення з метою недопуску захисника і допит підозрюваного чи обвинуваченого як свідка, що є порушенням ст. 63 Конституції.

Щодо цивільного імунітету адвоката, то відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 51 ЦПКУ не підлягають допиту як свідки особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, — про такі відомості.

Особливої уваги заслуговує п. 12 ч.1 ст. 23 Закону, який зобов'язує органи або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону. У свою чергу, це положення зобов'язує Раду адвокатів забезпечити надійну й ефективну систему співпраці зі згаданими органами з метою дотримання останніми закону щодо затриманого колеги і вирішення питань захисту останнього.

З огляду на указане гарантії адвокатської діяльності можливо класифікувати за наступними критеріями – загальні гарантії діяльності адвоката; – гарантії дотримання адвокатської таємниці; – особливий порядок притягнення адвокатів до відповідальності; – процесуальні гарантії. Останні відносяться до прав адвоката на рівну участь у процесуальних діях.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи проведення слідчої дії чи

застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2-4 ч. 1 цієї статті.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Згідно з пп. 2 п. 1 розділу IX «Прикінцеві положення» ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вводиться в дію одночасно з набранням чинності Кримінально-процесуальним кодексом України.

3. Європейський погляд на гарантії адвоката

В Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятими VIII Конгресом ООН, зокрема, йдеться про обов'язок забезпечити адвокату здійснення його професійних прав щодо своєчасного ознайомлення з інформацією, документами, матеріалами справи, додержувати конфіденційності консультацій та комунікацій адвоката з клієнтом. Пункт 17 цих Основних положень встановлює, що там, де безпека адвокатів

перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені властями.

Заборона будь-якого втручання в адвокатську діяльність пов'язана зі специфікою виконуваних адвокатом професійних функцій. Правила адвокатської етики встановлюють, що адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб, зокрема тих, які уклали договір про надання правової допомоги іншій особі — клієнту, стосовно змісту, форм, методів, послідовності та часу здійснення його професійних прав і обов'язків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення клієнта (п. 6 ст. 6 «Незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності»).

Правила адвокатської етики у ч. 1 ст. 22 «Дотримання принципу конфіденційності на стадії прийняття доручення клієнта» передбачають, що не повинен приймати доручення, виконання якого може потягнути розголошення відомостей, які складають предмет адвокатської таємниці згідно із законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», крім випадків, коли на це буде отримано письмову згоду особи, зацікавленої в збереженні конфіденційності такої інформації, за умови, що її інтересам при цьому об'єктивно не загрожує завдання шкоди.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини проведення обшуку в помешканні адвоката (офісі, квартирі) визнається порушенням його професійних прав. На це, зокрема указує рішення Європейського суду з прав людини у справі Німец (Mietzig) проти Німеччини.

Розглядаючи цю скаргу. Суд зауважив, що повага до приватного життя повинна також охоплювати, до певної міри, право і можливість людини встановлювати і

підтримувати стосунки з іншими людьми. Тому нема підстав для обмежувального тлумачення поняття «приватне життя»; воно повинно включати і професійну або ділову діяльність людини, оскільки це є, зрештою, чи не єдиною можливістю для більшості людей підтримувати стосунки з навколишнім світом.

Таким чином, обшук в офісі адвоката, результатом якого стало ознайомлення третіх осіб (крім самого адвоката та його клієнта) з адвокатськими провадженнями та іншими професійними відомостями, не тільки порушує ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, але й створює загрозу для реалізації принципів справедливого суду, включаючи право на захист.

Заборона прослуховування телефонних розмов та перегляду кореспонденції, передбачена ст. 31 Конституції, має особливе значення в роботі адвоката, оскільки дозволяє йому зберігати адвокатську таємницю, конфіденційність довіреної клієнтом інформації. Згідно з Конституцією винятки щодо такої заборони може встановити лише суд.

Європейський Суд з прав людини поширює свою позицію про неухильне забезпечення конфіденційності спілкування адвоката зі своїм клієнтом на будь-які способи такого спілкування: – листування, – телефонні розмови тощо. Це було підтверджено у справі Кемпбелл (СатрЬеП) проти Сполученого Королівства, в якій заявник скаржився, що листи до і від його адвоката були розкриті і перечитані персоналом в'язниці. Заявник додав, що він був обмежений у контактах зі своїм адвокатом через те, що розумів, що його кореспонденція не може бути прочитана і зафіксована персоналом в'язниці.

Суд постановив, що консультації з юристом мають бути вільними і відбуватися в умовах, які не перешкод-

жають повному і не-обмежуваному обговоренню будь-яких питань. Суд зазначив також, що стосунки адвоката з клієнтом є — у принципі, «привілейованими», тому відкриття кореспонденції захисника і його клієнта, особливо особами або органами, безпосередньо зацікавленими в ознайомленні зі змістом листів, порушує принцип професійної таємниці адвоката. При цьому Суд також підкреслив, що не вбачає жодної межі між різними, залежно від змісту, категоріями кореспонденції адвоката та його клієнта, яка в будь-якому випадку має приватний і конфіденційний характер.

На думку Суду, таке листування перебуває під захистом ст. 8 Конвенції, яка передбачає право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції.

Норма, що визначає неможливість притягнення адвоката до кримінальної, матеріальної чи іншої відповідальності або погрози її застосуванням у зв'язку з поданням правової допомоги громадянам та організаціям згідно з законом, відповідає аналогічним нормам, закріпленим у міжнародних стандартах адвокатської професії. Зокрема, п. «в» ст. 16 Основних положень про роль адвокатів, передбачає обов'язок урядів забезпечити виключення можливості піддавати адвоката покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, застосування адміністративних, економічних та інших санкцій за дії адвоката, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм. Разом з тим встановлено гарантії щодо порушення кримінальної справи проти адвоката. Законодавець визначив, що порушити її можуть лише певні особи, прямо перераховані у ч. 1 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Зміст інституту правових гарантій адвокатської діяльності.
2. Гарантування прав і обов'язків адвокатів.
3. Предмет правових гарантій адвокатської діяльності.
4. Система гарантій адвокатської діяльності.
5. Структура правових гарантій адвокатської діяльності.
6. Правова форма правових гарантій адвокатської діяльності у кримінальному процесі. Допит адвоката.
7. Гарантії адвокатської діяльності та Конституція.
8. Колізії правової гарантії адвокатської діяльності.
9. Адвокатська та професійна таємниця і гарантії адвокатської діяльності.
10. Правила адвокатської етики і гарантії адвокатської діяльності.
11. Гарантії адвокатської діяльності у цивільному процесі.
12. Європейська практика щодо гарантій адвоката. Листування та доступ до робочого місця адвоката.
13. Гарантії адвокатської діяльності у контексті ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Тема 11.
АДВОКАТ ТА РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

ПЛАН

1. Реформування правового статусу захисника.
2. Удосконалення механізму реалізації права на захист.
3. Формування системи безоплатної правової допомоги.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Реформування правового статусу захисника

В Україні відбувається судова реформа щодо правосуддя, одним із пріоритетних напрямів якої є удосконалення законодавства про адвокатуру та його приведення у відповідність до міжнародних стандартів, визначених у міжнародних НПА з питань регулювання адвокатської діяльності, зокрема:

– «Основних положеннях про роль адвокатів», прийнятих у 1990 році VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочинам;

– «Стандартах незалежності юридичної професії», прийнятих у вересні 1990 р. Міжнародною асоціацією юристів;

– Резолюції 78 (8) Комітету міністрів Ради Європи про юридичну допомогу і консультації від 2.03.78;

– Рекомендації R (81) 7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.81;

– Рекомендації R (84) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення судової системи від 28.02.84;

– Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятому у жовтні 1988 р.;

– Рекомендаціях NR (2000) 21 Комітету міністрів державам-учасницям Ради Європи про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків від 25.10.00.

Водночас, відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 16.11.00 № 13-рп/2000 у справі за конституційним зверненням щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції, ст. 44 КПКУ, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) до участі у кримінальному та адміністративному процесі допущено *«фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи»*.

Існують різні точки зору на юридичну обґрунтованість цього рішення, як на його підтримку, так і проти. Так, прихильники цього рішення КСУ звертають увагу на те, що сам по собі правовий статус адвоката уже дає гарантії наявності у особи достатньо ґрунтовних правових знань, чого не може гарантувати правовий статус фахівця чи представника. Прихильники позиції про звуження прав осіб, щодо правового захисту, рішенням КСУ стверджують наступне:

– по-перше, виходячи з проголошених Конституцією прав людини та громадянина, особа (у тому числі особа, яка притягується до кримінальної відповідальності) має право самостійно вирішити питання про те, хто буде захищати її інтереси в суді чи іншій інстанції — адвокат або інший спеціаліст у галузі права;

– по-друге, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури стали сьогодні не кваліфікаційним бар'єром, який визначає рівень знань адвокатів, а майновим

бар'єром, де знання вже не мають вагомого першочергового значення;

– по-третє, участь у кримінальному процесі поряд з адвокатами інших захисників дасть змогу усунути монопольне становище адвокатури у питаннях надання правової допомоги населенню.

Доказом на користь своєї позиції є і відсутність ліцензування юридичної практики в Україні.

Крім того, Рішення КСУ від 16.11.00, яке прийняте для приведення українського законодавства у відповідність до світових стандартів і в якому є посилення на міжнародні документи, у тому числі на «Основні положення про роль адвокатів», багато в чому цим Положенням суперечить.

Так, розтлумачивши зміст ст. 59 Конституції, як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного для захисту від обвинувачення вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, і визнавши неконституційним положення чинної на той час ч. 1 ст. 44 КПКУ-60, КСУ знехтував переважною більшістю зазначених вище міжнародних принципів, якими керуються адвокати. Так, на той час — перестала бути необхідною перевірка професійних знань адвокатів, — фактично, втрачають свою силу Правила адвокатської етики, – не потрібне дисциплінарне провадження щодо адвокатів, які належним чином не виконують свої обов'язки.

Положення ст. 59 Конституції про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення діє адвокатура КСУ тлумачить, посилаючись на Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.66, п. 2 якого встановлює, що держава має гарантувати

ефективний засіб правового захисту і таке право має встановлюватися судовим або іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави. Спілка адвокатів України у своїй заяві з приводу розглядуваного рішення КСУ зазначає, що згідно зі ст. 59 Конституції саме таким органом і проголошується адвокатура. Крім того, Резолюція Комітету міністрів Ради Європи II (2000) 21 від 25.10.00 наполягає на дотриманні наведених вище загальних принципів участі захисників у кримінальних справах.

КСУ у своєму Рішенні зазначив, що «Конвенція про захист прав людини і основних свобод... передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд».

Проте в цьому випадку йдеться про право обвинуваченого самому вибирати захисника, а не про право кожного бути захисником. І ці положення потрібно чітко розмежовувати.

Спираючись на «Основні положення про роль юристів», Конституційний Суд робить висновок про те, що захисниками у кримінальних справах можуть бути не лише адвокати, а й інші «фахівці у галузі права»: «кожна людина має право звернутися за захистом своїх прав до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства» (принцип 1) «жодний суд чи адміністративний орган, у якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта, за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено у праві виконувати свої професійні обов'язки відповідно до національного права і практики та цих Принципів» (принцип 19). Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають

право кожного захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист».

Це основні аргументи КСУ, тому відмітимо, що поняття професії юриста в Україні і юриста у Західних країнах — різняться. В Україні статус юриста і адвоката мають значні відмінності при участі їх у судових провадженнях. На Заході юрист і адвокат — це фактично одна і та ж особа. Зокрема, і термін «lawyer», залежно від контексту перекладають і як «юрист», і як «адвокат»; енциклопедія «Британіка» містить тлумачення термін «lawyer», як особи, яка має відповідну підготовку і ліцензію для участі у судочинстві як представник іншої особи, і як дорадча з правових питань особа. Результуючий документ, прийнятий VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочинам (Нью-Йорк, серпень 1990 р.) «UN's Basic Principles on the Role of Lawyers» перекладається як «Основні положення про роль адвокатів».

При цьому Резолюція Комітету міністрів Ради Європи від 02.03.78 р. № (78) 8 «Про юридичну допомогу і консультації» зазначає про те, що юридична допомога завжди має здійснюватися особою, яка має право практикувати як адвокат («professionally qualified to practise law» — «має професійну кваліфікацію для юридичної практики»); випадками участі адвоката є судовий процес загалом чи необхідність участі адвоката необхідна у зв'язку з конкретними обставинами справи.

Тому, слушною є думка про те, що КСУ повинен був-би указати про захист у суді може здійснюватись особисто або через вибраного захисника-адвоката. Таке формулювання було б найбільш адекватним щодо застосування законних гарантій, які надаються адвокатуві. В Україні такі гарантії передбачені для адвокатів згідно Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Однак

вони не поширюється на інших осіб, які можуть здійснювати захист відповідно до рішення КСУ.

На думку експертів Євросоюзу зазначене рішення КСУ суперечить принципам правової держави, а тому КСУ неправильно застосував міжнародні документи, що і призвело до прийняття помилкового рішення.

Конституційний Суд РФ у аналогічній справі про перевірку конституційності ч. 4 ст. 47 КПК РФ прийняв рішення яке зазначає, що участь у кримінальному судочинстві непрофесійного захисника не підсилює, а навпаки, порушує право особи на кваліфікованого захисту.

Рішення КСУ про участь у кримінальних справах як захисників «фахівців у галузі права» дає можливість слідчим і судовим органам залучати як захисників осіб, не пов'язаних нормами адвокатської етики, без належних гарантій конфіденційності та професіоналізму. Водночас уможлиблюється тиск з боку слідства на таких осіб, оскільки слідчий, прокурор чи суд у будь-який момент може відсторонити такого захисника від участі у справі, мотивуючи тим, що він «як виявилось, не є фахівцем у галузі права».

Рішення про допуск захисника до участі у справі приймають відповідно слідчий, прокурор, суд. Отже, за такого становища визначати, чи є юрист «фахівцем у галузі права», будуть саме вони. Жодної процедури спростування рішення щодо невизнання особи «фахівцем у галузі права» не передбачено. На практиці це може спричинити істотні порушення права підозрюваного або обвинуваченого на захист і правову допомогу.

Юридична конструкція «інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги» є прикладом бланкетної диспозиції, тобто такої, яка містить у собі посилання на норму того чи іншого нормативного акта, не конкретизуючи його.

ВСУ дав свої роз'яснення з приводу застосування норм КПК України, оновлених відповідно до Рішення КСУ у справі про право вільного вибору захисника. Згідно з п. 5 Постанови Пленуму ВСУ від 24.10.03 № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві», вирішуючи питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі, слід з'ясувати, яким саме законом їм надано право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам. ВСУ визнав правильною практику тих судів, які за відсутності спеціального закону не допускають таких фахівців до здійснення захисту у кримінальних справах.

У новому КПКУ у ст. 45 чітко передбачено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;

2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Встановлення будь-яких додаткових вимог, крім

пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається.

2. Удосконалення механізму реалізації права на захист

Поняття «право» одночасно позначає різні соціальні явища:

– перше існує до виникнення держави у будь-якому людському суспільстві й тому має загально-соціальну природу;

– друге — результат державної діяльності, її волі.

Загальне право — це певні можливості суб'єктів суспільного життя, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх однойменних суб'єктів.

Реальна можливість здійснення основних прав людини, зокрема право на захист забезпечується юридичними механізмами відповідної держави. Тобто основними гарантами прав людини є національне законодавство. Про це, зокрема, свідчать і встановлені процедури міжнародного правозахисту: особа може реалізувати своє право на міжнародний захист лише у випадку, якщо вона вичерпала усі внутрішньодержавні засоби правового захисту. Тому держава і повинна відповідно до ч. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права забезпечити кожній людині, права якої порушено.

Характеристика юридичного право забезпечення включає елементи юридичного механізму забезпечення, юридичні процедури реалізації, юридичні засоби охорони і захисту прав людини.

Юридичний механізм забезпечення прав людини — це

система ефективних юридичних засобів реалізації, охорони і захисту прав людини. Він складається з:

- національного законодавства;
- юридичних засобів (процедур) реалізації прав людини;
- юридичних засобів охорони прав людини;
- юридичних засобів захисту прав людини.

Національне законодавство є основою юридичного механізму забезпечення. Визначаючи зміст позитивних законів держави, будучи їх соціальним джерелом, права людини, щоб перетворитися з можливості на реальність, мають бути піднесені до рангу юридичних. Тому особливого значення набувають визнання і закріплення в національному законодавстві основних прав людини відповідно до міжнародно-правових актів. Хоча Україна і передбачає безпосереднє застосування належним чином ратифікованих нею договорів нарівні з внутрішнім законодавством, домінуюче значення останнього полягає в тому, що воно передбачає і юридичні засоби реалізації, охорони та захисту прав людини. Саме тому національне законодавство є визначальним, головним елементом юридичного механізму забезпечення цих прав.

Юридичні засоби (процедури) реалізації прав людини полягають у тому, що право людини здійснюється у певному порядку, певній послідовності. Порядок його реалізації визначається лише самою людиною. Але реалізація більшості прав, визнаних і зафіксованих у законодавстві, потребує встановлення відповідних процедур з боку держави, оскільки без них вона взагалі неможлива. За відсутності юридичної процедури приписи законів перетворюються на декларації, обіцянки, наміри.

Юридична процедура реалізації прав людини — це встановлена у законі і спрямована на здобуття людиною певних особистих чи соціальних цінностей послідовність і

узгодженість дій уповноважених суб'єктів, а також зміст, обсяг, форми, способи, методи та строки вчинення таких дій.

Основним критерієм важливості юридичної процедури для реалізації прав людини є тип (характер) юридичного обов'язку, яким забезпечується це право. Інакше кажучи, цим критерієм є активність або пасивність зобов'язаної особи. Встановлення юридичних процедур є необхідним тоді, коли реалізація певного права (наприклад, права на освіту) залежить від виконання позитивних зобов'язань інших суб'єктів (тобто від їх обов'язку вчинити активні дії). І навпаки, там, де реалізація права залежить лише від активної поведінки зацікавленої особи, від її волі і бажання (наприклад, у разі захисту права на честь і гідність), а інші суб'єкти зобов'язані лише не вчиняти певних дій, утримуватися від них (у розглянутому прикладі — не посягати на честь і гідність), у встановленні саме юридичної процедури потреби немає.

Є 2 основні види юридичних процедур реалізації права:

– процедури, пов'язані з правозастосуванням (реалізація права на громадянство, на соціальне забезпечення тощо);

– процедури, не пов'язані з правозастосуванням (наприклад, порядок укладання угод, що не потребують нотаріального посвідчення).

У межах кожного із зазначених видів процедур може існувати стільки їх різновидів, скільки існує прав, але такі процедури відрізнятимуться лише конкретним змістом. Якщо, встановлюючи перший вид юридичних процедур, законодавець повинен у кожному конкретному випадку точно і детально їх визначити (адже зобов'язаною стороною тут виступає державний орган), то,

встановлюючи другий вид, законодавець має прагнути до створення такої процедури, яка б надавала можливість самій особі обирати найдоцільніший для неї у конкретній життєвій ситуації варіант використання свого права. Але, так чи інакше, юридична процедура — це оптимальний засіб реалізації прав людини, здатний забезпечити максимальне задоволення її потреб.

Юридичні засоби охорони прав людини.

Права людини потребують не лише гарантій їх належної реалізації, а таких засобів, які б могли захистити людину від можливих посягань на її права. Тому у правовій системі держави є різноманітні юридичні засоби охорони прав людини. До них належать усі юридичні засоби, що виконують превентивну, запобіжну функцію.

Зважаючи на різноманітність правоохоронних засобів, їх можна поділити за певними критеріями на відповідні групи (види).

У правовій системі юридичні засоби охорони прав людини розрізняються за:

1) нормами права, які встановлюють:

- заборони (вказівки на неприпустимі, недозволені дії, що порушують права людини);
- завдання і компетенцію відповідних органів щодо охорони цих прав;
- конкретні заходи запобігання порушенням прав, заходи юридичної відповідальності, що застосовуються до правопорушника;
- певний процесуальний порядок здійснення превентивних державних заходів;
- діяльністю компетентних органів із застосування зазначених юридичних норм, яка має на меті запобігти можливим порушенням прав (наприклад, таку діяльність може здійснювати Конституційний Суд, оскільки до його компетенції входить розгляд справ

про конституційність прийнятих, але не введених у дію законів);

- правозастосовними актами, спрямованими на запобігання правопорушенням (окремі ухвали суду, подання, приписи прокурора тощо).

2) залежно від мети правоохоронного впливу на суб'єкта розрізняються:

- засоби фізичного впливу, безпосередньо спрямовані на обмеження, недопущення, перешкоджання здійсненню вчинків, які можуть призвести до порушень прав людини (наприклад, безпідставне накладання арешту на майно);

- засоби психічного впливу, тобто такі, які цієї мети не ставлять (наприклад, правове виховання).

Серед різноманітних правоохоронних засобів слід виділити особливу роль юридичної відповідальності. Її застосування щодо правопорушника покликане утримати його від порушень прав людини у майбутньому (*спеціальна превенція*), а також застерегти (під загрозою державного примусу) інших суб'єктів, схильних до правопорушень, від вчинення протиправних дій (*загальна превенція*).

Юридичні засоби захисту прав людини.

У разі порушення прав або виникнення перешкод на шляху їх здійснення кожна людина має право на захист. Для цього держава має створити систему відповідних юридичних засобів. Йдеться про засоби, за допомогою яких припиняються порушення прав людини, усуваються перешкоди в їх реалізації і відновлюються порушені права.

Розрізняють такі види юридичних засобів правозахисту залежно від його суб'єктів:

- 1) судові;
- 2) парламентські;
- 3) адміністративні;

4) контрольню-наглядювї.

3. Формування системи безоплатної правової допомоги

Стаття 59 Конституції гарантує кожному право отримати безоплатно правову допомогу у випадках, передбачених законом.

Закон «Про безоплатну правову допомогу» відповідно до наведених конституційних норм визначає зміст гарантованого права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права та державні гарантії, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги.

08.04.08 Президентом України затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, яка передбачає реалізацію Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, схваленої Указом Президента України від 09.06.06, яка передбачає створення засад для впровадження державної системи доступної та якісної правової допомоги, котра б відповідала потребам суспільства. З метою реалізації положень Концепції ведеться робота щодо доопрацювання Закону «Про безоплатну правову допомогу».

Реалізація положень цього Закону є вагомим кроком до виконання Україною її міжнародних зобов'язань щодо забезпечення прав людини, запровадження європейських стандартів у сфері надання правової допомоги широкому колу осіб та забезпечення їх доступу до правосуддя.

Безоплатна правова допомога згідно із Законом — це правова допомога, яка гарантується державою і надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Під правовою допомогою розуміється надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і

громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Закон передбачає створення двох взаємопов'язаних складових системи безоплатної правової допомоги — первинної та вторинної.

1. Безоплатна первинна правова допомога — це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб і включає такі види правових послуг:

- надання правової інформації;
- консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складення заяв, скарг та інших документів

правового характеру (крім документів процесуального характеру);

– надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Правом на безоплатну первинну правову допомогу відповідно до цього Закону можуть скористатися усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Для отримання первинної безоплатної правової допомоги особа повинна звернутися до центральних або місцевих органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування відповідно до їхньої компетенції про надання одного із зазначених видів правової послуги. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування протягом 30 календарних днів з дня надходження звернення зобов'язані надати такі послуги.

Якщо у зверненні особи міститься лише прохання про надання відповідної правової інформації, така правова допомога надається не пізніше п'ятнадцятиденного

терміну з дня отримання звернення.

У разі коли питання, порушені у зверненні, не належать до компетенції органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, до якого надійшло звернення особи, цей орган протягом п'яти календарних днів повинен надіслати це звернення до відповідного уповноваженого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування та повідомити про це особу, яка його подала.

Якщо під час розгляду звернення про надання безоплатної первинної правової допомоги встановлено, що особа потребує надання безоплатної вторинної правової допомоги, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, який розглядає звернення, зобов'язаний роз'яснити особі або її законному представникові порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування для надання безоплатної первинної правової допомоги з питань, що належать до їх компетенції, зобов'язані проводити особистий прийом осіб, які потребують безоплатної первинної правової допомоги, у разі потреби утворюють в порядку, встановленому законом, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги, укладають з юридичними особами приватного права, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу, договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги, залучають адвокатів або інших фахівців у відповідній галузі права.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя і передбачає надання таких видів правових послуг:

- захист від обвинувачення;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

- складення документів процесуального характеру.

- Законом також визначено категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Зокрема, усі види правових послуг в рамках безоплатної вторинної правової допомоги можуть отримувати:

- особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб;

- діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї.

Особи, до яких застосовано адміністративне затримання, та особи, до яких застосовано адміністративний арешт, відповідно до Закону можуть розраховувати на безоплатне здійснення представництва своїх інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та складення документів процесуального характеру.

Особам, у справах яких відповідно до положень КПКУ участь захисника є обов'язковою, безоплатна вторинна правова допомога надається для здійснення захисту від обвинувачення та складення документів процесуального характеру.

Особи, на яких поширюється дія Закону «Про біженців», мають право до моменту прийняття рішення про надання їм статусу біженця, на отримання усіх видів правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги. Дія цього права продовжується у разі, якщо особа оскаржує рішення щодо статусу біженця.

Ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, а також особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань, можуть звертатися для отримання безоплатної вторинної правової допомоги для здійснення захисту від обвинувачення та складення документів процесуального характеру стосовно питань, пов'язаних з їх соціальним захистом.

На безоплатне здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, та складення документів процесуального характеру протягом розгляду справи в суді мають право фізичні особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності, визнання їх недієздатними та поновлення цивільної дієздатності, або щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, а також особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, стосовно питань, пов'язаних з їх реабілітацією.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу також мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав —

учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Для надання безоплатної вторинної правової допомоги Мінюсті України при головних управліннях юстиції в АРК, областях, містах Києві та Севастополі з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці утворюються центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, до роботи в яких також залучаються відповідні фахівці та адвокати.

Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених як безоплатна вторинна правова допомога, слід подавати до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або до територіального органу юстиції за місцем фактичного проживання особи незалежно від реєстрації місця проживання чи місця її перебування. Разом із зверненням про надання безоплатної вторинної правової допомоги особа або законний представник особи повинні подати документи, що підтверджують належність особи або осіб, стосовно яких звертається законний представник, до однієї з вразливих категорій осіб, передбачених цим Законом.

Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний протягом 10 днів з дня надходження звернення прийняти рішення щодо надання відповідної безоплатної вторинної правової допомоги. Якщо особа подала звернення до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний протягом трьох днів з дня подання звернення надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний у семиденний строк з дня отримання такого звернення прийняти рішення

про надання особі безоплатної вторинної правової допомоги.

Відмова органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, установи у наданні безоплатної первинної правової допомоги, як й відмова службових та посадових осіб у наданні первинної правової допомоги, а також рішення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду.

Слід також звернути увагу, що дія Закону не поширюється на порядок надання безоплатної правової допомоги фізичним особам на благодійних засадах фізичними та юридичними особами, які займаються благодійною діяльністю самостійно або спільно з відповідними благодійними організаціями. Ці питання, як зазначається у Законі, регулюється відповідним законодавством та статутами цих організацій.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Судова реформа щодо правосуддя в Україні.
2. Рішення Конституційного Суду України від 16.11.00 № 13-рп/2000.
3. Співвідношення правового статусу юриста та адвоката в Україні і на Заході.
4. Поняття «інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги» у контексті Рішення КСУ від 16.11.00 № 13-рп/2000.
5. Адвокат та Кримінальний процесуальний кодекс України у контексті Рішення КСУ від 16.11.00 № 13-рп/2000.
6. Основа та елементи юридичного механізму забезпечення прав людини.
7. Юридичні засоби (процедури) реалізації прав

людини.

8. Юридична процедура реалізації прав людини.
9. Критерії важливості юридичної процедури для реалізації прав людини.
10. Юридичні засоби охорони прав людини.
11. Юридичні засоби захисту прав людини.
12. Гарантування державою правової допомоги особі.
13. Формування концепції безоплатної правової допомоги.
14. Безоплатна первинна правова допомога.
15. Безоплатна вторинна правова допомога.
16. Суб'єкти безоплатної правової допомоги.
17. Порядок надання безоплатної правової допомоги.

Тема 12. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ.

ПЛАН

1. Становлення адвокатури.
  2. Захисники Київській Русі та Російської імперії.
  3. Вплив реформи 1964 р. на розвиток судового захисту.
  4. Українська адвокатура часів Радянського Союзу.
  5. Закон «Про адвокатуру». Адвокатура після набуття Україною незалежності.
  6. Вплив міжнародного законодавства на українську адвокатуру.
  7. Питання для контролю знань.
- ### **ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ**

1. Становлення адвокатури

Адвокатура існувала завжди; вона виникла відразу після формування громадянського устрою. У той час правосуддя уже здійснювалося із застосуванням принципів усності, гласності, змагальності (Індія) або ж це був процес письмовий і таємний (Єгипет). У іудеїв суд був змагальним і гласним, а підсудні мали право на захист. Професійні правозахисники з'явилися значно пізніше, коли звичаєве право замінилося писаними законами — позитивним правом.

Початок судового красномовства в Греції віднесено до часів Солона, афінського політика, законодавця, поета, одного із «семи мудреців» Давньої Греції (життя: орієнтовно 640-635 роки до н. е., Афіни — близько 559 рік до н. е., Афіни). Він, як афінський архонт зобов'язав кожного громадянина особисто захищати свою справу в суді. Так у суспільстві виникла гостра, життєво необхідна потреба у красномовстві і зріс попит на риторів-учителів

красномовства, у т.ч. — судового. Підготовка до професії адвоката зосереджувалася не на вивченні законодавства, а на оволодінні ораторським мистецтвом, яке в умовах усного і голосного судочинства перед живою аудиторією компенсувало брак юридичних знань. Обізнаними у законодавстві були юрисконсульти. В Афінах з кінця V ст. до н. е. промови для обох сторін писали логографи (історики та укладачів промов), серед яких добре відомі Антифан, Лізій, Ісей, Демосфен. Промови складались виходячи із індивідуальностей учасників судових справ.

У житті Греції суд займав значне місце, але мало був схожий на сучасний. Інституту прокурорів не існувало, обвинувачем міг виступати кожний. Обвинувачуваний захищався сам, виступаючи перед суддями; він прагнув не стільки переконати їх у своїй невинуватості, скільки розжалобити, залучити їх симпатії на свою сторону. Для цієї мети застосовувались самі несподівані, на наш погляд, прийоми. Зокрема, якщо обвинувачуваний був сімейним, він приводив у суд своїх дітей, і ті благали суддів пощадити їхнього батька; якщо він був воїном — він оголював груди, показуючи знаки від ран, отриманих у боях за батьківщину; якщо він був поетом — він читав свої вірші, демонструючи своє мистецтво.

В умовах заплутаного судового права судитися в Афінах було справою нелегкою, до того ж не усі мали дар промовця, оратора, щоб схилити до себе слухачів. Тому сторони суду прибігали до послуг логографів, осіб досвідчених, а головне, що володіли ораторським талантом. Ці люди, ознайомившись із суттю справи, складали за плату виступи своїх клієнтів, які їх зачували напам'ять і виголошували у суді. Бували випадки, коли логограф готував одночасно промови і для позивача, і для відповідача — тобто в одній промові спростовував те, що стверджував в іншій.

Перші логографи з'явилися в Іонії (область у центральній частині західного узбережжя Малої Азії (сьогодні Турція), з прилеглими островами, між містами Фокея та Мілет) у середині VI ст. до н. е. Розрізняють 2 покоління логографів: — старше (VI — перша половина V ст. до н. е.; Кадм Мілетський, Гекатей Мілетський, Харон, Скилак і ін.) і — молодше (2-а половина V ст. до н. е.; Ксанф, Ферекид, Гелланік і ін.). В Іонії процвітали мистецтва і науки, вона була батьківщиною перших грецьких філософів (Фалес, Анаксимандр, Анаксімен та ін.) та істориків (логографи, Геродот та ін.). У 4 ст. до н. е. Іонія перебувала під владою Македонії, з 2 ст. до н. е. — Риму.

Стародавній Рим (лат. *Roma antiqua*) — цивілізація Давнього світу та античності. Вона отримала свою назву від головного міста — Риму (лат. *Roma*), яке в свою чергу назване на честь легендарного засновника — Ромула. Рим було засновано 21 квітня, 753 р. до н. е.; припинив своє існування у формі Західної Римської імперії у 455 році н. е. Східна Римська імперія (головне місто — Константинополь) припинила своє існування, після взяття Константинополя Мехмедом II (завойовник, герой Турції) 29.05.1453 р.

Виникнення і становлення адвокатури в Стародавньому Римі пов'язано з відповідними реформами, які спричинили появу професії адвоката. Упродовж перших 5-ти століть у Римі не було потреби в судовому красномовстві, оскільки діяв судовий патронат патриціїв, привілеєм яких було знання законів і процесу. З посиленням Риму, централізацією правосуддя значно збільшувалася кількість гучних судових процесів, де захист, як і обвинувачення, були незалежні, бо кожен мав право виступати як обвинувач у кримінальному суді.

Автентичних текстів судових промов адвокатів Риму

майже не збереглося, проте імена відомих юристів, адвокатів викарбувані в історії людства, а саме: — Марк Тулій Цицерон, — Квінт Гортензій, — Марк Порцій Катон, — Марк Ліциній Красс і — Марк Антоній.

Наприклад, Цицерон виголосив низку ораторських шедеврів: «Брут», «Про знаменитих ораторів», «Оратор», «Про оратора». Пізніше видатний оратор Квінтіліан створив оригінальну систему навчання риторики на основі принципів Цицерона у вигляді дванадцяти книг риторичних настанов. Квінтіліан говорив, що небо послало Цицерона на землю, щоб показати, до якої величі може дійти слово.

Квінт Гортензій у 90-х роках до н.е. одержав визнання, як гарний адвокат. Прославився успішним захистом царя Віфінії Нікомеда IV, який був вигнаний своїм братом. У рік, що передує консулату, він невдало захищав у суді Гая Верреса. Супротивником Гортензія в цій справі був Цицерон. Із цього часу слава Гортензія як оратора стала зникати перед славою Цицерона.

Після Демосфена у Греції та Цицерона у Римі бурхливий розвиток красномовство поступово став сповільнюватися. З початком занепаду судового красномовства збігається розвиток римського права. Тобто правової системи Стародавнього Риму, що діяла в Римській державі (царського, республіканського періодів і періоду імперії) та Візантії. Розвиток римського права охоплює понад тисячу років юриспруденції, від Законів Дванадцяти таблиць (бл. 439 р. до н. е.) до лат. *Corpus Iuris Civilis* (528-35 pp.) візантійського імператора Юстиніана I. Юстиніан I мав слов'янське коріння, і вже за часів правління свого дядька Юстина I грав ключову роль у політичному житті Візантії. Саме він створив (завершив систематизацію норм права) саму стійку правову систему, яка існувала у світі будь-коли.

Кодекс Юстиніана діяв у Візантії — Східній Римській імперії (331 - 1453), а також послужило основою правових систем у континентальній Європі, а також в Ефіопії та найдавніших європейських колоніях, включаючи латиноамериканські.

2. Захисники Київській Русі та Російської імперії

У Київській Русі був здійснено реальний крок до формування судочинства у майбутньому. Зокрема, роль захисників у судах виконували рідні, приятелі сторін — послухи (особи, які могли посвідчити про попереднє життя звинуваченого), а суддівська функція виконувалася князем та його ставлениками на місцях. У літописах зазначається, що перелом у житті руських слов'ян відбувається за Володимира ВЕЛИКОГО і пов'язаний з прийняттям християнства у 988 р., яке мало великий вплив на державну розбудову та громадське життя країни. У правові поняття християнство внесло нові елементи церковного та рецепції римського права.

Незаперечним є той факт, який зафіксований істориками, що християнство виявилось саме тим історичним провідником, через який окремі положення римського права стали відомі Київській Русі ще на початку 2-го тисячоліття. Події, що відбулися у XII-XIII ст., — постійна міжособна боротьба за владу, призвели до розколу та відтоку населення у кращі, більш спокійні місця (Москва, Новгород) та до значного послаблення Русі з центром у Києві. У ці міста перемістився (фактично) центри управління Русі.

З середини 2-го тисячоліття шляхи правобережної та лівобережної України перший надовго розійдуться, а другий у 1991 році.

По-різному, залежно від «патронату» земель українських, розвивалась і судова система. Правобережна

Україна була надовго анексована Литовсько-польським князівством. Тому всі державні інститути будувались тут за зразком метрополії. Відомо, що за Третім литовським статутом обов'язки воєводи були потрійними: – військові, – адміністративні і – судові. До того ж, кожний воєвода сам вирішував, як йому вчинити — допускати будь-кого до суду чи ні.

З часу Люблінської унії (01.07.1569 р.), — угоди про об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу — Річ Посполиту, що була затверджена у місті Любліні, хід історії Київської (Литовської) Русі повністю визначається історичним життям Польщі яка, на той час також керувалась Литовськими статутами та Магдебурзьким правом. Норми Магдебурзького права регулювали не тільки організацію управління містом, але і цивільно-правові відносини, порядок судочинства та судоустрій, встановлювали міри кримінального покарання.

Україна, навіть будучи розірваною на шматки, ніколи не залишалася нижчою на інтелектуальному рівні від своїх покорителів. Зокрема, існування інституту адвокатури на території усіх частин України, незалежно від їхньої політичної орієнтації, не могло бути відірваним від системи судочинства та судоустрою.

Історія розвитку судочинства та судоустрою і адвокатури на правобережній Україні, як і на лівобережній, не дає підстав для висновків щодо бурхливого розвитку згаданих інститутів.

У правобережній частині України у 1743 р. підготовлено проект кодексу «Правил, за якими судиться малоросійський народ», але він не став юридичним актом, а скоріше довідковим. У цих «Правилах» уперше на Україні використано термін «адвокат». Кодекс містив такі положення, як прийняття присяги, необхідність

дотримання етичних норм щодо конфіденційності, передбачалась безоплатна допомога для неспроможних.

У лівобережній частині України перебіг подій складався не найкраще через недотримання Росією угоди про українську автономію, автономний устрій. Тут діяли імперське законодавство та судова система з її *«ходатаями»* (той, хто клопоче за кого-небудь, виступає як будь-чий захисник, заступник; повірений по справах, ведучий будь-чії справи у судах, публічних місцях) і *«стряпчими»* (чин або посада державного службовця у Росії, у XVI — XVIII століттях).

Грибоедівська репліка «А судьи кто?», — була сказана на адресу тогочасних вершителей судочинства.

Історію української адвокатури неможливо відділити від судової реформи 1864 р., яка поклала початок діяльності інституту присяжних повірених на всій території Російської імперії. Про це давно мріяв і видатний поет О.С. Пушкін, про це і писав, наприклад Соболевському.

Завдяки реформі 1864 року в Росії виник інститут присяжних повірених, тобто осіб, яким довірялося вести справи в усіх судах на території Росії, вступаючи до колегії, складати присягу. Існування присяжного повіреного поза межами будь-якої колегії не передбачалося законом.

Після реформи Російська адвокатура організаційно і якісно виросла в елітний корпус юристів і за своїми морально-етичними принципами та вимогами залишила позаду усі європейські адвокатури. Саме така організація дала змогу розквітнути на судовій арені Росії плеяді справжніх ораторських талантів, слава про яких не затьмарена і досі. Серед них також назавжди викарбувані імена представників України. Це передовсім Сергій Олександрович Андріївський, випускник Харківського

імператорського університету, Микола Платонович КАРАБЧЕВСЬКИЙ, що блискуче закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету, Олександр Якович ПАСОВЕР з м. Умані, Микола Йосипович ХОЛЕВА з м. Керчі та ін.

3. Вплив реформи 1964 р. на розвиток судового захисту

Адвокатура в нинішньому розумінні була створена на території Російської імперії згідно з IX розділом Судових статутів (1864 р.) у формі колегіуму присяжних повірених та приватних повірених, що практикували паралельно.

Присяжний повірений — це адвокат у Російській імперії при окружному суді або судовій палаті. Звання існувало в період з 1864 і по 1917 рік. Присяжний — тому, що давав присягу.

Адвокатура сформувалась як окрема категорія осіб, що володіють процесуальними правами, саме з моменту прийняття цього акта.

У дореформеній Росії Україна перебувала у складі 3 губерній західної частини європейської Росії — Південно-західний край. Тут адвокатура була створена і діяла на ґрунті польських конституцій 1726 і 1764 років та литовського Статуту. Згідно з цими актами, адвокати були не лише при головних (губернаторських) та нижчих (повітових і міських) судах, але і при судах духовних.

Після судової реформи 1864 року місце адвокатів посів чинний на території усєї імперії інститут присяжних і приватних повірених.

Присяжними повіреними не могли бути: а) особи, які не досягли двадцятип'ятирічного віку; б) іноземці; в) особи, проголошені неспроможними боржниками; г) такі, що перебувають під слідством, а також засуджені.

Присяжна адвокатура діяла за принципами:

- 1) сумісництво правозаступництва з судовим представництвом;
- 2) відносна свобода професії;
- 3) відсутність зв'язків з магістратом (місцевою владою);
- 4) частково станової (незалежної) організації, а частково дисциплінарної підпорядкованості судам;
- 5) визначення гонорару за згодою.

У руслі судової реформи 1864 р. на базі судових округів були створені незалежні ради присяжних повірених. Рада створювалася там, де існувала достатня кількість адвокатів для створення колегії. Вона обирала голову і самостійно вирішувала всі свої внутрішні питання. Найбільші Ради присяжних існували у Санкт-Петербурзі, Москві і Харкові. Професійні об'єднання присяжних повірених створювалися за територіальною ознакою, тобто за належністю до конкретного окружного суду. Рада та загальні збори присяжних були органами самоврядування.

Присяжні повірені користувалися певними перевагами. Лише їм дозволялося у питаннях провадження конкретної справи виїжджати до судів за межі власного округу. Саме така організація адвокатури дала змогу радам присяжних ще до кінця XIX століття набути досить високої ваги у суспільстві. Ними були напрацьовані доволі прогресивні етичні вимоги, актуальні й сьогодні. Були відпрацьовані заходи корпоративної відповідальності порушників цих вимог. Дуже суворі. Наприклад, В.І. Ульянов (Ленін) не став присяжним повіреним. У 1892-1893 роках В.І. Ульянов працював помічником у самарського присяжного повірника (адвоката) А.Н. Хардіна, ведучи в більшості кримінальні справи, проводив «казенні захисти». Ніяких справ не виграв, одне обвинувачення пом'якшив. У 1893 році Ленін приїхав у Санкт-Петербург, де влаштувався помічником до

присяжного повіреного М.Ф. Волькенштейна.

Творцем присяжної адвокатури в Російській імперії був виходець з незаможної української родини, уродженець Куп'янського району Харківської губернії, математик за професією Сергій Іванович Зарудний, який зумів досягти високих державних посад у імперській Росії. На цей факт, наприклад указував присяжний повірений А.Ф. Коні. Завдяки С.І. Зарудному у Росії був заснований інститут присяжних повірених, якому було призначено вирости у нинішню адвокатуру.

Недостатність присяжних повірених призвело до того, що у травні 1874 р. поряд з присяжною адвокатурою народжується інститут приватних повірених. Це були приватні адвокати у цивільних і кримінальних справах. На відміну від присяжних повірених вони мали право виступати тільки у тих судах, від яких одержали свідоцтво, — дозвіл на цю діяльність. Інститут присяжних і приватних адвокатур проіснував до листопаду 1917 року. Приватні повірені присягу не склали. Для того щоб стати приватним повіреним і здобути право на участь у провадженні цивільних справ як мирових, так і в загальних судових установах, треба було отримати особливе свідоцтво, яке надавалося судом, в окрузі якого приватний повірений здійснював клопотання по справі. Цими ж судами накладалося дисциплінарне стягнення на приватного повіреного, який вчинив недостойно. Стаття 406-19 Судових статутів забороняла надавати звання приватного повіреного жінкам.

З 1890 року почала розвиватися колективна форма роботи у вигляді юридичних консультацій. У 1890 році, 3 березня було прийнято закон, що обмежував допуск в адвокатуру євреїв. Вони могли, таким чином, практикувати лише як помічники приватних повірених чи стряпчих. Закон не викликав колективного протесту правознавців

Росії.

Поділ адвокатури на присяжну та приватну являв собою на той час найбільш прогресивну і демократичну модель адвокатури у Європі. Ніяк не обмежені процесуальна гласність та незалежність присяжних адвокатів, що дали Росії цілу плеяду професійних ораторських світил, які відкрито піддавали нищівній критиці кріпосницьку суть імперської політики, змусили владу піти на значні обмеження прав адвокатів.

Російська адвокатура була досить активною на політичній арені Росії. Наприклад, із практики Ф.Н. Плевако:

1) захищаючи священика він зауважив, що він 30 років відпускав гріхи присяжних засідателів, а зараз просить відпустити йому. Спрацювало, присяжні визнали підсудного невинним. Адвокат по суті, використовуючи психологію особи натякнув на гріхи присяжних;

2) Захищаючи стареньку бабусю, як вкрала чайник Ф.Н. Плевако указав, що печеніги століттями шматували державу, половці, татари та поляки з французами. Все переборола Росія, тільки міцніла та росла від випробувань. А от крадіжки чайника вартістю 30 коп. Росія вже, звичайно, не витримає, від цього вона загине незворотно. Спрацювало — виправдали.

Показовим також є справа адвоката О.О. Грузенбера (у 1889 р. закінчив юридичний факультет Київського університету), який захищаючи редактора газети «Свисток» за карикатури на імператора указав на те що винуватий не редактор, а прокурор, який побачив у безіменних карикатурах імператора. При цьому він використав аналогію щодо себе, малюнка віслюка та того ж прокурора. Спрацювало — виправдали.

4. Українська адвокатура часів Радянського Союзу. У розвиток професійної адвокатської етики

радянського періоду зробили вчені-юристи: М.М. Полянський, Ю. Елькінд, М.С. Строгович, а пізніше В.В. Леоненко, О.С. Кобликов та ін.

Тимчасовим Урядом були здійснені певні кроки щодо лібералізації адвокатури в Росії. Зокрема, були відмінені всі обмеження на доступ євреїв до адвокатури, а у липні 1917 р. було прийнято закон, який скасовував статеву нерівність у цьому питанні, — жінкам дозволялося займатися адвокатською діяльністю.

Після Жовтневих подій 1917 р. була зруйнована і стара судова система. Новостворена держава на десятиріччя були втягнута у добре організовану систему беззаконня і терору. Це було завдання В.І. Леніна, першої особи революції.

У зв'язку з цим загальні збори московської колегії присяжних повірених постановили продовжувати адвокатську діяльність на основі законодавства 1864 р.

Судова ж система Російської імперії була замінена системою «трійок» та трибуналів, уповноважених вершити швидкий, нещадний суд над усяким, хто не вписувався в образ революціонера.

Декрет № 1 «Про суд» який було прийнято 24.11.1917 р., скасовував адвокатуру, прокуратуру, відділи кримінальних розслідувань і практично всю судову систему царської Росії. Згідно із ст. 3 цього Декрету на роль обвинувачів та захисників допускались «усі незаплямовані громадяни обох статей, що користуються громадянськими правами». Такий невизначений стан адвокатури проіснував до прийняття 07.03.1918 р. Декрету № 2 «Про Суд», який обмежив коло осіб, що можуть виконувати функцію захисту. Приписувалося організувати при місцевих радах колегії правозахисників із досить

обмеженими можливостями. Але й останні створювалися вкрай повільно.

Одним із найбільш непримиренних прихильників терору та відвертим ворогом старої адвокатури як соціального поняття був А. Я. Вишинський. Йому належить відродження де-юре відомої за часів інквізиції лиховісної тези: «Зізнання — цариця доказів». Здобувалось воно — за будь-яку ціну.

У 1918 р. Раднарком видав декрет, яким приписував місцевим органам влади створити єдину організовану корпорацію захисників у рамках субсидованих державою колегій правозахисників. Основною метою держави у цей час було розірвати зв'язок матеріального характеру між адвокатом та його клієнтом, що і було досягнуто. Це мало своїм наслідком повну втрату адвокатом зацікавленості і обов'язку твердо обстоювати інтереси клієнта.

У листопаді 1918 р. ВЦВК прийняв Положення «Про народний суд», яке замінило існуючі закони про суди та адвокатуру. Колегії правозахисників замінялись колегіями обвинувачів, захисників та представників сторін у цивільному процесі. Члени нових колегій перетворювались на державних службовців з оплатою, розмір якої встановлювався місцевими радами і прирівнювався до окладів народних суддів. Клієнти вносили плату за послуги на рахунок Комісаріату юстиції, з бюджету якого і виплачувалася заробітна плата.

Заборонялося звертатися по юридичну допомогу безпосередньо до адвоката. Звернення про забезпечення адвокатом потрібно було направляти керівництву колегії чи до суду, а ці інстанції призначали адвокатів. Головною метою всіх перелічених тут нормативних актів було повне зосередження в руках держави важелів впливу на судові органи шляхом відлучення від участі у справі захисника.

З кінця 1918 р. захисника, за рідким винятком,

перестали допускати до участі на попередньому слідстві. Якщо за Декретом № 2 «Про суд» присутність адвоката допускалась при провадженні в суді всіх кримінальних справ, то за Положенням «Про народний суд» 1918 р. судді мали право не допускати захисника до суду з метою представлення інтересів клієнта, за винятком невеликої кількості випадків, коли на суді був присутній державний обвинувач або коли справа розглядалася судом у складі 6 засідателів.

11.05.1920 р. Раднарком видає постанову «Про реєстрацію осіб з вищою юридичною освітою», згідно з якою, в триденний строк після опублікування цієї постанови, зазначені особи зобов'язані зареєструватися у підвідділах обліку та розподілу робочої сили за місцем проживання. Особи, що не зареєструвалися в зазначений строк, вважалися дезертирами і каралися судом. У такий спосіб діяльність адвокатів замінюється трудовою повинністю.

У червні 1920 р. на третьому Всеросійському з'їзді працівників юстиції приймається рішення про внесення змін до Положення «Про народний суд РСФРР» від 30.11.1918 р., згідно з яким колегії захисників та обвинувачів замінюються системою періодичного залучення юристів до провадження справ. Але вже 21.10.1920 р. ВЦВК приймає доповнення до Положення «Про народний суд РСФРР», яким повністю знищуються колегії правозахисників. У результаті почала розвиватись підпільна адвокатура, що не дуже влаштовує нову владу.

На 4-му Всеросійському з'їзді діячів радянської юстиції комісар юстиції Д. Курський змальовує перспективи подальшого розвитку адвокатури: «Або ми створимо організацію адвокатів, яка буде перебувати під нашим контролем, або візьме гору приватна практика». Саме на цьому з'їзді була запропонована для обговорення

реформа адвокатури.

Положення «Про адвокатуру» було прийняте 25.05.1922 р. Воно лише в загальних рисах озвучувало ідею створення колегій захисників, і тому вже 5 червня 1922 р. Нарком'юст приймає більш детальне Положення «Про колегії захисників». Колегії створювались у кожній губернії при губернських судах, а нагляд за їхньою діяльністю покладался на суд, виконком та прокуратуру. Отже, після десятків невдалих спроб вигадати щось нове більшовики повернулися до форми організації адвокатури, створеної реформою 1864 р. Різниця виявилася лише в тому, що новій владі адвокатура була потрібна ще менше, ніж царському режимові. Але вона була змушена її терпіти з метою надання своїм діям видимості законності. Тому, повернувшись до зруйнованої дореволюційної моделі, більшовики запровадили щодо адвокатури потрібний державний нагляд.

З кінця 1927 р. здійснювалися спроби перетворити колегії у так звані «трудові колективи», що не мало успіху. В 1934 р. було підготовлено проект закону про адвокатуру, надрукований у часописі «За социалистическую законность» за 1935 р. під № 1. Поряд з колективною формою організації адвокатури передбачалась можливість приватної адвокатури. Але цей Закон не відбувся.

Одним із принципів діяльності адвокатів того часу держава встановлювала твердженням про те, що *«твердження, начебто можна захищати за будь-яких обставин, є виправданням неправди у промовах захисників»* і адвокат повинен *«захищаючи обвинувачуваного, не випускати з поля зору, що радянська держава оточена ворогами, що вона не звільнилася ще повністю від багатьох залишків капіталістичних класів, які намагаються підірвати цю державу зсередини, що всякий більш-менш серйозний злочин має антидержавний*

характер».

На думку керівництва держави, адвокатом міг бути той, хто вміє відстоювати свої погляди і безстрашно виступати в боротьбі за те, у що вірить, з огляду не на інтереси клієнта, а на інтереси соціалістичного будівництва, на інтереси держави. Професійні принципи адвокатури в тому вигляді, як їх сприймає цивілізований світ, були відкинуті і забуті як шкідливий «пережиток капіталізму».

За цих обставин більшовикам потрібно було створити видимість законності під час судової розправи з політичними супротивниками. Для цього в судовому процесі мав бути присутнім адвокат, але такий, який би був абсолютно контрольованим і ручним. Більш того, влада хотіла знайти в адвокатах своїх помічників у масових розправах. Але через наповнення колегій адвокатів юристами дореволюційного гатунку досягнутого було нелегко.

16.08.1938 р. було прийнято Закон «Про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік». Нарком'юст СРСР, якому була підпорядкована адвокатура, 22.12.1938 року видав директиву «Про роботу колегій захисників». Цей документ започаткував систему заходів з остаточного перетворення адвокатури на вірнопіддану радянську установу.

Новим положення «Про адвокатуру» (16.08.1939 р.) адвокатам було заборонено суміщати роботу у держустановах на повну ставку з роботою в адвокатурі, що змусило останніх вибирати між роботою в держсекторі і в адвокатурі. Усі питання, пов'язані з діяльністю адвокатів, почали вирішуватися загальними зборами членів колегії адвокатів та її президією. Ці органи обирались таємним голосуванням.

Нагляд за діяльністю адвокатури з боку державних органів було передано Наркомату юстиції СРСР,

республіканським наркоматам юстиції та регіональним управлінням Нарком'юсту.

23.04.1940 р. затверджується інструкція НКЮ СРСР № 47 «Про порядок проходження стажистами практики в юридичних консультаціях колегій адвокатів». Стажисти проходили практику протягом 1 року, після чого, при успішному виконанні стажистської програми, президія колегії адвокатів зараховувала стажиста до членів колегії адвокатів, а іноді зарахування відбувалося і до закінчення строку стажування. Народному комісару юстиції СРСР та Народному комісару юстиції союзної республіки належало право відводу прийнятих президією адвокатів. Так здійснювався контроль з боку органів юстиції за прийняттям до адвокатури.

За роки війни кількісний склад адвокатури значно скоротився. Ще під час війни виникла необхідність працевлаштовувати інвалідів війни, часто-густо ще молодих людей, яких війна зробила нездатними до фізичної праці, а інших професій вони ще не встигли опанувати. У цей час були створені дворічні юридичні школи, куди направлялися інваліди з середньою освітою для здобуття професії юриста. Багато таких людей працювали судьями, прокурорами, адвокатами, згодом завершили свою освіту у вищих навчальних закладах і стали фахівцями високої кваліфікації.

Після смерті Сталіна та XX з'їзду КПРС почало поступове відновлення законності. 25.12.1958 р. було прийнято Основи кримінального судочинства Союзу СРСР та союзних республік. Нарешті, захисник *допускався до участі у справі при закінченні попереднього слідства* для ознайомлення підзахисного з матеріалами справи. Передбачалося право адвоката-захисника на зустріч зі своїм підзахисним віч-на-віч.

Вершиною радянських перебудов у сфері

кримінального судочинства було прийняття Кримінально-процесуального Кодексу — 28.12.1960 р. Одним із найважливіших нововведень цього документа було допущення адвоката до участі у кримінальному судочинстві на стадії попереднього слідства з моменту його закінчення.

16.06.1978 р. відбувся Пленум Верховного Суду СРСР «Про практику застосування судами законів, що забезпечують обвинувачуваному право на захист», де наголошувалось, що суди зобов'язані забезпечувати підсудному можливість захищатися усіма встановленими законом засобами та способами від пред'явленого обвинувачення, а також зазначено, що порушення права на захист слід вважати суттєвим порушенням норм кримінально-процесуального закону, що тягне за собою скасування судового рішення.

Закон «Про адвокатуру в СРСР» 1979 р. відносив низку питань до компетенції республіканських Положень про адвокатуру. Порядок обрання і компетенція президії колегії адвокатів та деякі інші питання знайшли своє відображення в новому Положенні про адвокатуру УРСР, затвердженому Верховною Радою УРСР 01.10.80, яке регламентувало діяльність колегій адвокатів республіки, розширило види юридичної допомоги громадянам.

Положення про адвокатуру УРСР залишило без змін структуру органів колегії адвокатів, однак підвищило вимоги до осіб, які приймаються в члени колегії адвокатів. У Положенні відновлено норму, згідно з якою президія обиралася шляхом таємного голосування, визначено широкі повноваження президії. У населених пунктах створювалися юридичні консультації на чолі завідувача юридичної консультації, кількість адвокатів визначалася президією колегії за погодженням із відділом юстиції.

Положення про адвокатуру УРСР встановлювало її

стосунки з державними та громадськими організаціями. Міністерству юстиції УРСР було надано право зупиняти виконання рішення загальних зборів чи постанови президії колегії адвокатів у випадку невідповідності їх чинному законодавству.

Період 80-х років відзначився появою кооперативного руху в СРСР, з'явилися також і юридичні кооперативи.

10.04.1990 р. було підписано закон СРСР «Про внесення змін та доповнень до Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік». Цей закон втілює мрії кількох поколінь радянських вчених-юристів та змінив ст. 22 цих Основ.

Захисник допускався до участі у справі з моменту пред'явлення обвинувачення, а у випадках затримання особи, що підозрюється у скоєнні злочину, чи застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту — з моменту оголошення її протоколу затримання чи постанови про застосування цього заходу, але не пізніше 24 годин з моменту затримання.

Цей Закон став надзвичайно важливим кроком на шляху до зміцнення законності на території СРСР.

22.09.90 у м. Києві відбувся Установчий з'їзд адвокатів, на якому була утворена Спілка адвокатів України, та який ухвалив рішення про потребу відновлення в Україні індивідуальної адвокатської практики, розробку і внесення на розгляд до ВРУ «Про адвокатуру». Нині Спілка адвокатів України сприяє становленню української адвокатури відповідно до міжнародних стандартів, бере активну участь у розробці українського законодавства, представляє думку адвокатів у комітетах Верховної Ради, комісіях з судово-правової реформи, науково-методичних комісіях Верховного Суду, прийнята асоційованим членом до ССВЕ — Ради адвокатур та правничих товариств

Європи, а також до інших впливових міжнародних організацій.

5. Закон «Про адвокатуру». Адвокатура після набуття Україною незалежності

60-90-ті роки ХХ ст. стали періодом лібералізації положень щодо повноважень адвоката-захисника на попередньому слідстві та у судочинстві загалом. З середини 70-х років, після внесення змін до Основ кримінального судочинства, з адвокатом, як процесуальною фігурою змушені були всерйоз рахуватись слідчі та судові органи.

На 1991 р. адвокатура уже набула значного впливу на суспільство. З'явилися перші складності з працевлаштуванням в адвокатуру: конкуренція.

Основу адвокатури становили обласні колегії адвокатів; приватної адвокатури — не було. Колегії адвокатів об'єднували всі районні юридичні консультації певної області, що були основною робочою ланкою в системі адвокатури, її опорним осередком.

Колегії адвокатів несли на собі тягар безоплатної допомоги майже в усіх справах за призначенням слідчих органів та судів. Де-юре влада визнавала, що праця адвокатів з обслуговування потреб слідчих та судів повинна оплачуватися державою. Існували певні нормативні акти, що передбачали спеціальні бюджетні асигнування на оплату праці адвокатів. Забезпечення справ за призначенням було — постійна проблема завідувача юридичної консультації.

Керівництво обласною колегією адвокатів здійснювалося президією, яка обиралася загальними зборами адвокатів області. Вибирались також комісії з якості роботи, з етичних вимог.

Тобто, Радянський Союз залишив Україні цінну

спадщину у вигляді добре організованої, загартованої у протистоянні із всевладною прокуратурою, дисциплінованої та високоетичної адвокатури. На той час існували певні розцінки за надання юридичної допомоги, за межі яких адвокат не міг виходити. Мораль адвоката радянської школи, поза всякими сумнівами, була на кілька порядків вищою порівняно за мораль нинішніх адвокатів, а особливо — приватних.

Першим головним нормативним актом незалежної України щодо адвокатури став Закон «Про адвокатуру» 19.12.92. Відповідно нього адвокатура стала добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією сприяти захисту прав осіб.

Закон вводився в дію Постановою ВРУ «Про порядок введення в дію Закону України «Про адвокатуру» з 01.02.93. Постанова визначила (п. 2), що свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю видаються без складання кваліфікаційних іспитів особам, які на день прийняття цієї постанови є членами колегій адвокатів або мають ліцензію на здійснення юридичної практики чи працюють за ліцензіями, виданими підприємцям — юрособам. Крім того, Постановою було доручено КМУ до 15.01.92 розробити та подати на затвердження Президенту проекти Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури тощо. Були визнані такими, що втратили чинність, з 01.02.93, Положення про адвокатуру УРСР і Закон УРСР від 31.10.80 «Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР».

Умови набуття статусу адвоката закріплено у ст. 2 Закону «Про адвокатуру». Адвокат не може працювати в суді, прокуратурі, державному нотаріаті, органах внутрішніх справ, служби безпеки, державного управління.

Адвокатом не може бути особа, яка має судимість. Статтею 6 Закону закріплено професійні права адвоката. При цьому адвокат не має права відмовитись від прийнятого на себе захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Встановлено інші обмеження.

Відповідно цього Закону розвиток адвокатури відбувався до прийняття 05.07.12 нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

6. Вплив міжнародного законодавства на українську адвокатуру

З'ясовано, що суть адвокатської професії полягає у боротьбі за дотримання закону проти аморальності та беззаконня звідки б воно не походило, у т.ч. і від держави. Створення ООН та норми його Статуту дало сильний поштовх до розвитку адвокатури. Лібералізація кримінального процесу, після прийняття Статуту ООН і Декларації про права людини, значно вплинула на філософію адвокатської професії. Так, надання людині, що затримана за підозрою чи у зв'язку з обвинуваченням у скоєні злочину, права негайно скористатися послугами адвоката значно розширила можливості останнього і, отже, відповідальність як перед клієнтом, так і перед суспільством.

Така можливість ставить перед адвокатом вимогою до оволодіння такими високими якостями як освіченість, висока культура, публічна сміливість, поглиблена спеціалізація у професії, етичність.

Дефініцію «адвокат» ми розуміємо як юрист, який професійно займається наданням правової допомоги в інтересах своїх довірительів; «адвокатура» — це сукупність адвокатів. Таке розуміння цих дефініцій відрізняється від західноєвропейського чи американського розуміння цього поняття. У багатьох країнах Європи та у США слово

«адвокат» вживається для визначення та виокремлення саме адвокатів, як частини юристів з численної армії повірених чи судових представників. Це викликано насамперед іншими за структурою та призначенням побудовами судових установ і процесуальних вимог, що відповідають певним правовим системам.

У західноєвропейських державах, які здебільшого сповідують романо-германську чи британсько-континентальну правові системи, максимально розвинений інститут представництва — унаслідок значного розвитку приватного права, насамперед цивільного. А відтак — представництво не потребує спеціальної юридичної освіти чи правових знань, а представником може бути будь-яка особа, що користується довірою у особи. Він може бути уповноваженим виконувати будь-які дії, що чиняться у багатьох сферах правовідносин.

Економічно розвинена демократична держава, безумовно, зацікавлена в наявності сильного корпусу юристів адвокатів, адже цей фактор є запорукою високої правосвідомості народу, мінімізації корупції та інших злочинних проявів. Тому держава сприяє створенню в країні такої організації адвокатури, яка б забезпечувала свободу і незалежність процесуального становище адвокатів, гідні умови їх праці, охорону їхньої честі і гідності.

У серпні 1990 р. у Нью-Йорку Восьмим Конгресом ООН приймаються «Основні положення про роль адвокатів». Їх метою є створення морально-політичного впливу на правову політику держав учасниць на адвокатуру.

Основні положення цього документа стали основою «Стандартів юридичної професії», прийнятих Міжнародною асоціацією юристів у вересні 1990 р. Обидва документа досить чітко визначають статус адвокатури як

важливого соціально-правового інституту у відстоюванні прав і свобод людини.

Основною ідеєю документу є принцип про дотримання положень Статуту ООН про право всіх людей на створення умов, за яких законність буде дотримуватись і буде зростати повага до людини, її прав та свобод без розмежування за ознаками раси, статі, мови та релігії.

Ця ідея відображена і у підходах міжнародної правової громадськості з питань допуску до адвокатської діяльності. У ст.10 «Основних положень про роль адвокатів» йдеться про неприпустимість будь-якої дискримінації при допуску до адвокатської діяльності за ознаками раси, статі, етнічного походження, релігійних переконань, політичних та інших поглядів, наявності власності, місця народження, економічного чи іншого становища. Беззастережно підтримується настанова на те, що «... кожній людині, що має необхідну юридичну кваліфікацію, повинно бути надане право стати юристом і здійснювати юридичну практику без обмежень» (п. 1 «Стандартів» МАЮ).

Дотримуючись міжнародних принципів, Україна з перших же днів своєї незалежності обрала курс на зближення правової системи держави з європейським шляхом формування судової системи, правоохоронних органів, адвокатури. Кінцевою метою перетворень вбачається максимальне наближення українського законодавства до міжнародних стандартів і реорганізація правоохоронної системи з метою максимального гарантування прав людини в Україні.

Керуючись названим принципами та ідеями 28.04.92 постановою ВРУ було схвалено в основному Концепцію судово-правової реформи. Цим документом доручалося КМУ, Комісії ВРУ з питань законодавства і законності, ВСУ протягом 1992 р. підготувати і подати на розгляд ВРУ

проекти законів — про судоустрій та адвокатуру, про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального і Цивільно-процесуального кодексів України щодо одноосібного судового розгляду кримінальних і цивільних справ, про судову перевірку законності арешту або утримання під арештом громадянина, забезпечення підозрюваному і обвинуваченому права на захист; — продовжити інтенсивну роботу з підготовки Кримінально-процесуального, Цивільно-процесуального, Кримінального, Цивільного кодексів України, Кодексу про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю, Господарського (торгового) кодексу України; підготувати пропозиції про створення при ВРУ Інституту законодавства і правової реформи.

КМУ до 01.01.93 доручалося розробити і подати на розгляд ВРУ відповідні нормативні акти — з питань матеріально-технічного, житлово-побутового забезпечення суддів і слідчих, про забезпечення судів та правоохоронних органів приміщеннями, придатними для виконання їх функцій; — у 1993 р. розпочати, а в 1994 р. завершити формування основ фінансування і матеріально-технічної бази, перехід на комп'ютерні системи ведення кодифікації правових актів.

Необхідність судово-правової реформи була зумовлена тим, що суди республіки, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживали глибоку кризу, викликану багатьма факторами, які негативно впливали на їхню діяльність. Суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і були змушені бути провідниками її волі. Суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом. Судово-правова реформа повинна привести судову систему, а також всі

галузі права у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві.

У 1998 р. у Стразбурзі відбулося пленарне засідання 12 держав, де було затверджено та прийнято – Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів ЄС – Деонтологічний кодекс.

В Україні 27.06.01 був прийнятий Закон «Про внесення змін у Кримінально-процесуальний Кодекс України», який доповнив чинний КПКУ-60 статтею 161 «Змагальність і диспозитивність», що цілком зрівнює у правах захисника з прокурором при розгляді кримінальної справи в суді. Доповнення ж до статті 61-1 цього ж закону чітко врегулювали питання відводу захисника від участі у справі. 07.01.2002 р. був прийнятий Закон «Про судоустрій». Прийняті були й інші законодавчі акти такого ж напрямку.

Прикладом для формування адвокатського середовища були країни Європи, зокрема Франція, де діє одна з найстаріших у Європі адвокатур (хоча Національна рада адвокатури дія з 1991 р. Згідно з останніми поправками, чинними на території Франції і в її протекторатах з 01.01.1992 р., обов'язковими умовами для прийняття в адвокати є:

- наявність французького громадянства чи громадянства однієї з країн ЄС;
- вища освіта (магістр) лише того навчального закладу, який визнається Францією; складання адвокатських іспитів
- 2-х письмових та одного усного;
- проходження річного теоретичного курсу з подальшим складанням іспиту у попередньому форматі.

Після виконання всіх зазначених процедур претендент допускається до складання присяги. Але і це ще не все. Після складення присяги претендент на звання

адвоката проходить стажування протягом двох років і лише після цього отримує свідоцтво адвоката з подальшою реєстрацією як член колегії адвокатів.

Щоб потрапити до рядів баристерів (категорія адвокатів, які ведуть справи) у Великобританії, за встановленими у XIX ст. правилами, крім вищої освіти вимагалось мати стаж практики не менше 3-х років, а за відсутності вищої освіти – не менше 5-ти років. І лише після 16 років практичної діяльності баристером кандидат міг набути звання «serjant of Law» – баристер вищого рангу, адвокат вищої категорії.

Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі Закон), виправдав ряд очікувань юридичної спільноти і громадськості. У Законі знайшли своє теоретичне вирішення на сучасному рівні такі питання, як виокремлення адвокатури в єдину недержавну організаційну самоврядну організацію, на яку за конституцією покладено функцію забезпечення права на захист і надання правової допомоги при вирішенні справ у судах, та інших державних органах. Значно розширено і конкретизовано гарантії адвокатської діяльності і адвоката під час здійснення ним своїх адвокатських обов'язків.

Чинний КПК і цей Закон визнають адвокатуру особливою професійною ланкою в системі судочинства, що потребує нестандартного організаційного оформлення. Здійснюючи процесуальну причетність до таємниць досудового слідства і «святая-святых» судочинства — матеріалів судової справи і будучи носієм професійних таємниць, адвокат виростає у постать, від якої значною мірою залежить авторитет правоохоронних органів і судової влади.

Важко собі уявити руйнівні наслідки для адвокатури, а отже, і для всього судочинства, коли адвокат буде вільний від обов'язку зберігати в таємниці конфіденційну

інформацію свого підзахисного. З цього моменту підривається основа основ адвокатури — професійна конфіденційність і доцільність існування всього інституту втрачає свій сенс. А що таке судочинство без адвокатури, світ уже знає.

Нинішня організація адвокатури багатьох європейських країн в основному спирається на сильні регіональні колегії: провінцій, земель, штатів. Останні ж на добровільних засадах об'єднуються в асоціації у масштабах країни. Тобто здійснюється висхідний принцип «знизу вгору», коли сильні провінційні колегії здатні створити національну спілку з чисто представницькими повноваженнями, які відповідають загальним інтересам. Така організація дає змогу, з одного боку, уникати командної централізації, а з другого — підтримувати потрібний клімат і співвідношення на провінційному рівні.

За Законом українська адвокатура створюється також знизу до верху тобто, починаючи з регіональних конференцій адвокатів і закінчуючи з'їздом адвокатів.

У країнах, що побудували правову державу (США, Німеччина, Франція, Англія, Швейцарія та ін.), унеможливлено участь адвоката як у суді, так і на досудовому слідстві, якщо він не має відповідного статусу належності до однієї з адвокатських корпорацій, незалежно від бажання обвинуваченого чи підсудного. Тобто, останні мають право обирати собі захисника лише зі складу місцевих адвокатських об'єднань. Належність до професійної асоціації передбачає високий професіоналізм і корпоративну відповідальність.

Як указано вище у Франції лише з 1991 р. діє Національна рада адвокатури — колегіальний орган, який здійснює регулювання питань, що стосуються етичних сторін адвокатської діяльності. Слід особливо підкреслити, що ст. 114 КПК Франції ставить за обов'язок магістрату

роз'яснювати обвинувачуваному його право вибрати собі захисника лише з-поміж адвокатів чи з-поміж адвокатів-стажистів, чи з-поміж повірених, а у разі неможливості зробити вибір — самому призначити захисника, якщо обвинувачуваний подав про це клопотання.

В Італії, Франції, Японії, Англії до участі в судах вищих інстанцій допускаються навіть не всі адвокати, що належать до певної асоціації.

У Німеччині кожен адвокат зобов'язаний відкрити своє бюро при тому вищому земельному суді чи земельному суді, де його допущено до адвокатської практики. Адвокати, що діють в окрузі того чи іншого вищого земельного суду, створюють одну колегію адвокатів. Існуючі у ФРН колегії адвокатів створюють Федеральну асоціацію. Всі допущені до адвокатської діяльності юристи США об'єднані в асоціацію юристів штату.

З набранням чинності Закону Національна асоціація адвокатів України стає єдиною організацією, яка виконує визначену конституцією і наведену вище функцію.

На наш погляд не всі питання знайшли в Законі відповідь, адекватну потребам часу. Але про це мова далі.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Історія появи та становлення адвокатури Греції.
2. Обвинувачення у давній Греції.
3. Судове красномовство. Лотографи.
4. Виникнення і становлення адвокатури в Стародавньому Римі.
5. Розвиток римського права.
6. Захист у Київській Русі за «Правилами, за якими судиться малоросійський народ».

7. «Ходатаї» та «стряпчі».
8. Реформи 1964 р. на розвиток судового захисту в Україні.
9. Присяжні та приватні повірені. Жінки в адвокатурі.
10. Українська адвокатура часів Радянського Союзу.
11. Декрет «Про суд» та зізнання — цариця доказів.
12. Положення 1918 р. «Про народний суд» та Положення «Про адвокатуру» 25.05.1922 р.
13. Закон «Про судоустрій СРСР, союзних та автономних республік» від 16.08.1938 р.
14. Адвокатура та захист після XX з'їзду КПРС.
15. Закон «Про адвокатуру в СРСР» 1979 р.
16. Положення про адвокатуру УРСР від 01.10.80.
17. Закон «Про внесення змін та доповнень до Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік» від 10.04.1990 р.
18. Адвокатура після набуття Україною незалежності.
19. Вплив міжнародного законодавства на українську адвокатуру.
20. Основні положення про роль адвокатів, 1990 р. Нью-Йорк.
21. Зміна у законодавстві про захист: Змагальність і диспозитивність кримінального закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти. Закони

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К. : Велес, 2006. — 48 с.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 62. — Ст. 2509.
3. Про адвокатуру. Закон України від 19 грудня 1992 р. № 2887-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 9. — Ст. 62.
4. Про затвердження Положення про адвокатуру Української РСР. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 31.10.1980 р. № 1050-X.
5. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI // Офіційний вісник України. — 2011. — № 51. — Ст. 2009.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Голос України від 19.05.2012 — № 90-91.
7. Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961 р. — № 2 (від 12.01.1961 р.). — Ст. 15.
8. «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Закон України від 02.06.16 № 1401-VIII. // Відомості Верховної Ради. — 2016. — № 28. — Ст. 532.
9. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50-51. — Ст. 572.
10. Цивільний кодекс України: Коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О.М. Калітенко. — Одеса: Юридична література, 2004. — 1112 с.

11. Кримінальний кодекс України (прийнятий сьомою сесією ВРУ 05.04.2001 р.). — Офіційний текст. — “Ін-Юре”, 2003. — 204 с.

12. Кодекс адміністративного судочинства України. — К.: Атіка, 2005. — 128 с.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення / Уклад. Л. Маргорська. — Х.: Фактор, 2002. — 232 с.

14. Господарський процесуальний кодекс України. — Х.: Фактор, 2002. — 80 с.

15. Господарський кодекс України: за станом на 01 січня 2004 р. // Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2003. — 192 с.

16. Податковий кодекс України. — К: ДП «ІВЦ ДПС України», 2010. — 336 с.

17. Про оподаткування доходів підприємств і організацій: Закон України від 21.02.1992 № 2146-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 23. — Ст. 333.

18. Об отмене налогов с заработной платы рабочих и служащих. Закон СССР от 7 мая 1960 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1960. — № 18. — Ст. 135.

19. Цивільний процесуальний кодекс України. Прийнятий 18 берез. 2004 р. — К.: Велес. — 128 с.

20. Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців: Закон України від 22 травня 2003 р. № 755-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 25. — Ст. 12.

21. Про Державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів: Закон України від 22 грудня 1994 року № 320/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 2. — Ст. 10.

22. Про створення Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України: Постанова Кабінету

Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 118 // Урядовий кур'єр. — 1996. — № 20.

23. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 15 липня 1999 р. № 996-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 40. — Ст. 365.

24. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Голос України від 18.07.2009. — № 132.

25. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 15. — Ст. 232.

26. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах. Закон України від 20 грудня 2011 р. № 4191-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 29. — Ст. 343.

27. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 49. — Ст. 682.

28. Про захист прав споживачів. Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 30. — ст. 379.

29. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. № 2460-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 504.

ПІДЗАКОННІ НПА

30. Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України: Указ Президента України від 16.03.1995 року № 227/95 // Урядовий кур'єр від 18.03.1995. — № 41.

31. Про Положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури та Положення про Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури. Указ Президента України від 05 травня 1993 року № 155/93.

32. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі. Наказ Міністерства юстиції України від 25.02.14 № 386/5 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 20. — ст. 640.

33. Про заходи щодо нормалізації платіжної дисципліни в народному господарстві України: Указ Президента України від 16.03.1995 р. № 227/95 // Урядовий кур'єр від 18.03.1995. — № 41.

Відомчі правові акти

34. Положення про раду адвокатів України. Затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 р.

35. Правила адвокатської етики. Затверджені Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 р.

36. Правила адвокатської етики : схвалено Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 01.10.1999 р. протокол від 1-2 жовтня 1999 р. №6/VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : search.ligazakon.ua/l_doc2.../MUS128.html.

37. Порядок ведення єдиного реєстру адвокатів України. Затверджено рішенням ради адвокатів України від 17 грудня 2012 р. № 26.

38. Інструкція з діловодства у регіональних органах адвокатського самоврядування. Затверджено Наказом Заступника Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України В.А. Гвоздія від 20 червня 2013 р. № 32/1/3-13.

39. Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України. Затверджено рішенням ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. № 85.

40. Про затвердження зразка та опису свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Рішенням Ради адвокатів України від 17.12.13 № 272.

41. Положення про помічника адвоката. Затверджено рішенням Ради адвокатів України від 01.06.2013 р. № 123.

42. Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів. Затверджено рішенням Ради адвокатів України від 17.12.2012 р. № 36.

43. Про порядок використання ордеру адвоката. Затверджено рішенням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури України від 05 вересня 2008 р. № V/7-117.

44. Об административной ответственности юридических лиц (организаций) и индивидуальных предпринимателей за правонарушения в области производства и оборота этилового спирта, алкогольной и спиртосодержащей продукции. Федеральный закон Российской Федерации 8 июля 1999 года № 143-ФЗ // Российская газета. — 2000. — № 001.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адвокат. Процесуальні права згідно діючого законодавства України [Текст]: практ. посіб. / А. В. Юрасов [та ін.]. — Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. — 307 с.

2. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник / Д. П. Фіолевський. — К. : Правова Єдність, 2014.— 3-тє і доп. вид. — 624 с.

3. Адвокатура України: підручник / М. А. Погорецький, О. Г. Яновська. — Юрінком Інтер, 2014. — 368 с.

4. Синєокий О. В. Загальнотеоретичні проблеми адвокатології: навчально-методичний посібник / О. В. Синєокий. — Запоріжжя: ЗНУ, 2007. — 108 с.

5. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: новый курс адвокатского права и адвокатской криминалистики [Текст]: учеб. пособие / О. В. Синеокий; Гос. вуз «Запорож. нац. ун-т» М-ва образования и науки Украины. — Изд. 2-е, испр. и доп. — Х. : Право, 2012. — 516 с.

6. Адвокатская деятельность и адвокатура Российской Федерации / М. Б. Смоленский. — Изд. 4-е. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. — 256 с.

7. Адвокатура України: історія та сучасність. Матеріали Всеукраїнського круглого столу 25 січня 2013. — Київ — Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. — 153 с.

8. Адвокатура України : навч. посіб. / В. К. Шкарупа, О. В. Філонов, А. М. Титов, Ю. Я. Кінаш; За ред. В. К. Шкарупи. — 2-ге вид., випр. — К. : Знання, 2008. — 398 с.

9. Адвокатура України: навчальний посібник : у 2 кн. /За ред. С. Я. Фурси. — К.: Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2006. — Кн. 1. — 940 с.

10. Азаров Ю. Що заважає адвокатурі працювати злагоджено? / Ю. Азаров // Право України. — 1998. — №3. — С. 38-40.

11. Довідник майбутнього адвоката. — К. : Видавництво «Прецедент», 2011 р. — 1152 с.

12. Європейська угода про осіб, що беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини. Страсбург, 5 березня 1996 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : ua-info.biz/legal/basesi/ua-tmptfu.htm.

13. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: (прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343.

Курс лекцій

Вячеслав Пригоцький
АДВОКАТУРА УКРАЇНИ

Курс лекцій

Підписано до друку 22.11.2017.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 18,9. Обл.-видавн. арк. 17,6.
Наклад 100 прим. Зам. № 7436.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>